

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

BİR AYDINLANMA DÜŞÜNÜRÜ OLARAK VOLTAIRE'DE

DİN VE DEVLET İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra BAŞARMAK

Danışman

Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Kırıkkale

2019

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

BİR AYDINLANMA DÜŞÜNÜRÜ OLARAK VOLTAIRE'DE

DİN VE DEVLET İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra BAŞARMAK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Kırıkkale

2019

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Fikret ÇELİK danışmanlığında Esra BAŞARMAK tarafından hazırlanan "Bir Aydınlanma Düşünürü Olarak Voltaire'de Din ve Devlet İlişkisi" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

09.07.2019

Sınav Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. Sefa UZUN

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Jüri Üyesi

Dr. Öğretim Üyesi Vasfiye ÇELİK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...07.2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Bir Aydınlanma Düşünürü Olarak Voltaire'de Din ve Devlet İlişkisi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

09.07.2019

Esra BAŞARMAK

ÖZET

Başarmak, Esra, “Bir Aydınlanma Düşünürü Olarak Voltaire’de Din ve Devlet İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2019

Aydınlanma, akli ön plana çıkararak, akıldışı öğeleri reddeden bir akımdır. Bu nedenle Aydınlanma Çağı, Akıl Çağı olarak da adlandırılmaktadır. Aydınlanmanın en köklü değişim ve dönüşümü Fransa’da yaşanmıştır. Bu dönem Fransa’da iktidar ve kilisenin halkı kendi çıkarları için kullandı ve sömürdü. İşkenceler ve aşırılıklar ortaya çıktı. Bu nedenle Fransız düşünürler örgütlenerek bu duruma karşı çıkmışlardır.

Voltaire, Fransa’da Aydınlanmanın öncülüğünü yapan önemli bir düşünürdür. Onun ortaya koyduğu eşitlik, özgürlük ve hoşgörü gibi değerler günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. O aklın karşısında yer alan batıl inanç ve kilisenin dogmalarını reddederek, inancı akıl temeline oturtmaya çalışmıştır. Topluma iyiyi, doğruyu, güzeli aşıl原因an bir din toplum için gereklidir, düşüncesine sahiptir. Ancak dinin ve din adamlarının yönetim alanına karışmasına karşı çıkar. Bu durumun çok tehlikeli sonuçlar yaratacağını söyler. Bu sebepten dolayı kilisenin devlet denetimine tabi olması gerekir. Kilisenin yargılama yetkisi elinden alınmalı, kilise yasaları da devletin salt onayına tabi olmalıdır. Bu şekilde din adamlarının toplumu sömürmesinin önüne geçilebilir. Devletin buradaki görevi kilise ve din adamlarını koruyup kollamaktır. Ancak bu şekilde devlet tüm kuvvetleri kendi elinde toplayabilir. Voltaire’in din devlet işlerinin ayrılması gerekliliği üzerine olan görüşleri laik seküler düzenin temelini atmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Voltaire, Özgürlük, Eşitlik, Hoşgörü, Din, Devlet

ABSTRACT

Başarmak, Esra, “The Relationship Between Religion And State Of An Enlightenment Thinker Voltaire” Master’s Thesis, Kırıkkale, 2019.

Enlightenment is a movement that features reason and refuses irrational factors. That is why Age of Enlightenment is called as Age of Reason as well. The most radical change of Enlightenment occurred in France. The period in France, church and government used public for their self-interest and exploited them. Torturing and extremism showed up. So French philosophers objected to this situation by organising.

Voltaire was an important philosopher who led Enlightenment in France. The values that he supported like equality, freedom and toleration are still valid. He tried to put the faith on the basis of reason by rejecting superstition and Church’s dogma which are against the reason. He thought that the religion was necessary which suggested kindness, truth and beauty for society. However, he objected religion and men of God to get involved in management domain. He said that situation might cause very dangerous results. That is why churches should be tied to state supervision. The jurisdiction of church should be bereaved and clericalism should be tied to state approval. That is the way how to prevent men of God exploiting community. Here, the duty of government is to protect the church and the men of God. This is the only way for state to incorporate all the Powers. Voltaire’s opinion about secularizing laid the base of secular regime.

Keywords: Enlightenment, Voltaire, Freedom, Equality, Tolerance, Religion, State

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AYDINLANMA ÇAĞI'NDA GENEL DÜŞÜNCE YAPISI VE DİN-DEVLET İLİŞKİSİNE İLİŞKİN GENEL BAKIŞ

1.1.Aydınlanma Çağı ve Genel Olarak Düşünce Yapısı.....	4
1.2.Aydınlanma Çağı'ndaki Düşünürlerin Görüşleri Çerçevesinde Din ve Devlet İlişkisi.....	24
1.2.1. Montesquieu.....	27
1.2.2. Rousseau.....	29
1.2.3. Diderot.....	31
1.2.4. Ve Diğerleri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

BİR AYDINLANMA DÜŞÜNÜRÜ OLARAK VOLTAIRE

2.1.Hayatı.....	39
-----------------	----

2.2.Etkilendiği Düşünürler.....	44
2.2.1.Isac Newton.....	44
2.2.2.John Locke.....	47
2.3.Eserleri ve Genel Olarak Düşünceleri.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VOLTAIRE'İN ESERLERİ VE DÜŞÜNCELERİ BAĞLAMINDA

DİN VE DEVLET İLİŞKİSİ

3.1.Voltaire'e Göre Tanrı ve Din Olgusu.....	58
3.2.Voltaire'in Düşüncelerinde Devletin Yeri.....	68
3.3.Voltaire'de Din ve Devlet İlişkisi.....	73
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81

GİRİŞ

Aydınlanma 17. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da ortaya çıkan, daha sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan felsefi bir akımdır. Bu dönemde geniş bir biçimde ele alınan Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışı geçmişe dayanır. 1215 Magna Carta, 1648 ve 1688 İngiliz Devrimleri Aydınlanma düşüncesinin zeminini hazırlayan önemli olaylardır. İngiltere bu düşüncenin temellerini ortaya koymuş, Fransa'da bu düşünceyi zirveye çıkarmıştır.

Aydınlanma düşüncesinin oluşumu ve ilerlemesi bilim, sanat, kültür, sanayi ve siyasi alanlardaki gelişmelerle orantılı olarak gerçekleşmiştir. Aydınlanma felsefesi ile birlikte doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler sosyal bilimleri de etkileyerek aklın ön plana çıkmasıyla birlikte doğa ve toplumsal olaylar aklın süzgecinden geçirilmeye başlanmıştır. Aydınlanma düşünürleri akli Aydınlanmanın en önemli aracı olarak görmüşlerdir. Onlara göre insan aklını kullanarak başkalarının boyunduruğu altından çıktığı vakit Aydınlanmaya başlayacaktır. Bu yüzden akıl Aydınlanma için olmazsa olmaz bir araçtır. Bireyin önce kendisini sonra da doğasını ve çevresini anlamlandırması için aklını kullanmaya ihtiyacı vardır.

Aydınlanma düşünürlerine göre, insanlara boş inançlar aşıl原因an, ceplerini ve gönüllerini ipotek altına alarak maneviyatlarından ziyade, hırsları, bencillikleri, bağınazlıkları ve vahşilikleri ile ortaya çıkan papazlar ve dolayısıyla da Roma Katolik Kilisesi, en tehlikeli ve zararlı olan kurumdur. Kilisenin bu zararlı etkisinin temelinde, elbette ki aşkın ve doğaüstü yapısı ile iman ve vahyi, aklın üzerine çıkarmış olan din bulunmaktadır (Cevizci, 2008: 26). Nitekim büyücüler, mucizeler ve doğanın muntazam düzenini engelleyen her şey, aydınlanmacı filozofların, dünyayı yaşamak adına daha makul ve güvenli bir yer haline getirme isteğine karşı birer engel teşkil etmektedirler (Alatlı, 2010: 922). Böylelikle, Aydınlanma kültürü, insanın aklını kullanmasına engel olan boş inançlar, hurafeler ve ön yargıların aklın süzgecinden geçirilerek ortadan kaldırılmasıdır. Bu şekilde insanları kendi çıkarları amacıyla sömüren kilise, din adamları ve iktidara karşı bir duruştur.

Tarih boyunca insan hayatında çok etkin bir şekilde rol oynayan din, Aydınlanma ile birlikte sekülerleştirilerek, insan hayatından giderek uzaklaştırılmış, dinin insan ve toplum üzerindeki etkisi azaltılmış ve dinin bıraktığı boşluk akıl ve bilim ile doldurulmaya çalışılmıştır (İmamoğlu, 2013: 9).

Bu sekülerleşme süreci sonucunda, ruhban sınıfı bir güç, Kilise de kamusal bir otorite olmaktan çıkmış, böylece din kamusal alanı terk ederek kendi özel alanına, bireysel seçim ve pratiğin özel çizgileri içerisine çekilmiştir. Ancak Aydınlanma düşünürlerinin saldırısı sadece dine karşı olmamıştır. Gerçeklik ve bilgi probleminde empirik yaklaşım dışındaki bütün yaklaşımların hatalı ve kötü niyetli olacağına inanan Aydınlanma düşünürleri, dinin bir kalıntısı, dindeki hastalıklı tavrın çok daha rafine olmuş bir devamı olarak gördükleri metafiziğe de ciddi şekilde saldırmışlardır (Cevizci, 2008: 25).

Bu çalışmada Aydınlanma döneminde Fransa'da yaşayan ve bu önemli düşüncenin önderliğini yapan Voltaire incelenmiştir. Voltaire, döneminde karanlıklar arasındaki aydınlık olarak nitelendirilmiş, söylemleriyle, ortaya koyduğu düşünceleriyle Aydınlanma dönemine öncülük etmiştir. O feodal sistem ve kilise otoritesine karşı çıkararak adalet, eşitlik, özgürlük kavramlarının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Voltaire, dönemin Fransa'sını gerek kilise gerek din adamları gerekse yönetim alanlarında en çok eleştiren düşünür olmuştur. O aklın karşısında yer alan tüm batıl inançlar, ön yargılar ve hurafeleri reddetmiştir. Aklın özgürlüğünü savunmuştur. Özellikle gençlik dönemlerinde düşüncelerinden ötürü İngiltere'ye sürgün edilmiş ve İngiltere Voltaire'in hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Voltaire, İngiltere'deki özgür düşünce ortamından oldukça etkilenmiştir ve bunu da eserlerinde sürekli olarak dile getirmiştir. Ayrıca İngiltere'deki bu özgürlükçü ortamdan kendi ülkesinin de haberdar olabilmesi için elinden geleni yapmıştır. Newton'u, Locke'u Fransızlara tanıtmış, İngiliz deney ve gözlem metotlarını ülkesine getirmiştir.

Voltaire'in din ve devlet işlerinin nasıl olması gerektiği görüşü bugünkü sekülerleşen dünyanın zeminini oluşturmuştur. O din ve devlet işlerinin keskin bir biçimde birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Din adamlarının insanlara iyiyi, güzeli, dua etmeyi öğretmesi gerektiğini, insanların mutlu yaşamalarını sağlamalarını

söyler. Din adamları devletin görev alanına giren konulara karışmamalı, Kilise ve din adamları devletin denetim alanına girmelidir. Yargılamak, vergi toplamak, yasa koymak kilisenin görev alanından çıkarılarak devletin görev alanına sokulmalıdır. Devlet de halkının mutlu, huzurlu ve refah içinde yaşamasını sağlamalıdır. Voltaire, seksen dört yıllık ömrü boyunca aklıyla ve kalem ile dine, bağnazlığa, dogmalara, ön yargılara, hoşgörüsüzlüğe ve tüm saçmalıklara karşı savaşmıştır.

Tanilli'nin deyişiyle Voltaire'i anmak devrimci bir eylemdir. Onu anmak akla ve düşünce özgürlüğüne sahip çıkmak, savaşa, işkenceye, şiddete karşı çıkmak, bağnazlığın, yobazlığın, hoşgörüsüzlüğün karşısında dikilmek, boş ve aptal olana ağız dolusu gülmek (Tanilli, 1994: 9).

Çalışmanın amacı, Aydınlanmanın önderliğini görev bilen Voltaire'i inceleyip, Onun aklın karşısında yer alan batıl inanç ve kilisenin dogmalarını reddederek, inancı akıl temeline oturtmaya çalışırken, din ve devlet ilişkisini nasıl değerlendirdiğinin anlaşılmasıdır. Bu şekilde ülkemizi de yakından etkilediği bilinen Fransız Aydınlanma düşüncesinin, dini ve siyasi alanda nasıl şekillendirildiğinin bir örnek düşünür üzerinden anlaşılması ülkemiz din ve devlet ilişkilerimizin çerçevesinin anlaşılabilmesi için de faydalı bir bilgi birikimi oluşturabilir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Aydınlanma Çağı'nın genel düşünce yapısı, bu dönemdeki farklı düşünürlerin düşünceleriyle şekillendirilip bu dönemdeki din ve devlet ilişkisine değinilecektir. Diğer bölümde Aydınlanma Çağı'nın önemli düşünürlerinden biri olan Voltaire'in hayatı, etkilendiği düşünürler ve yaşamı boyunca kaleme aldığı eserler genel felsefesinin anlaşılabilmesi boyutu üzerinden incelenecektir. Son bölümde ise Voltaire'in din, devlet ve Tanrı konusundaki düşünceleri belirtilerek bu bağlamda din ve devlet ilişkisine bakışı ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AYDINLANMA ÇAĞI'NDA GENEL DÜŞÜNCE YAPISI VE DİN-DEVLET İLİŞKİSİNE İLİŞKİN GENEL BAKIŞ

1.1.AYDINLANMA ÇAĞI VE GENEL OLARAK DÜŞÜNCE YAPISI

Aydınlanma, 18.yüzyılda Avrupa'nın neredeyse tamamında etkili olan felsefi bir akımdır. Bu felsefi akımın amacı, aklın karşısında yer alan batıl inançlar, ön yargılar, kilise ve yönetimin baskıcı, zorba tutumları ile savaşımdır (Çiğdem, 1997: 13-15). Bu yüzden, bu felsefi akımla Aydınlanmak isteyen insanın ta kendisidir, aydınlatılmak istenen ise insan hayatının anlamı ve düzenidir. Gökberk'e göre *“Aydınlanma, insanın düşünme ve değerlemede din ve geleneklere bağılı kalmaktan kurtulup kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmaya girişmesidir”* (Gökberk, 2016: 289). Bundan dolayıdır ki, Aydınlanma Dönemine, Akıl Çağı da denilmektedir (Çiğdem, 1997: 13-15).

Felsefi bir hareket olmasının yanında aynı zamanda, Avrupa'da 1688 İngiliz Devrimiyle başlayıp 1789 Fransız Devrimiyle zirveye ulaşan bir düşünce hareketidir. Avrupa insanının kişisel ve toplumsal yaşamını yeni bir anlayışla oluşturma çabası olarak niteleyebileceğimiz bu düşünce hareketi, Batı uygarlığının tarihsel gelişiminin ve değişiminin de kültürel bir sonucudur. İlk önce İngiltere'de başlayan toplumsal değişim (kapitalizmin doğuşu) daha sonra Fransa'da özgürlük hareketi olarak devam etmiş ve nihayet Almanya'da felsefi temellerini oluşturarak tüm dünyayı etkileyecek modernleşme/batılılaşma hareketine dönüşmüştür (Çüçen, 2006: 25).

Aydınlanma kavramı çok çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kelime olarak baktığımızda, İngilizce “Enlightenment” ve Fransızca “Eclaircissement” kelimelerinin karşılığı olarak kullanılan bu kavram (Çiğdem, 1997: 13-15), İtalyanlar da “Illuminismo”, Almanlar da “Aufklärung”, Fransızlar da ise “Lumières” olarak kullanılmıştır. Bu farklılıklardan ötürü de 1783 yılında *Berlinische Monatsschrift* gazetesi yarışma düzenleyerek “Aydınlanma nedir?” sorusuna cevap aramış ve en iyi cevabı verenin ödüllendirileceğini duyurmuştur. Dönemin önemli düşünürleri *Monatsschrift*’ e cevaplarını sunmuşlardır. Prusyalı filozof Immanuel Kant da bu önemli düşünürler arasındadır (Outram,2007:17-18).

Kant, “What is Enlightenment?” adlı cevap yazısında:

“Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır Sapare Aude! “Aklını kullanma cesaretini göster!” Sözü şimdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır.” ifadelerini kullanmıştır (Kant, 1984: 213).

Kant akli Aydınlanmanın en önemli aracı olarak görmüştür. Tanımlamasından da anlaşılacağı üzere insan aklını kullanmaya cesaret edebildiği vakit erginliğe ulaşır. Kant insanların akıllarını kullanmamalarında ise yine insanı suçlu kabul etmiştir. İnsan tabiatı gereği tembel bir varlıktır. Sürekli kendi yerine düşünenler var olduğundan insan erginliğe ulaşamamıştır. İnsan ne zaman ki aklını kullanarak başkalarının boyunduruğu altından çıkarsa işte o zaman Aydınlanmaya başlayacaktır diye düşünmektedir.

Aydınlanma için akıl en önemli araçtır. Her şeyin kıstası akıldır. Tüm kapılar akıl sayesinde açılmaktadır. Akıl bağımsız, eleştirel, aktif bir biçimde kullanıldığı takdirde Aydınlanma gerçekleşecek ve insan akli sayesinde aydınlanabilecektir (Ağaoğulları, 2011: 521). Bu yüzden, toplumun, insan doğasına göre aklın ışığında yeniden düzenlenmesi gereklidir hatta din bile aklın sorgulamasına tabi tutulmalıdır çünkü akıl, bilgelige ulaşmada insanı yanıltmayan tek yol göstericidir. Bilgiler duyular

sayesinde ortaya konulmuş olsa bile, duyulardan elde edilen bilgiler aklın süzgecinden geçirilmelidir. Fakat bu sorgulamada hedef dinin kendisi değil, içindeki akılla temellendirilemeyen batıl inançlar, hurafelerdir (Arıboğan, 1998: 95).

Girişte bahsedildiği gibi Aydınlanmanın en temel amacı, insanların korkularını yok ederek, onları kilisenin ve otoritenin baskısından kurtararak, mitleri, hurafeleri, boş inançları yıkmak olduğu söylenebilir (Horkheimer, Adorno, 1995: 19). Bunun için de öncelikle, ön yargılar ve mevcut düzenin ortadan kaldırılması gereklidir (Cevizci, 2015: 27). Aydınlanma düşünürlerine göre de mevcut düzenden kurtulup yeni bir düzen oluşturabilmek için ise aklın önderliği söz konusudur. Bu dönemde insanların akıllarını kullanmaları engellenmiş, kilise, yönetim, din adamları insanları boyunduruğu altına alarak kendi istekleri doğrultusunda kullanmışlardır (Cevizci, 2015: 32). Çünkü aklını kullanan bir insan zamanla dinin ve kilisenin öğretilerini sorgulayacak ve zamanla itaatsizlikler söz konusu olabilecektir. Bunu istemeyen özellikle din adamları, insanların aklın ışığından sürekli uzak tutmaya çalışarak gelişmelerin önünü kapatmaya çalışmışlardır. Oysa Kant gibi diğer tüm Aydınlanma düşünürlerine göre, akıl olmadan insanlar içine düştükleri karanlık dünyadan çıkmaya imkân bulamayacaklardır çünkü insanların önce kendisini sonra da doğasını ve çevresini anlamlandırması için aklını kullanmaya ihtiyacı vardır.

Ancak, Kant'a göre insan her ne kadar aklını kullansa da insanın Aydınlanması toplumun Aydınlanmasından daha zordur. Bu dönemde, Kant' a göre düşünmeyin, aklınızı kullanmayın diye her yandan söylenenler olmuştur; “düşünme eğitimi yap” diyen subay, “düşünme vergini öde” diyen maliyeci, “düşünme inan” diyen din adamı gibi kimseler söz konusudur. İşte bu durumda insanın kendi başına ergin olması zorlaşır ancak kitle halinde bu durum daha kolay gerçekleşecektir. Kitle içindeki özgürce düşünebilen birkaç kişi bunu çevresine de duyurabilecektir. Kant bu kitlenin aydınlanabilmesindeki en önemli şeyin özgürlük olduğunu savunur. Ne zamanki insanlar kitle karşısında akıllarını serbestçe ve açık biçimde kullanabilirse işte o vakit Aydınlanma meydana gelecektir (Kant, 2000: 18). Ergin olmayıştan kurtulmak için gerekli olan bu özgürlük, özgürlüklerin en zararsız en masumu olarak görülmektedir (Dellaloğlu, 2000: 85).

Kant'a göre Aydınlanmanın akıl kadar önemli olan gerekliliklerinden bir diğeri de ulus iradesidir. Bir devlet adamı halkı için yasa koyarken şunu düşünmelidir; acaba karar verme yetkisi halkın elinde olsaydı halk kendisi hakkında da aynı kararı verir miydi? Peki, Kant'a göre aydın bir devlet adamı nasıl olmalıydı? Aydın bir hükümdar yasa yaparken yapılabilecek tüm eleştirileri göze alıp halkına danışandır. Aydın hükümdar aklın serbestçe kullanımını sağlayan, bilim ve sanatta özgürlüğe öncelik tanıyan, yasaları koyarken halkının düşüncelerini ön planda tutandır. Ancak yönetici halkına; "İstedığınız kadar ve istediğiniz konular üzerinde düşünün ama itaat edin" diyebilir (Kant, 2000: 19-20). Bu tuhaf bir durumdur, insan hem aklını sınırsız kullanacak hem de nasıl itaat edecektir? İnsanın kendi rızası olmadan uygulanan yasalara uymamasını özgürlük kapsamında değerlendiren Kant, kendi rızasıyla kabul ettiği yasalara da itaat etmesi gerektiğini söyler. Buradaki itaat etmenin kapsamı da hükümdarın yasaları yaparken halkına danışmasıyla açıklanmaktadır (Cevizci, 2015: 559-560).

Aydınlanmanın Avrupa'nın geleneksel din anlayışıyla ters düşmesinin sebebinin Kant'ın bahsettiği bu durum olduğu söylenebilir. Çünkü vahye dayalı dinler, aklın yaşam boyunca insan için gerekli bilgileri sağlayamayacağını öne sürerler. Filozoflar ise, insan aklının sınırlı olduğunun farkındadırlar ancak insan yaşamında başına gelebilecek sorunlarla baş etme noktasında aklın yeterli olduğunu düşünürler. Onlara göre bu durumda vahiyle gelen bilgiye ihtiyaç olmadığını savunurlar. Kant'a göre en önemli sorun dinsel bağlılıktır. O Aydınlanmanın başarısını dini konulara bağlamaktadır. Ona göre Aydınlanmanın meydana gelebilmesi için sadece otoritenin zorbalığından, baskısından kurtulmak yetmemektedir bunun yanında toplumdaki tüm insanların kendi düşüncelerini korku, baskı, zulüm olmadan özgür bir biçimde söyleyebilmeleri gereklidir (Goldman,1999: 16-17).

İfade ettiği düşüncelerin sonunda Kant sorar: "Şimdi acaba aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz?" Bu soru karşısındaki cevabı ise "hayır" olmuştur. Aydınlanma çağında değil ancak Aydınlanmaya giden bir dönemde yaşıyoruz, insanlığın başkalarının boyunduruğu altında olduğu, kendi erginliğine ulaşamadığı bu karanlık dönemden Aydınlanmaya doğru giden bir dönem içerisindeyiz. Ancak bu karanlık

dönemden insanın aklını özgürce kullanabileceği döneme ulaşabilmemiz için daha kat edecek çok yolumuz var, demektedir (Kant, 2000: 20).

Aydınlanmanın gerçekleşebilmesi için öncelikle akıl ve özgürlükler gereklidir elbette ancak Aydınlanmacıların ortaklaşa belirlediği bazı ilkeler de söz konusudur. Bu ilkeler;

Akılcılık: Dönem filozoflarına göre Aydınlanmanın meydana gelebilmesi için en önemli araç akıldır. İnsanlar akılları sayesinde doğruyu bulabilirler. Kilisenin ve yönetimin insanlara dayattığı batıl inançlar, hurafeler, ön yargılar sebebiyle insanlar doğruya ulaşamamaktadır. İnsanlar ne zaman ki aklın kılavuzluğunu kabul ederse işte o zaman Aydınlanma sağlanmış olur. Bu sebeptendir ki Aydınlanmayı gerçekleştirebilmek için engellerin ortadan kaldırılması gerekir. Bu da akıl ve bilim ile olacaktır.

Bilim: Evren ve toplumun genel kurallarını verecek olan tek bilgi kaynağı bilimdir. İnsanlar bilimin yararlarına ne kadar çok inanırsa evren hakkında o kadar çok bilgi sahibi olurlar. Bu da onların yaşamlarını kolaylaştırır. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanlık da gelişir.

Aydınlanmış din: Aydınlanmacı düşünürler dinin aklın ve bilimin önderliğinde kilisenin ve din adamlarının baskılarına karşı çıkarak dinin Aydınlanması gerektiğini vurgulamışlardır.

Metafiziğin Reddi: Aydınlanmacılar bilimsel bilginin temelinde deney ve gözlemi kabul ederken metafiziği reddederler.

İlerlemecilik: Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanlar geleceğe daha olumlu bakabilmektedirler. İnsanlık tarihi daha iyiye, mutluluğa, refaha, zenginliğe ve özgürlüğe doğru ilerler.

İnsancılık: Aydınlanma düşünürleri ilerlemenin insanlık için gerektiğini belirtir. Toplum ve devlet insan için vardır. İnsanların ihtiyaçlarını, gereksinimlerini karşılamakla yükümlüdür.

Bireycilik: Aydınlanma düşünen, sorgulayan, araştıran ve eleştiren özgür bireylerin oluşmasıyla meydana gelecektir.

İnsan Hakları ve Özgürlük: Aydınlanma kişi hak ve özgürlüklerin korunduğu, yasalarla güvence altına alındığı toplumlarda gerçekleşir.

Evrenselcilik: Evrensel olan her şey yani evren ve toplumun yasaları insan aklı tarafından bulunabilir. Bulunan bu bilgiler tüm toplumlara eğitim yoluyla öğretilir (Çüçen, 2006: 31-32).

İlkeleri genel hatlarıyla değerlendirildiğinde evrensel olduklarını ve günümüzde hala geçerliliklerini koruduklarını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Öyle ki, dünyasını ve benliğini sorgulayan, aklını kullanabilen insanların, bilim ve teknolojiye ilerlemesi daha da kolaylaşacak, bu insanlar sosyal hayatlarında da temel hak ve özgürlüklerini savundukları sürece de toplumda demokrasi varlığını koruyacaktır. Ayrıca değinmek gereklidir ki, Aydınlanma dini reddetmemiş, aksine dinin akılla bağlantısının koptuğu noktalarının sorgulanmasını istemiştir sadece. Dinini okuyarak araştırarak öğrenen ve inanan bireyler istemektedir. Böylece metafizik inançlar önemini yitirecek ve bilim de gelişme gösterecektir.

Aydınlanmanın oluşumu ve ilerlemesine baktığımızda bilim, kültür, sanayi ve siyaset alanındaki gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. On sekizinci yüzyıl bilimsel gelişmeler açısından bir geçiş dönemidir. Astronomi alanında Kopernik (1473-1543), Tycho Brahe (1546-1601), Galileo (1564-1642) ve Kepler (1571-1630) ile başlayan bu değişimler Newton ile olgunluğa erişmiştir (www.kirmizilar.com). 1544 yılında Kopernik'in "On the Revolutions of the Heavenly Orbs" adlı eseri ve Newton'un "Mathematical Principles of Natural Philosophy (Tabiat Felsefesinin Matematik Prensipleri)" ve "Optics" adlı eserleri Aydınlanmacılar için önemli kaynaklar teşkil etmektedirler. Kopernik' in astronomi alanındaki çalışmaları ilk aşamalarda kilise tarafından desteklenmiş ancak daha sonrasında dini bilgiler ile çatışması sonucunda kilise tarafından incelenmeye tabii tutulmuştur (Capra, 2009: 54).

Aynı şekilde Galileo'da evreni, gökyüzünü inceleyerek bilime çok önemli katkılarda bulunmuştur. "İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog" adlı eserinde

1609 yılında teleskopla gökyüzünü incelemiş ve bu incelemeleri sonucunda gördüklerini diyaloglar şeklinde kaleme almıştır. Gökyüzü incelemeleri sonunda kilisenin iddia ettiği gibi dünyanın, yıldızlar ve gezegenler etrafında dönmediğini güneşin etrafında döndüğünü açıklar. Kilise bu durumun Hristiyanlık için tehlike teşkil ettiğini belirtir. Çünkü Galileo'nun bu iddiaları kilisenin savlarıyla ters düşmekteydi. Bu açıklamalarını kitap haline getirerek yayımlaması Galileo'yu idama sürüklemiştir Galileo deneysel yaklaşımı geliştirerek tabiat kanunlarını matematiksel biçimde ifade etmiştir (sarkaç.org/iki dünya sistemi hakkında diyaloglar Galileo).

Bir diğer önemli düşünür de Francis Bacon (1561-1626)dur. Bacon, insanın bilgi sayesinde doğaya egemen olacağı görüşündedir. "Bilmek egemen olmaktır." Onun ana düşüncesidir. Doğaya egemen olmak önce doğanın yasalarına boyun eğip bu yasaları öğrenerek olabilmektedir. Burada Bacon doğayı insana en iyi tanıtabilecek yöntemin "*tümevarım (inductio) yöntemi*" olduğunu söyler. Tümevarım ile nesnelere özüne varmak ister (Gökberk, 2016: 214-217).

Bilim tutkunu olan Descartes ise Bacon'un aksine *tümdengelim* yöntemini kullanmıştır. O matematiksel çözüm yöntemlerini felsefeye uyarlamaya çalışmıştır. Descartes' in felsefesine bakıldığında birbiriyle çelişen düşünceler yığınının söz konusu olduğunu söyler. Peki, bu birbirine uymayan düşünceler yığınının nasıl kurtulur? İşte burada Descartes'in şüphe anlayışı ortaya çıkar. Onun şüphesi doğru bilgiye ulaşmada kullanılan bir yoldur (Gökberk, 2016: 232-233). Descartes şüphe etmenin bir nevi düşünme olduğunu, bireyin düşünerek kendi benliğine vardığını vurgular. Buradan hareketle Descartes'in meşhur sözüne ulaşmaktayız: "*Cogitoergosum- Düşünüyorum, öyleyse varım*".

Bilimsel gelişmelerin zirvesi olarak kabul edilen Newton, Kepler ve Descartes gibi ilk olarak evreni matematiksel yöntemlerle incelemiş. Newton, 1687'de basılan "*Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri*" adlı eserinde klasik mekaniğin ilkelerini açıklamış, genel yer çekimini ve hareketin üç kanununu bulmuştur (www.uralakbulut.com).

Newton doğrulara gözlemler sonucunda varılacağını belirtir. Newton, Bacon'ın deneysel yöntemi ile Descartes'in matematiksel yöntemini kullanmıştır. Newton'un felsefesine göre, Tanrı maddeyi ve temel hareket yasalarını yaratmıştır ve evren bu sabit yasalara göre hareket eden bir makine gibi işlemeye başlamıştır. Bu işleyiş kesin bilgileri de beraberinde getirmiştir (Capra, 2009: 66). Newton'un bu çalışmaları Fransız Aydınlanmasının önemli düşünürlerinden olan Voltaire' i oldukça etkilemiştir.

Aydınlanmacıların akıl ve bilim alanındaki düşüncelerinin yanı sıra, kültürel anlamda gelişme düşüncesi de ön plana çıkmıştır.

Kültürel ve bilimsel gelişmelerin özü, ilerleme ilkesi, insanlığın gelişme yeteneğine ve gelişiminin gerçeğine sarsılmaz inanç olmuştur. Oscar Ewald Fransız düşünürlerin ilerleme hakkındaki fikirleri için şunları belirtir; “Voltaire'de bu inanç henüz çok sallantıda, çok kez içi kemiren özelliktedir; Rousseau bunu bozmaz, ne var ki temellerini sarsar; oysa burada bilimsel hatta dini bir ilk olgunun doğallığı ve sağlamlığıyla ortaya çıkar. Üstelik Turgot henüz tamamiyle pozitivist dinden uzaklaşmamıştır; Volney de dine gevşek bağlarla bağlıdır, Condorcet onu tamamiyle soğuk akla uygunluk zeminine oturtur. Onun sayesinde ilerleme düşüncesi, insanlık ve kültür problemi anlayışında merkezi görüş açısı olmuştur” (Ewald, 2013: 97).

Kültürel gelişmelerle doğan dünyevileşme, insanların aklını kullanmasıyla birlikte kurumsallaşmış olan dinin eleştirilmesine yol açmıştır. Bu eleştirilerin sonucunda, dinlere ait kutsal metinlerin, geçmişteki metinlerle aynı ölçüt ve usullerde değerlendirilmesi ön görülmüştür. Bu kutsal metinlerin değişen zaman koşullarına göre farklı biçimlerde yorumlanabileceği anlayışı da ortaya konmuştur (Önder, 2003: 26-27). Çünkü dünyevileşme ile kutsal kitaplar ve öğretiler, doğruluğu sorgulanabilir metinler olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Aydınlanma dönemi düşünürlerinin bilim ve kültüre en önemli katkısı 1751-1765 yılları arasında yayımlanan Ansiklopedi'dir. Bugün bizim için doğal gelen ancak o dönemde gerçekleşmemiş, oluşamamış bir kavram söz konusu; “*genel kültür*”. Bu kavramın oluşumunda, yayılmasında Aydınlanmanın onun içinde de Fransız

Aydınlanmasının yine onun içinde de Ansiklopedistlerin payı çok büyüktür. Ansiklopedi kültürel, siyasal ve sosyal özgürlük ve bağımsızlık arayışında olan bir toplumun özgüvenini sağlam bir temele oturtmuştur. İlk olarak 1750 yılında “*Bilimler, Sanatlar ve Meslekler Ansiklopedisi* ya da *Sözlüğü*” olarak yayımlanmıştır. O dönem ki insanlığın kültürüne ışık tutan bir eserdir. Sadece tüm bilimlerle değil, güzel sanatlarla, ticaret ve teknik mesleklerle ilgilenen bir eserdir. Ansiklopedi’ ye gerici çevreler şiddetle karşı çıkıyordu. Eserin devlet yönetimine ve dine karşı olduğunu; toplum düzenini bozacağını savunuyorlardı (Ewald, 2013: 91-94). 1752 yılına kadar Ansiklopedi’nin iki cildi yayımlanmıştı ve oldukça ilgi görmekteydi. Bu döneme gelindiğinde bazı çevreler tarafında baskı altına alınmaya, yönetim ve kilise tarafından yasaklatılmaya çalışılmış ancak bu büyük eser tüm bu müdahalelere rağmen 1757 yılına kadar ilk yedi cildi tamamlanmıştır. Bu dönemde baskı devam eder, siparişler durdurulur. Bu süreçte d’Alembert ve Voltaire geri çekilmiştir ve tüm yükü Diderot sırtlanmıştır. Eser 1773 yılında 17 cilt metin, 11 cilt görsel ve 5 cilt ek belge ile tamamlanmıştır (Russ, 2014: 230).

Diderot Ansiklopedi’nin amacının yaşadığımız evrende bulunan dağınık bilgileri bir araya toplamak, bu bilgilerin genel sistemini insanlara açıklamak ve bilgileri gelecek nesillere aktarmak olduğunu belirtir. İnsanların bu çalışmalar sayesinde gelecekte daha mutlu ve erdemli yaşayacağına vurgu yapar (www.bilimvegelecek.com).

Aydınlanma dönemi endüstriyel gelişmeler incelendiğinde; 18. yüzyıla kadar Avrupa’da ekonomik hayat tarıma, küçük atölyeler ve ticarete dayalıydı. Coğrafi keşiflerle birlikte sömürgecilik hareketleri hız kazandı bununla birlikte ham madde kaynakları ve geniş pazar imkânları doğdu. Endüstri alanında yaşanan bu gelişmeler ilk olarak İngiltere’de meydana gelmiştir. Daha sonra Avrupa, Amerika ve Japonya’ya yayılmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte Sanayi Devrimi’nin oluşumu hız kazanmıştır. Basit el aletlerinin yerini buhar gücüyle çalışan makineler almıştır.

Aydınlanma düşünürleri, doğadaki düzenlilikleri eksiksiz tam bir biçimde inceleyerek genel ilkelere dönüştürülmesi ve bu bilgilerin ulaşılabilir hale gelmesiyle toplumsal yaşama uygulanabileceğine inanmışlardır (Güneş, 2013: 52). Böylece

sanayileşme insanın evreni eksiksiz ve tam olarak tanınması ile başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte daha fazla iş sahası doğmuş ve ticaret alanındaki faaliyetler artmıştır.

Siyasal Aydınlanma, modern demokrasinin önce İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ve sonrasında Fransa'da ortaya çıkışıyla somut bir hal almıştır. O zamana kadar yönetim biçimlerinden biri olan demokrasi, devletin tek rasyonel biçimi haline gelmiştir (Önder, 2009: 25). Modern demokrasi ile birlikte yönetim, meşruiyetini halkın onayından almaya başlamıştır (Çiğdem, 1997: 3).

Modern siyasal düşüncenin “toplum sözleşmesi” fikri, halk ile siyasal iktidar olan devlet arasındaki ilişkinin demokratik rasyonalite temelinde kurulması için önemli bir araç işlevi görmüştür. Çünkü devletin temelindeki bu sözleşme, sözleşme taraflarının rasyonalist çıkarlarına dayanmaktadır (Ağaoğulları, Köker, 2009: 275) ve sözleşme sonucu halk, rıza ile siyasal sistemi yönetme iktidarını devletle paylaşmakta ve devlet de bu rızaya dayalı sözleşme sayesinde meşruiyetini sağlamaktadır.

Aydınlanma düşüncesi bilimsel, kültürel, toplumsal, siyasal, sanatsal konularda büyük bir değişime öncülük etmiştir. İnsanın aklını kullanmasıyla, özgürleşmesi ile birlikte bu alanlardaki dönüşümün izlerini daha net bir şekilde görmekteyiz. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni iş alanları, geniş pazar imkânları, hammadde gücü; İngiliz ve Fransız Devrimleri ile ortaya çıkan yeni yönetim biçimleri Aydınlanmanın ürünleridir. Özellikle Fransız Devrimi sonucu oluşan ulus-devlet anlayışı devletlerin yönetim biçimlerini etkilemiştir. Ekonomi ve siyasetteki liberal anlayış da Avrupa'yı etkilemiş. Bununla birlikte ulusa dayalı liberal hukuk devletleri tüm Avrupa'da yayılmaya başlamıştır.

Aydınlanma Çağı'nın tarihsel sürecine bakılacak olursa, Aydınlanmanın asıl olarak İngiltere'de başlayıp İskoç Aydınlanması ile devam ettiğini ve diğer Aydınlanmaların da bu Aydınlanmalardan etkilendiği ifade edilmektedir (Cevizci, 2015: 48).

Aydınlanma ilk olarak İngiltere'de kendisini göstermiştir. İngiltere gerek monarkın yetkilerini sınırlandırmak gerekse parlamenter sistem kurarak, Roma'daki

Papanın otoritesinden ayrılıp kendi özerk kilisesini oluşturmasıyla Aydınlanmanın zeminini hazırlamıştır. 1215 yılında Magna Carta ile iktidarın yetkilerini sınırlandırmış, yurttaşlar için can ve mal güvenliğini güvence altına alan hükümler oluşturmuştur. Ayrıca vergi toplanmadan önce din adamları ve baronlardan oluşan kurula danışılması ön görülmüştür. Bu da İngiltere’de parlamenter sistemin zeminini oluşturmuştur. Sonrasında 1648’de Cromwell krallık, kilise ve aristokrasiyi ortadan kaldırmıştır. Daha sonraki yıllarda bu kurumlar yeniden kurulmuş ancak eski gücüne kavuşmamıştır. 1688 yılında yönetim biçimi olarak anayasal monarşi kabul edilmiştir (Atabay, 2015: 16-17).

İngiltere Aydınlanmanın zeminini hazırlayan önemli düşünürleri de ortaya çıkarmıştır. Newton ve Locke bunların başında gelmektedir. İngiliz geleneğinin ön ayak oluşturduğu bu düşünsel oluşumun ilk eseri Newton’un “*Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri*” adlı eseridir. İngiliz Aydınlanmasının önemli bir diğer düşünürü de John Locke ve onun özgürlükçü düşünceleridir (Şekerci, 2016: 77). Doğa durumu tezini savunan Locke’a göre insanlar doğuştan onlara bahşedilmiş bir özgürlük ve eşitliğe sahiptir ve bu özgürlük onlara doğayı sorgulama fırsatını sunmaktadır. Böylece insanların gelişim göstermelerinin önündeki engellerde kalkacaktır ve eşitlik fikri sayesinde siyasal alanda her birey yönetime karşı eşit haklarda olarak kabul edilmiştir.

John Locke, İngiliz Aydınlanmasına yön veren önemli düşünürdür. Ömrünün büyük kısmının 17.yüzyılda geçmesine rağmen düşünceleriyle, yazılarıyla 18.yüzyıl Aydınlanmasının gerçek kurucusu sayılabilir. Ona göre birey özgür olmalı, bireyin kılavuzluğunu yine bireyin kendi aklı yapmalıdır. Bilimde, sanatta, devlet yönetiminde ve dinde geleneklerden ve otoritenin her türlüşünden kaçınılması gerektiğini savunur ve bireylerin rasyonel varlıklar olduğunu söyler (Gökberk, 2016: 293)

Locke 1688 yılında “*Hoşgörü Üzerine Mektuplar*” adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser 1688 İngiliz Devrimi’nin de zeminini oluşturmuştur. Bu eserinde Locke ülke içerisinde yaşanan iç savaşlar sonucunda artık birbirini ortadan kaldıramayacaklarını anlayan farklı inanca sahip grupların aynı topraklar üzerinde mecburi olarak birlikte yaşarken birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğinden bahsetmiştir. Locke’un bu eserinden bir yıl sonra İngiltere’de Tolerans Sözleşmesi ilan edilmiştir. Önemli olan

diğer eserleri de *Devlet Üzerine İki Deneme* ve *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'dir. *Devlet Üzerine İki Deneme* adlı eserinde baskıcı olmayan, ilerlemeyi savunan, özgür ortam sunan yönetim hakkında telkinlerde bulunur (Şekerci, 2016: 58). *İnsan Anlığı Üzerine Deneme* adlı eserinde de insan bilgisinin kaynağı ve sınırları araştırılır. Locke'un deyimiyle bu eser, "İnsan bilgisinin kökü, kesinliği, genişliği üzerine bir araştırmadır. Anlığın objelerin kavramlarına nasıl ulaştığını açıklamadır." (Gökberk, 2016: 294).

Locke'un bilgi kuramına göre, insan ruhunda doğuştan gelen bilgiler bulunmamaktadır. Tüm bilgilere algılar, duyular ve deneyler sayesinde ulaşıldığını savunur. Locke'un bilgi kuramı, ruhumuzda doğuştan fikirler denilen şeylerin var olmadığını ve bütün bilgilerimizin duyulardan, algılardan ve deneylerden geldiğini ileri sürmektedir (Hilav, 1985: 93).

Locke'da din anlayışı rasyoneldir. Ona göre insan aklı sayesinde ona bu aklı veren büyük sonsuz güç sahibi olan Tanrı'ya ulaşabilir (Locke, 1999: 144). Locke için doğru olan din Hristiyanlıktır. Tanrı'nın insanların kurtulabilmesi için İsa'yı gönderdiğini, İsa döneminde tüm dünya üzerinde tek Tanrı inancının var olduğunu söyler. Ayrıca dini bilgilerin kaynağının da insanlara vahiy yoluyla iletildiğini belirtir (Locke, 1999: 342). Locke Hristiyanlığın akla uygun bir din olduğunu belirterek doğal dini vurgulamıştır. Eğitim konusundaki görüşleri ile doğal olan bir eğitim akımına da yol açmıştır (Gökberk, 2016:193). Locke diğer Aydınlanma düşünürlerinin aksine vahiy anlayışının varlığını kabul etmiştir. İsa peygamberin de Tanrı ile insanlar arasında aracı olduğunu belirtmiştir.

Locke bilimsel bilginin önünde en büyük engel olarak din ve metafiziği gösterir. Ona göre bilimsel bilgiyi bir topluma aktarabilecek olan aydınlanmış aklın o toplumun bu bilgiyi kabul edecek, aklını kullanmaya cesaret edebilecek bireylerden oluşması gereklidir. Locke insanlığı acıdan, yoksulluktan, cehaletten, bağınazlıktan, yobazlıktan kurtarabilecek; kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak, özel mülkiyeti koruyacak bir liberal hukuk devletinin var olması gerektiğini savunur. Bu konuda şöyle söyler: "Hangi açıdan bakılırsa bakılsın yeryüzündeki geçerli olan hukuk, insandır ve bu yüzden de yalnızca insanların rızalarıyla oluşturulabilir.

Dolayısıyla halkın rızasına dayanmayan bir hukuka ve otoriteye itaate hiç kimse zorlanamaz.” (Çüçen, 2006: 28). Locke’a göre aydınlanmış bir birey aydınlanmış yöneticilerin yönettiği bir toplum içerisinde gerçek amacına varır. Aydınlanmış bir toplum için devletin yapması gereken de tüm kurumlarda bu yapıyı oluşturmaktır.

İngiliz Aydınlanmasının bir diğer önemli ismi de Thomas Hobbes’tur. 1651 yılında yayımladığı “*Laviathan (Dev)*” adlı eseri siyaset felsefesi alanında yayınlanan ilk eserdir. Hobbes bu eserinde Bilgi Teorisi’ni ortaya koymuştur. Bu teori duyum felsefesini açıklar. Hobbes’a göre insan yeryüzüne geldiğinde kafasına esen her şeyi yapmak isteyecektir ve bu yüzden sürekli insanlık birbiriyle çatışma halindedir. Bunu da şöyle açıklamaktadır: “Homo hominilupus” (İnsan insanın kurdudur). Bu sebepten doğada bitmeyen bir savaş söz konusudur. Bu yüzden insanların mutluluğunu, huzurunu sağlamak için üstün bir güce ihtiyaç vardır. İşte bu güç de devlettir (Atabay, 2015: 20-21). İnsanın bu doğa durumundan kurtulması, can ve mal güvenliğini sağlayabilmesi için bir sözleşmeye ihtiyaç vardır. İnsanlar akılları ile aralarında uzlaşma sağlayarak doğa yasası üzerinde birleşmelidir. İşte bu uzlaşılan yasa insanların birbirlerinin can ve mal güvenliklerine zarar vermesini yasaklayan, doğa durumundan çıkılmasını sağlayan “Toplum Sözleşmesi” dir (Sarıca, 1973: 83; Şenel, 1995: 324).

İskoç Aydınlanması ise İngiliz Aydınlanmasından keskin çizgilerle ayrılmamıştır. İngiliz Aydınlanmasından tam olarak elli yıl kadar sonra başlayan İskoç Aydınlanmasının başlangıcı olarak David Hume’un 1739 yılında yayınladığı Hume’un *İnsan Doğası Üzerine Bir Deneme* adlı eseri kabul edilir (Cevizci, 2015: 38).

İskoç Aydınlanması diğer ülkelerde var olan Aydınlanmalar gibi etkisini gösterdiği yıllarda kendisinden söz edilmemiştir. Ancak yirminci yüzyılın başlarında İskoç Aydınlanmasından söz edilmiştir. Oysaki İskoçlar Aydınlanmaya çok önemli katkıları bulunan Hume, Hutcheson, Smith ve Reid gibi önemli düşünürleri yetiştirmişlerdir (Taşkın, 2007: 48).

İskoç filozofların Aydınlanmaya en büyük katkısı etik, din felsefesine sosyal bilimler alanlarında olmuştur. İskoç Aydınlanması din felsefesi alanında üç dönem

geçirmiştir. İlk dönemi aynı İngiliz Aydınlanma geleneğinde olduğu gibi doğal din anlayışı söz konusu. Onlara göre de Hristiyanlık akla uygun bir Tanrı anlayışı sunmuştur. İkinci dönemi Hume'un ateizm anlayışıdır. Üçüncü dönemi ise ateizm anlayışını hafifleterek deizme dönüştür (Cevizci, 2015: 43-44).

Alman Aydınlanması ilk döneminde Christian Thomasius, Christian Wolf, ikinci döneminde Moses Mendelssohn, Ephraim Lessing ve son döneminde ise Immanuel Kant tarafından temsil edilen bir harekettir. Alman Aydınlanması İngiliz ve Fransız Aydınlanmasına benzemektedir. İngiliz ve Fransız Aydınlanmasında önemli bir yer tutan “genel yarar” kavramı Alman Aydınlanmasında da önemli yer tutar (Cevizci, 2007: 41). Ancak Alman Aydınlanmasını Fransız Aydınlanmasından ayıran en önemli özellik Fransız Aydınlanması burjuvazinin, salonların, cemiyetlerin ürünü iken Alman Aydınlanması üniversitelerin ürünüdür (Çiğdem, 1997: 81).

Fransız Aydınlanması da diğer Aydınlanmalar gibi genel olarak bulunduğu ülkeyi değil de hemen hemen Avrupa'nın tamamında etkili olan bir Aydınlanmadır. Bu sebeptendir ki Aydınlanma denildiğinde ilk akla gelen Fransız Aydınlanmasıdır. Bu Aydınlanmanın gerçekleştiği bu dönem “Aydınlanma Dönemi” veya “Akıl Çağı” olarak adlandırılır.

Fransız Aydınlanması İngiliz Aydınlanmasından etkilenerek harekete geçmiştir. Bakıldığında buradaki Aydınlanmada üç kültürün uluslarının (İngiliz, Alman, Fransız) payı söz konusudur. Aydınlanma altyapısını İngiltere'ye, derinleşmesini Almanya'ya söylemi ve itici gücünü de Fransa'ya borçludur (Ewald, 2013: 17).

Aydınlanma çağında Fransa'daki siyasal ve sosyal ortam şu şekildedir: Kral XIV. Louis'in ölümü üzerine oğlu kral XV. Louis'in çok küçük yaşta tahta çıkması üzerine yönetime naip Philippe d'Orléans gelir. Bu dönemde naip yaptığı eylemler nedeniyle eleştirilere hedef olur. Bu yönetim süresince kilise ve yönetim halkın karşısında saygınlığını yitirmeye başlamıştır. Sarayda yaşayanlar ve soylular zevk, sefa içinde yaşarken halk ağır vergi yüklerinin altında ezilmekteydi. Grev yapan

işçilerin bir kısmı asılıyor, bir kısmı da kürek cezasına çarptırılıyordu (Tanilli, 1999: 24-28).

Fransız Aydınlanmasını diğer Aydınlanmalardan ayıran en önemli özellik Aydınlanmayı sistemli bir şekilde ortaya koyan Ansiklopedi'dir. Bu eser çağdaş sanatlar ve bilimlerle ilgili düzenlenmiş bir sözlük niteliğindedir (Tanilli, 1999: 18).

Cevizci Fransız Aydınlanması tarihinin, üç farklı dönemde meydana geldiğini belirtmiştir;

1. Fontenelle gibi öncülerden meydana gelen Erken Aydınlanma,
2. Voltaire, d'Alembert, Diderot, Holbach, Montesquieu, Condillac, Rousseau gibi düşünürlerden oluşan Olgun/Yüksek Aydınlanma,
3. Fizyokratlar ve Condillac tarafından temsil edilen Geç Aydınlanma (Cevizci, 2008: 126).

Fransız Aydınlanmasının öncü filozofu olan Bernard le Bovier de Fontenelle (1667–1757) felsefenin bilimselleşmesi gerektiğini savunmuş ve gelenekçiler ile modernistler arasındaki tartışmada bilimin üstünlüğünü vurgulamıştır. Dini inancı bir tür şaşkınlık olarak gören, ruhban sınıfının halkın bu saf halinden yararlanmak için her yola başvurduğunu iddia etmiştir, bilimin gücüne inanmış, bilimin Aydınlanmanın tek ve en önemli aracı olarak görmektedir. Fontenelle sosyal hayatta dinin boşluğunun doldurulabilmesi için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Kartezyen fiziğinin savunuculuğunu üstlenmiştir (Cevizci, 2015: 86). Fontenelle aydınlık bir geleceğe bilim ve aklın rehberliğinde ulaşılacağını savunur. Bu düşünce Voltaire tarafından da benimsenmiş; ancak Voltaire kilisenin ve devletin yerleşik kurumlarını eleştirmekte Fontenelle'den daha ileriye gitmiş ve bununla da yetinmeyerek Newton'un mekanik bilim felsefesini Fransa'ya getirerek tanınmasını sağlamıştır (Demir, 2000: 23).

Étienne Bonnot de Condillac (1714-1780) Fransız Aydınlanmasının temellerini bilgi teorisi ve psikoloji açısından ele alanların başında gelir. Yaşamının ilk dönemlerinde Locke felsefesinin etkisinde kalmış, "Essai sur l'origine de la

humaine” (İnsan Bilgisinin Kaynağı Üzerine Deneme) adlı eserinde Locke’un deneycilik anlayışını yurttaşlarına tanıtmıştır (Gökberk, 2016: 312).

Condillac felsefesine, beşerî bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemiyle inşa edilmesi gerektiği, en azından metafizik ve etiğin geometri gibi kesin hale getirilebileceği inancıyla başlar. İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Bir Deneme adlı eserinde, insan zihnini bu inançla incelemeye başlar. Condillac insanın dikkat, akıl yürütme, yargılama gibi faaliyetleriyle ilgili temel terimlerin anlamlarını açıklığa kavuşturmaya, insan zihnini veya onun anlama yetisini kavramaya kalkışmıştır (Cevizci, 2015:396).

Condillac daha çok Duyumlar Üzerine İnceleme (Traité des Sensations-1754) adlı eseriyle tanınmıştır. Locke duyuların sağladığı duyumlar ile düşünmemiz sonucu ortaya çıkan düşünceler arasında ayırım yapıyor. Duyum ve düşünme olarak iki düşünce kaynağını kabul ediyordu, İnsan Bilgisinin Kaynağı Üzerine Deneme adlı eserinde. Ancak Duyumlar Üzerine İnceleme adlı eserde Locke’un bu düşüncelerin ikili kaynağı anlayışını terk ederek düşüncelerin tek bir kaynağının olduğunu bunun da duyumlar olduğunu vurgular (Copleston, 2004: 45-46). Görüşünü daha iyi ortaya koyabilmek için Condillac okuyucularından koku duyusu ile başlayarak diğer duyularla donatılan bir yontu(heykel) hayal etmelerini ister. Heykelin yanına bir gül yaklaştırıldığında, Condillac’a göre, onda gülden aldığı izlenimin sonucunda, bir duyum meydana gelir. Heykel, bu durumda duyum alan bir varlık olarak kendisini bilemez. Burada tek bir duyum söz konusudur. Bu duyum gülün kokusudur. Bu ‘dikkat’ tir. Gül, heykelin yanından uzaklaştırıldığında, burada dikkatin az ya da çok diri olmasına göre güçlü veya zayıf bir izlenim kalacaktır ki bu da bellektir. Sonrasında heykelin yanına menekşe, yasemin ve hoş kokmayan bir bitki yaklaştırılsın. İlk aşamada yanına tek bir bitki yaklaştırılmıştı ve bu ne hoş ne de nahoş kokuyordu onun için tek bir duyum söz konusuydu. Bu durumda gül duyumuyla karşılaştırabileceği herhangi bir duyum söz konusu değildi. Ancak yeni bitkilerin koklanmasıyla birlikte karşılaştırılabilir bir durum ortaya çıkar. Bazı bitkilerden hoş duyum alırken bazılarında ise nahoş duyum alır. İşte heykelin aldığı duyumlardan ve bu duyumların karşılaştırılmasından tercihler, istekler, arzular ortaya çıkar. Karşılaştırma sonucunda

yargı, düşünme, akıl yürütme, soyutlama gibi zihinsel faaliyetler doğar. Ancak koku, işitme, tat alma ve görme duyularının bileşiminin insanın kendine özgü haller olduğundan bu değişiklikleri dış nedenlere bağlayamaz. Ancak bunu dokunma duyusu sayesinde başarabilir. Dokunma duyusu en önemli, en temel duygudur, der Condillac (Copleston, 2004: 46-51; Cevizci, 2015: 396-397).

Ünlü düşünür Montesquieu, 1721 yılında yazdığı “İran Mektupları (Lettres Persanes)” adlı eserinde Batı Avrupa’yı özellikle de Fransa’yı gezmeye gelen birkaç kişinin sözde memleketlerine yazdıkları mektuplarında, Fransa’nın o tarihlerdeki toplumsal kurumlarını eleştirerek, kiliseyi, yönetimin mutlakiyetçiliğini, aristokrat sınıfın bozulmasını eleştirmektedir (Şenel, 1995: 350). Buradan hareketle Aydınlanmanın en önemli aracı olan aklın kullanımıyla o dönem yönetimin, kilisenin, belirli toplumsal sınıfların eleştirilebildiği görülmektedir.

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temeli Üzerine Söylem* adlı yapıtının ilk bölümünde doğa durumunu uzun bir şekilde anlatmıştır. İnsanın fiziki açıdan hemen hemen tüm hayvanlarla aynı özelliklere sahip olduğunu ancak bazı hayvanlardan daha güçsüz bazılarından ise daha güçlüdür. Ancak tüm hayvanlardan daha yeteneklidir. İnsanın temel gayesi yemek, içmek ve barınmaktır. Onu hayvanlardan ayıran iki önemli özelliği vardır. İlk olarak hayvanlar içgüdüleriyle hareket ederken insanın bir davranışı seçerek uygulayabilme yeteneği vardır. İkinci olarak da değişime açık olması söz konusudur. Doğa durumunda iyi-kötü, dürüst-dürüst olmayan, haklı-haksız gibi kavramlar bulunmamaktadır çünkü insanların birbirlerine karşı yerine getirebilecekleri görevleri, sorumlulukları mevcut değildir. Çünkü mülkiyet yoktur. Doğa durumunda doğal eşitlik söz konusudur (Şenel, 1995: 359). Denemenin ikinci bölümünde Rousseau doğa durumunda örgütlü topluma geçişi tartışır. Rousseau özel mülkiyetin toplumsal yapıya yerleşmesi ile doğa durumundan uygar topluma geçiş başlamıştır. Rousseau’ya göre “ne zaman ki birisi bir parça toprağı kapatarak bu benimdir” diye düşündüyse ve beraberinde başkalarına da bu düşünceyi empoze edebildiyse işte o kişi uygar toplumun gerçek kurucusudur, der. Mülkiyet kavramının yerleşmesi ile birlikte ormanlar tarlalara dönüşerek insanlar ekip biçmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise insanlar arasında çatışmalar, hırsızlık

olayları, cinayetler ve savaşlar ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu çatışmalara, savaşlara son vermek için bazı girişimlerde bulunulmuş. Zengin mülk sahipleri yoksul olan halkı karın tokluğuna yanlarında çalıştırarak mülklerini korumanın ve savaşları önlemenin yollarını bulmuşlardır. Bu da insanlığı köleliğe, yoksulluğa, başkalarına muhtaç yaşamaya itmiştir (Copleston, 2004: 91-92).

1760 ve 1762 yıllarında *Toplum Sözleşmesi* ve *Emile*'i yayımlamıştır. Rousseau *Toplum Sözleşme*'nin başında “İnsanlar özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur”. “Bir kimse kendisini başkalarının efendisi sanır ama böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir.” Der (Atabay, 2015: 31).

Sözleşme insanların doğa durumunda uygar topluma geçişiyle birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Bu kavramı ilk olarak Rousseau ortaya atmamıştır. Kavramın kökeni Grek sofistlerine kadar dayanır. Kavramı Hobbes ve Locke da ortaya çıkarmıştır (Ewald, 2013: 153).

Doğa durumundayken insanların temel ihtiyaçları belliydi fazlasına ihtiyaç duymuyorlardı. Ancak uygar topluma geçişle mülkiyet kavramının ortaya çıkması ile birlikte ihtiyaçlar da bu şekilde bir devinime uğramıştır. Bunun sonucunda ise insanlar arasında çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmaları önlemek amacıyla insanlar aralarında bir sözleşme yapmaya karar vermişlerdir. Bu sözleşme ile insanların hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlamak ve kavgalara son verecek bir yönetimin egemenliği altında bulunmak gerekiyordu. Burada Rousseau “genel irade” kavramını ortaya atmıştır. Toplumdaki tüm insanlar haklarını tek tek genel iradeye devretmelidirler. Devretmeleriyle birlikte insanlar bu haklarından yararlanmaya devam edebilecekler ve toplum içindeki çatışma ortamı son bulacaktır (Şenel, 1995: 361-362).

1762 yılında yayımladığı *Emile (Eğitim Üzerine)* adlı eseri yazarın dünya çapında ünlenmesini sağlamıştır. Eserde doğru bir eğitimcinin nasıl olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. O Yaratıcının elinden çıkan her şeyin iyi olduğunu ancak bu iyileri insanların bozduğuna vurgu yapar. Doğru bir şeyin ortaya çıkabilmesi için çevresel etkilerin olabildiğince en aza indirgenmesi taraftarıdır (Ewald, 2013: 154-155).

Rousseau çocuk eğitimini dönemlere ayırarak ele almıştır. Doğumdan iki yaşına kadar olan eğitimin fiziksel olarak görür. Burada bebeklik dönemini ele alır. Bu ilk bölümde kadının önemini belirtir. Eğer ki kadın istemezse ne bir aileden ne bir çocuktan ne de bir eğitimden söz edilebilir. Kadının anne olması ile eğitim başlar. İkinci bölüm çocuğun iki yaşından on iki yaşına kadarki dönemidir. Bu dönemde duyular devreye girer. Bu durumda çocuğun çocukluk istekleri göz önüne alınmalı ve anne babalar da çocuklarının bu isteklerini yaşlarına uygun olarak onlara sunabilmelidir. Anne babalar özgürlüğün sınırlarını iyi belirlemiş olmalıdırlar. Üçüncü bölümde çocuğun on iki ile on altı yaşları arasındaki dönemi kapsar. Bu dönem çocuğun fiziksel ve bilişsel anlamda geliştiği dönemdir. Arzular, istekler bu dönemde artmaya başlar. Dördüncü dönem insanın kişiliğine ulaştığı evredir. Birey karşı cinsin farkına varmıştır artık. Bu dönemde bireyin terbiye edilmesiyle karşı cinse duyabileceği en temel duygunun dostluk ve arkadaşlık olabileceğini vurgular. İyi bir biçimde eğitilmiş olan bir gencin karşı cinse ilk olarak duyabileceği duygu aşk değil arkadaşlık, dostluk olmalıdır, diyor. Son bölümünde ise eğitilmiş olan bu gencin artık hayata atılması ve bir yuva kurması gerektiği görüşündedir. Bu bölümde kadın ve erkek ayrımına vurgu yapmıştır. Kadın ve erkeğin aynı şekilde eğitilemeyeceğini vurgular. Rousseau erkek eğitimini kadın eğitiminin önüne koymuştur. Kadını erkeğin destekçisi ve yardımcısı olarak görmüştür (Rousseau, 2007: 61-220).

Diderot, Aydınlanmanın ünlü eseri Ansiklopedi'nin baş mimarıdır. Ansiklopedi, 1752 yılında ilk iki cildi yayınlanmıştı ancak eser bazı makamlarca yasaklandı. 1757 yılına kadar her yıl bir tane olmak üzere toplamda yedi cilt yayımlanmıştır. Ancak 1752 yılında olduğu gibi 1759 yılına gelindiğinde eser tekrar yasaklandı. Diderot, uzun yıllar eserin yöneticiliğini yapmıştır. Fransız Devrimi'ne ön ayak olan bu eser, 35 ciltte tamamlanmıştır (Hampson, 1991: 66).

Ayrıca Diderot'un bağımsız bir şekilde oluşturduğu felsefi çalışmaları da mevcuttur. Bunlar, *Hizmet ve Erdem Üzerine Deneme*, *Felsefi Düşünceler*, *Şüphelinin Gezintisi* ve 1749 yazdığı *Körler Hakkında Mektup* adlı eserleridir. Bu son yazdığı eserde siyasi otoritelere yönelik herhangi bir saldırı olmamasına karşın Diderot Vincennes hapisanesinde kaldı. Rousseau onu burada ziyaret eder. Bu hapishaneden

nüfuzlu dostları sayesinde kurtulur ve çalışmalarına kaldığı yerden devam eder. Bu dönemde Ansiklopedi'nin hazırlıkları başlamıştı. Bunun yanı sıra yine bu dönemde *Sağır ve Dilsizler Üzerine Mektup* adlı eserini kaleme almıştır. Ayrıca tiyatro alanında da çalışmalar da bulunmuştur (Ewald, 2013: 73-74).

1754 tarihli *Tabiatı Yorumlama Üzerine Düşünceler* adlı eserinde Matematikçilikten gözlemciliğe geçişi savunur. Ona göre matematikçilik belli bir yüzyıldan sonra artık durma noktasına gelecek ve ileride Avrupa'da üç büyük matematikçinin bile kalmayacağını bildirir. Matematiğin ürettiği kavramların sınırlı olduğunu insanları somut gerçeklik ile temasa sokamayacağını ileri sürer. İşte burada doğayı incelersek bu durumun değişebileceğini öne süre. Ona göre doğa düzeni durgun değildir dinamiktir. Doğanın gözlemlenmesi gerektiğini söyler. Doğayı anlamının, doğaya hâkim olabilmenin koşulunu da insanlara bilimin yararlı olduğunun aktarılması ile olacağını savunur. Peki, insan nasıl doğayı anlayıp çözümleyebilecek? Diderot burada bilgi araçlarından bahseder. Bilgiye ulaşırken kullanmamız gereken araçlar şunlardır; gözlem, düşünme ve deney. Gözlem ile tek tek olgular toplanır, düşünme bu olguları bir araya getirir, deney de düşünmenin bulduğu sonucu doğrular. İnsan ne zaman ki bu yöntemleri kullanır, bilimin yararlı olduğuna inanırsa işte o vakit doğanın gizlerine nüfuz edebilir (Copleston, 2004: 61; Cevizci, 2015: 405; Ewald, 2013: 76).

Fransız Aydınlanması, İngiliz Aydınlanması'nın temel kalkış ilkeleri olan deney, akıl, bilim, laiklik, hukuk, birey, ulus, toplumsal sözleşme ve uzlaşma dayalı hukuk kavramlarını geliştirerek Aydınlanma düşüncesini daha geniş halk kitlelerine ulaştırma etkinliğine girmiş ve bu anlamda deist bir Tanrı anlayışı ile insanı, toplumu, devleti ve evreni yeniden açıklama çabasına giren Voltaire öncelikle anımsanacak bir Fransız düşünürü olarak öne çıkmıştır (Çüçen, 2006: 28-30).

François Marie Arouet (Voltaire), Fransa'yı içinde bulunduğu o karanlıktan çıkararak aydın kişidir. Voltaire Tanrı inancını kabul eden ancak Hristiyanlığın sunduğu Tanrı inancını reddeden önemli bir düşünürdür. O Fransız İhtilali'nin düşünce anlamında zeminini hazırlayan en önemli Aydınlanma düşünürüdür. O tüm ömrü boyunca kilise, din adamları ve iktidarın halka sunduğu boş inançlar, ön yargılar, bağnazlık ile savaşmıştır. Bunların karşısında tek gerçekliği akıl olarak savunmuştur.

İnsan aklını kullandığı vakit evrene bakacak, inceleyecek ve bildiği tüm doğruların geçersiz olacağını kavrayacaktır. Evren insana tüm gerçekliği sınırsız bir biçimde sunmuştur. İnsan bu gerçekliği yalnızca aklıyla kavrayabilir. İngiltere’ de yaşadığı dönemde burada birçok farklı inanca sahip bireyler görmüş ve bunların inançlarına saygı duyulduğuna şahit olmuştur. Voltaire ömrü boyunca tüm insanların özgürce, hak ve özgürlüklerinin korunduğu, farklı inançlara saygı gösterilen, hoşgörülü bir devlette yaşama isteğine sahip olmuştur. Böyle bir devlete kavuşabilmek içinde tüm engellerle yaşamı boyunca savaşımıştır.

Sonuç olarak Aydınlanma felsefesinin amacı insanları etkisi altına alan peşin hükümleri yıkmaktır. Aydınlanma felsefesi akla, bilime, doğrulara, insanın mutluluğuna engel olan tüm peşin hükümlere karşı çıkmaktadır. Peki, peşin hüküm derken neyden söz ediliyor. Peşin hüküm, akılla temellendirilemeyen, mitolojik kavramlara dayanan düşüncelerdir. Bunlar, batıl inançlar, hurafeler, bağnazlık, ön yargılar, mistik öğelerdir.

1.2.AYDINLANMA ÇAĞI’NDAKİ DÜŞÜNÜRLERİN GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE DİN VE DEVLET İLİŞKİSİ

Din konusu Aydınlanma hareketi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Aydınlanma düşünürleri en büyük yenilikleri din konusunda gerçekleştirmiştir. Bu döneme kadar insanlar sürekli olarak iktidarın ve dinsel kurum olan kilisenin boyunduruğu altında hayatlarını sürmüşlerdir. Kilisenin ve yönetimin ortaya attığı boş inançlar, hurafeler, ön yargılar insanın aklını kullanmasını engellemiştir. Aklın Aydınlanması ile birlikte toplumun dine, din adamlarına, kiliseye bakış açısı değişmiştir.

Kant insanın aklını kullanamamasının sebebini insanların din ve Tanrı’dan korkmasına bağlamaktadır. Bunu, “Din bakımından ergin olmayış her şeyden daha tehlikeli, zararlı ve onur kırıcıdır.” diyerek ifade etmiştir (Kant, 2000: 20). Aydınlanmacıların bir kısmında Tanrı inancı söz konusuysa bir kısmı da Tanrı inancına sahip değildir. Bu Aydınlanmacıların en büyük savaşı da din ile olmuştur

(Timuçin, 2000: 52). Aydınlanmacılar dine her zaman kuşkuyla yaklaşmışlardır. Bunların hepsi ortak bir din inancına da sahip değillerdir. Deizmden (Yaradancılıktan), ateizme (tanrı tanımazlığa) dek farklı birçok dine inanmışlardır. Farklı dini inançlara sahip olmalarına rağmen onları ortak paydada buluşturan ise kilisenin baskıcı, zorba tutumuna karşın hoşgörüyü savunmalarıdır (Ağaoğulları, 2011: 528). Aydınlanmacılar gerçekte dinin kendisine karşı değil, dini topluma olumsuz bir şekilde sunan kilise, papalık ve Hristiyanlığa karşıdır. Bu kurumlar dini kendi çıkarlarına göre kullanmışlardır.

Felsefi anlamda Aydınlanmacılar arasında yaygın olan dini görüş deizmdir. Deizm kavramını ilk kullananlardan biri de ilahiyatçı Pierre Viret'tir. Instruction Chrestienne (Cenova 1564) adlı eserinde bu kavrama rastlanmaktadır. Viret bu eserin de kendilerini ateistlerden ayırmak için deist ismini alan bir grup filozoftan bahsetmiştir. Bu kişiler Tanrı'nın varlığını ve onun âlemi yarattığına inanmakla birlikte peygamber olan İsa'yı ve Hristiyanlık dinini inkâr etmektedirler (Erdem, 1994:110).

Aydın'a göre ise deizm, "dini konulara aklın yöntemlerini uygulayan buna bağlı olarak da Hristiyanlığın örtük din anlayışına, dindeki doğaüstü olaylarla ilgili inanışlara, kilisenin otoritesine karşı çıkan bütün bunlardan dolayı da Hristiyan dünyasında bağınazlığın, baskının kırılmasına yardımcı olan yarı dini, yarı felsefi bir akımdır. Deizmin ortaya çıkışı ve yükselişi ilke beraber batıda aklın rehberliğinde Aydınlanma döneminin yükselişi paralellik göstermiştir (Aydın,1998:176). Aydın'a göre deizm iki esas kavrayıştan yola çıkmıştır. İlk olarak evrene müdahalede bulunmayan bir Tanrı anlayışı, akla ve bilime olan güven. Ki bu anlayış tarihçileri Aristo'ya kadar götürmektedir. Aristo, "Tanrı evrenin yaratıcısı değil sadece ilk hareket ettiricisidir", der. İkinci olarak ise evren ile ilgili bilgilere sahip olan birçok batılı bilim adamı dini inançlara gerek duymadan da evreni yorumlayabileceklerine inanmışlardır (Aydın, 1998:173-174).

Din konusundaki görüşlerinde farklılıklar bulunan filozoflar kiliseye ve din adamlarına karşı açtıkları savaşta bir araya gelmişlerdir. Yaşadıkları dönemin Hristiyanlık anlayışının ortaya çıkardığı batıl inançlara, bağınazlığa, ön yargılara karşı

yazdıkları eserlerle karşı çıkmışlardır. Bu kötü düşüncelere karşı hoşgörü kavramını savunmuşlardır. Hoşgörünün toplumda hâkim olmasıyla birlikte bu kötü ortamın son bulacağını belirtirler (Ağaoğulları, 2011: 528).

Bu düşüncelerle hareket eden Aydınlanmacılar, din ile devlet işlerinin keskin çizgilerle birbirinden ayrılması gerektiğini, dini kurumların kesin bir biçimde siyasal iktidara bağlı olması gerektiği görüşündedirler. Bir ülkede birden çok dinin var olması bu açıdan bir şey değiştirmez. Tüm güç siyasal iktidarın elinde toplanmalıdır. Voltaire'in de dediği gibi; "Din adamları, her durumda yönetime bağımlı olmalıdırlar, çünkü devletin uyuşudurlar." (Ağaoğulları, 2011: 530).

Aydınlanma filozofları özellikle Fransız Aydınlanmacıları var olan siyasal yapıyı kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almayan, adalet ilkelerini ayaklar altına alan, yasaları yok sayan, devleti keyfince yöneten bir iktidar olarak nitelerler. Onlara göre hak ve özgürlüklerin korunabilmesi, aydınlanmış bir toplumun oluşturulabilmesi için mevcut siyasal yapı ya değiştirilmeli ya da düzeltilmelidir. Bunun için de öncelikle yönetimin sorgulanmamasına sebep olan "kralların ilahi yönetme yetkisi" son bulmalıdır. Kilise ve Tanrı siyasal alanın dışına çıkarılmalı ve yönetim meşruluğunu halktan almalıdır. Halkının çıkarlarını gözeten, hak ve özgürlüklerini koruyan, halkını refaha ulaştıran yönetim meşruluğunu sağlamış olur (Ağaoğulları, 2011: 532).

Tanrı'nın varlığını kabul edip kilise ve din adamlarının uygulamalarına karşı çıkan deizm inancının temellerinin Aydınlanma döneminin başlarında yaşayan John Locke'a dayandığı söylenebilir. Locke, devletin en asil görevinin kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, insanların inançlarını diledikleri gibi yaşadıkları özgür kilise ortamını sağlamak olduğunu söyler (Başçı, 2002: 27). Ona göre din devlet işlerinin birbirine karıştırılmamalı, bağımsız yürütülmelidir. Devletin görevi tüm inanç gruplarına karşı hoşgörülü davranmaktır. Devlet insanların dini inançlarına karışmamalıdır (Locke, 1999: 12). Bu düşünceleriyle Locke'un da Aydınlanmanın seküler dünya görüşüne katkı yaptığı anlaşılmaktadır. O devletin ve kilisenin kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu vurguluyor. Devlet

bireylerin haklarını güvence altına alırken kilise de insanların mutluluğunu, huzura erişmesini sağlamalıdır. Birbirlerinin alanlarına müdahale etmemelidirler.

1.2.1. Montesquieu

Charles de Secondat baron de la Brede et de Montesquieu asil bir ailenin çocuğu olarak 18 Ocak 1689 yılında La Brède’de doğmuştur. Fransız Aydınlanmasının en eski temsilcilerindendir. İyi bir eğitim görmüş, hukuk ve doğa bilimleriyle ilgilenmiştir. Aydınlanmanın zirveye yaklaştığı 1755 yılında Paris’te vefat etmiştir (Atabay, 2015: 26).

1734 yılında kaleme aldığı “Roma İmparatorluğu’nun Yükselişi ve Çöküşü” adlı yapıtında devletlerin ayakta kalabilme, yükselme ve çöküşlerinin genel ilkelerini belirtmiştir. Ona göre Roma İmparatorluğu’nun yükseliş sebebi olarak şunları tespit etmiştir: Özgürlük aşkı, vatanseverlik, çalışkanlık, disiplin, iç çatışmalara mahal vermemek. İmparatorluğun çöküş sebeplerini ise devletin büyümesi, devletin sınırlarındaki çatışmalar sonucu kuvvetlerin bölünmesi, yenilmiş milletlere yurttaşlık hakkının geç verilmesi, cumhuriyetin sonu, kayzerlerin egemenliği ve imparatorluğun parçalanmasıyla merkeziyetçiliğin yok olması olarak belirtir (Ewald, 2013: 50).

1734-1748 yılları arasında yazdığı en önemli eseri “De l’espritdeslois (Yasaların Ruhü Üzerine)” adlı yapıttır. Türkçeye “Kanunların Ruhü” olarak çevrilmiştir. Montesquieu bu eserinde yasaların ruhunu araştırmaya girişmiştir. Toplumsal kurumların, sözleşmelerin, yasaların oluşumunda çevresel, geleneksel öğeleri ise baş etmenler olarak görmektedir. Mesela Locke, Rousseau gibi Aydınlanma düşünürleri özgürlük sorununu doğal haklara dayandırarak çözmeye çalışırken Montesquieu bu sorunun daha somut şekilde mutlak monarşinin kral ile halk arasındaki aracı kurumları kaldırarak çözülebileceğini belirtmiştir. Montesquieu yasaların, anayasanın, siyasal düzenin, siyasal kurumların biçimini sadece coğrafya (iklim, çevre) etmenlerinin belirlediğini söylemez. Bunlar yanı sıra maddi, soyut birçok öğeler, din, gelenek, ekonomide, yasaları belirleyen etmenler arasındadır. Tüm bu etmenlerin birlikte yasaların ruhunu oluşturduğunu belirtir (Şenel, 1995: 352). Montesquieu kanunların ruhunu şöyle ifade ediyor:

"Yasalar, ülkenin coğrafi konumuna, soğuk, sıcak ya da ılıman oluşuna, toprağın niteliğine, engebelerine, büyüklüğüne, halkın yaşama biçimine, çiftçi, avcı ya da çoban oluşuna, anayasasının dayanabileceği özgürlük derecesine, halkın dinine, eğilimlerine, zenginlik düzeyine, sayısına, ticaret hayatına, örf ve adetlerine uygun olmalıdır... Bunların tümü birlikte "yasalann ruhu" denilen şeyi meydana getirirler" (Montesquieu, 2015: 54).

Montesquieu'ye göre ülkeler için belirlenen yasalar, yönetim biçimleri, kurumlar o ülkenin içinde bulunduğu şartlara, çevresel etmenlere, iklime göre farklılık gösterir. Buradan da anlaşılacağı üzere bu farklılıklardan ötürü Montesquieu'ye göre evrensel, tüm ülkelere uygulanabilecek en iyi yönetim biçiminden söz edemeyiz. Her ulusun yasaları kendine özgü olmalıdır.

Dünyadaki en eski yönetim şekli Montesquieu'ye göre monarşidir. Uzun bir süreç sonrasında ise ilk olarak Yunanistan'da Cumhuriyet rejiminden söz edilebilir. Ona göre Yunan halkı özgürlüğüne düşkün bir halktır ve yönetiminin baskısına rağmen bu rejimin doğmasını sağlamışlardır. Filozof, üç yönetim biçiminden söz eder; Cumhuriyet, monarşi ve despotluk. Cumhuriyet, monarkın bulunmadığı demokrasi ve aristokrasi karışımı bir yönetim biçimidir. Katılım ruhunu ön plana çıkarır. Monarşi ise mutlak monarşiden farklı olarak bir nevi meşruti monarşi olup kral ile halk arasında aracı kurumlar bulunur. Despotluk ise kral ile halk arasında aracı kurumların dahi bulunmadığı, kralın yasaları kendi keyfince uyguladığı bir yönetim biçimidir. Filozof, bu üç yönetimin her birinin ayrı ilkeye dayandığını belirtir. Cumhuriyetin kamu ruhuna, monarşinin asker sınıfının onuruna, despotluğun ise korkulara dayandığını vurgular. Cumhuriyetin küçük ülkelerde, monarşinin orta büyüklükteki ülkelerde, despotluğun ise büyük ülkelerde görülen yönetim biçimleri olduğunu vurgular (Montesquieu, 2015: 241-250).

Montesquieu kral ile halk arasında aracı kurumların bulunmamasından ötürü monarkın yasa sayılması, keyfi hareketleri, özgürlükleri çiğnemesi despotluğa yol açmıştır. Özgürlüklerin korunması için İngiliz anayasasına benzer bir anayasal düzenin gerekli olduğu görüşüne varmıştır. İngiliz anayasasının gizi yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerin ayrılmış olmasındadır. Fransa'da da hak ve özgürlüklerin güvence altına alınarak korunabilmesi, despotluğun önlenmesi için bu kuvvetlerin monarkın elinden alınarak ayrı organlara verilmesi gereklidir. Şenel, Montesquieu'

nün bu düşünce biçimini eleştirmektedir. O bu üç kuvvetin ayrılması gerektiğini savunmuştur. Ancak yasamanın hangi görevleri, yürütmenin hangi görevleri yargının hangi görevleri üstleneceğini belirtmemiştir (Şenel, 1995: 354-355).

Montesquieu, dinin devlet oluşumunda önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

“Nasıl ki kişi, daha az yoğun olan karanlıklarla, daha az derin olan uçurumlar üzerinde yargıda bulunabilirse, sahte dinler arasında da toplumun yararına en uygun olan dinleri arayıp bulabilir; yani insanları öteki dünyada mutluluğa ulaştırmayı amaç edinen dinleri değil de bu dünyada insanların mutluluğuna en çok yardım eden dinleri arayıp bulabilir demek istiyorum.” (Montesquieu, 2015: 577).

Montesquieu'nün deyiminden anlaşılacağı üzere yaşadığımız evrende gerçek ve sahte dinler mevcuttur. O insanların akıllarını kullanarak bu dinlerin ayırımına varabileceğini ve gerçek dinlere ulaşabileceğini öngörür. Gerçek dinlerin topluma fayda sağlayacağını ve bu dünyada insanları mutluluğa ulaştıracağını savunur. Ona göre önemli olan diğer dünyada değil bu dünyada mutluluğa ulaşabilmektir. İnsanları mutluluğa ulaştıran dinin yönetime de fayda sağlayacağını belirtir.

Ayrıca Montesquieu yönetim biçimlerinde din adamlarının üstlendikleri rollere de dikkat çekmiştir. Ona göre monarşi yönetim biçiminde din adamlarına önemli görevler düşer. Monarşi ile yönetilen devletlerde din adamları monarkın yönetimdeki keyfilikliğini önleyerek, topluma baskı, zulüm yapmasının da önüne geçmiş olurlar. Ancak bu yöntemi cumhuriyet ile yönetilen devletlerde tehlikeli bir hal alabileceğini vurgular (Montesquieu, 2015: 601).

1.2.2. Rousseau

Jean Jacques Rousseau, 28 Haziran 1712 yılında Cenova'da doğmuştur. Babası bir saat imalatçısıdır. Annesini doğarken kaybetmiştir. 1725 yılında bir oymacının yanında işe başlamış ve beş yıl kadar devam etmiştir. Hayatında önemli bir yere sahip olacak Barones Warens ile tanışmış, onun etkisi ile İtalya'da Katolikliğe geçmiştir. Dine dönüşü ile birlikte birçok yüksek makamda bulunan beylerin hizmetine girmiştir. Önemli ailelerin çocuklarının eğitimcisi olarak görev almıştır. Ancak bulunduğu bu konumlara alışamayıp görevlerini bırakarak 1741 yılında Paris'e gitmiştir (Ewald,

2013: 146). 1743 yılında Fransız büyükelçisi Comte de Montaigu'ye sekreter olarak Venedik'e geçmiştir. Ancak aralarında anlaşamamaları sebebiyle işinden ayrılarak tekrar Paris'e geri dönmüştür. 1749 yılında Diderot Ansiklopedi için müzik alanında makaleler yazmasını istemiştir. Aynı yıl içinde Dijon Akademisi sanat ve bilimin ilerlemesinin ahlakın arınmasına mı yoksa bozulmasına mı yol açacağı konusunda yazılabilecek denemeye ödül koymuştu. Rousseau *Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylem* adlı denemesi ile ödülü kazanmıştır. Bu sayede kısa bir zaman içerisinde ün kazanmış oldu. Akademi insanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni nedir sorunsalı bir yarışma daha açmıştır. Rousseau yarışmaya *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temeli Üzerine Söylem* başlıklı denemesi ile katılmış ancak ödülü kazanamamıştır. Çalışmasında doğa durumundaki insanı anlatmıştır. 1755 yılında Ansiklopedi'de Rousseau'nun *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* başlıklı makalesi yayımlanmıştır. Bir süre sonra Paris'teki yaşamından sıkılan Rousseau doğduğu yer olan Cenova'ya döner ve Protestan Kiliseye yeniden kabul edilir (Copleston, 2004: 81-82).

Rousseau'nun yaşamı boyunca dini inançları sık sık değişime uğramıştır. Protestan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, daha sonra Protestanlığı terk ederek Katolikliğe geçmiş, en sonunda yeniden Protestanlığa dönüş yapmıştır.

Rousseau Tanrı inancına sahiptir onun da ötesinde vahyi reddetmez. Ona göre Hz. İsa'nın tebliğlerinin akılla temellendirilmesi gerektiği görüşündedir. O bu tebliğlerden akılla temellendirilebilenlerin insanlığa fayda sağlayacağı görüşünü savunur. O Hristiyanlığın barış ve kardeşlik dini olduğunu ve bu düşüncüyü destekleyenlerin de gerçek Hristiyanlar olduğunu söyler (Rousseau, 2007: 271-272).

Rousseau kamu yararını esas alan sivil bir dinin olması gerektiğini söyler. Ona göre her yurttaş kendi görevlerinin bilincinde olursa, yükümlülüklerini yerine getirirse sivil din devlet için faydalı bir hal alır. Yönetime göre yurttaşları istediği her görüşe inanabilir. Diğer dünya ile ilgili olan meseleler otoritenin alanı dışındadır, yurttaşların vicdanlarıyla alakalıdır. Otorite yurttaşlarının bu dünyada iyi birer yurttaş olmasını hedefler. Rousseau'ya göre sivil dinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Olumlu yönleri "*Güçlü, akıllı, iyiliksever, öngörülü ve verici bir yüceliğin varlığı, öbür dünya, doğruların mutluluğu, kötülerin cezalandırılması, toplumsal sözleşmenin*

ve yasaların kutsallığı” olumsuz yönü ise “*hoşgörüsüzlük*” tür. Bu olumlu yönleri bireylerin toplumsal uyumuyla alakalı kavramlardır. Ancak kimse bu kavramlara inanmak zorunda değildir, otorite bu sebeple kimseyi cezalandırmaz. Yalnızca bireyler kamu düzenini bozmak isterlerse işte o vakit devletten kovulabilirler. Rousseau bir toplum içerisinde farklı dini inançların var olabileceğini bu sebeple tüm dinlerin diğer dinlere karşı hoşgörülü olması gerektiği görüşündedir. Otorite de bu anlayışı kabul etmeli ve hoşgörü anlayışını kabul etmelidir. Ancak herhangi bir inanç sistemi kendi din kurumunu devletin üzerinde bir güç olarak görürse o zaman o din devletten çıkarılır (Rousseau, 2016: 205-206).

1.2.3. Diderot

Denis Diderot, 1713 yılında Langres’de doğmuştur. İtibarlı ve dindar bir ailenin çocuğudur. Babası papaz olmasını istediği için onu Cizvit kolejine yerleştirmiştir (Ewald, 2013: 73). Diderot Ortodoks inançlara sahip bir birey olarak 1726 yılında kilisede küçük bir görevde bulunmuştur. Daha sonra dini yaşamı terk ederek 1743 yılına kadar bir avukatın yanında kâtip olarak görev yapmıştır. Bunun yanı sıra da edebiyat işleriyle uğraşmış. İngilizceden çevirilerle geçimini sağlamıştır (Outram, 2007: 172).

Diderot, Hristiyanlık ve diğer dinlerin boş inançlar, hurafeler barındırmaları ve akıl ile temellendirilememesinden ötürü insanları dinden soğuttuğunu ve Tanrı’yı tanımamalarına neden olduğunu düşünmüştür (Goldman, 1999: 100) Ayrıca Diderot ilahi yönetme gibi teolojik kökenli egemenliğe karşı çıkar. Rousseau’da olduğu gibi toplum sözleşmesini öne sürer. Siyasal otoritenin kaynağının Tanrı olmadığını, yönetici veya iktidarın otoritesini sadece yönetilenlerin onayından alacağını savunur (Cevizci, 2015: 408).

Diderot da Aydınlanmanın var olabilmesi için din ve dinin koyduğu kurullarla savaşmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Gerçek bir filozofun ancak bu şekilde olabileceğini söyler (Timuçin, 2000: 53). O Tanrı’nın yönetme yetkisine karşı çıkarak siyasal otoritenin kökeninin Tanrı olmadığını iddia etmiştir. Siyasal otoritenin kökenini halkın egemenliğine dayandırmıştır.

Diderot, halkları yönetme yetkisinin Tanrısal bir hak olduğu görüşüne karşı çıkar: “Hiçbir insan, doğadan, başkalarına hükmetmek yetkisini almamıştır. Özgürlük tanrının bir armağanıdır. Her insan, akıldan yararlanmaya başlar başlamaz, özgürlükten de yararlanmaya hak kazanır.” O iktidarın sadece kendileriyle yetkiyi verdikleri kimseler arasında var olan sözleşmeye bağlanmış kimselerin ortaklaşa isteği ile oluşur. Yönetme yetkisini iktidar halktan alır diyerek ilahi yönetme yetkisine karşı çıkar. Bundan ötürü, “iktidar adı geçen yetkenin kendisine verilmesini sağlayan sözleşmeyi çiğneyemez. Ulusun oyunu almadan iktidarını ve uyuğunu canının istediği gibi kullanamaz. Yönetim bir kamu malıdır ve dolayısıyla mülkiyeti tümüyle halkındır, ondan alınamaz. Devlet iktidara değil, iktidar devlete bağlıdır. Ancak, devlet içinde hükümeti yürütme hakkı iktidarındır. Çünkü devlet bu iş için iktidarı seçmiştir. İktidar, hükümet ve kamu yetkisi, ulusun sahipliğindeki mallardır. İktidarlar bu malların koruyucuları, bakıcıları ve kullanıcılarıdır.” Diderot’a göre akla uygun siyasetin unsurları bunlardır. Diderot, doğa yasaları ile dinin yasalarının birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Ona göre dinsel yasalar çağını doldurmuş, gülünçleşmiş boş inançların ürünüdür. Bu yasaların yerine doğa yasalarının geçmesi gereklidir (Cresson, 1984:51-52).

Diderot, "Egemene saplanan bıçağı bileyen boş inançtır; papaz, her zaman boş inancı yaratıp körükleyen olmuştur ve olacaktır." Der. Öyleyse iktidarın, devletin ve halkın güvenliği, huzuru, mutluluğu için başkaldıran bu din adamlarının yok edilmesinin gerektiğini öngörür. Tarih boyunca insanları etkisi altına alan bu batıl inançların, hurafelerin etkilerinden halkı kurtarabilmek için eğitimi tek yol olarak görür. Bu sebeple de halkın eğitiminden filozofları sorumlu kılar (Cevizci, 2015: 543).

1.2.4. Ve Diğerleri

Jean-le-Rond d’Alembert, 16 Kasım 1717 yılında Paris’te doğmuştur. Ailesi tarafından bir kilise merdivenine terk edilmiştir. Cam ustalığıyla ilgilenen bir aile ona öz evladı gibi sahip çıkmıştır. Jansenistler tarafından eğitilmiştir. Erken yaşlarda matematiğe ilgi duymuş, sonrasında hukuka dönerek avukat olmuştur. Ayrıca tıpla da

ilgilenecek en sonunda ilk ilgi alanı olan matematik ve fiziğe geri dönmüştür. Bu alanlarda çalışmalarda bulunmuştur (Ewald, 2013: 80-81).

D'Alembert temel felsefi düşüncelerini 1759 yılında *Felsefenin Unsurları* ya da *İnsan Bilgilerinin İlkeleri Üzerine Açıklamalar* adlı eserinde ayrıntılı şekilde ortaya koymuştur. Filozof ünlü düşünür Bacon'dan etkilenmiştir ve onun düşüncelerini savunmuştur. Bacon'un en büyük başarısının bilime deney yöntemini getirerek, düşünceyi de skolastik ön yargılardan, hurafelerden kurtardığını söyler. Eserde dünyasal bilimlerin ilkelerinden, dinsel bildirişlerden, metafizikten, müzikten, sanattan, ahlaktan, yasalardan, doğal yasalardan, keyfi yasalardan genel olarak her konudan bahsedilmiştir (Copleston, 2004: 64; Cevizci, 2015: 401).

D'Alembert Fransız Devrimi'ni hazırlayan en önemli eser olan Ansiklopedi'nin iki yayıncısından biridir. 1727 yılında İngiliz Ephraim Chamber'ın iki ciltlik bir eseri yayımlanır. Çeviri hakkını alan yayıncı kuruluş Diderot'a ulaşır. O dönemde akademisyen olan d'Alembert de bu işe katılır. 1750 yılında prospekt yayımlanır. Eserin başlığı Sanatlar ve Meslekler Ansiklopedisi ya da Sözlüğü olarak atılır. Eser kamuoyundan büyük ilgi görür. 1752 yılına kadar eserin iki cildi yayınlanır. Ancak eser bazı makamlarca yasaklanır. 1757 yılına kadar yedi cilt yazılır. Ansiklopedi'nin toplum düzenini bozacağını, kilise ve otoriteye karşı geldiği gerekçesiyle eser 1759 yılında tekrardan yasaklanır. D'Alembert 1758 yılında mücadele etmekten vazgeçerek yönetimden ayrılır. Aynı şekilde Voltaire'de esere başından beri destek vermiş ancak bu dönemdeki baskılardan ötürü "H" harfine kadar katkılarda bulunmuş sonrasında geri çekilmiştir. Esere katkılarda bulunan bir diğer düşünür olan Rousseau da zaten daha öncesinde Ansiklopedistlerden ayrılmıştı. Bu uzun ve zorlu yolda artık Diderot tek başına kalmış ve kalan ömründe eseri tamamlamıştır (Ewald, 2013: 93-95).

D'Alembert, bir matematikçi olmasının yanı sıra, Ansiklopedi'ye gerçek kimliğini kazandıran ve bir önsöz niteliğindeki 1751 yılında yayımladığı "Discours préliminaire de l'Encyclopédie" (Ansiklopedi'nin Ön Konuşması) ve 1759 yılında yayımladığı "Essais sur les éléments de philosophie" (Felsefe Unsurları Üzerine Makaleler) adlı eserleri ile kamusal filozof kişiliğini ortaya koymuş; Bacon, Newton

ve Locke üçlemesinin kazanımlarının görünür dünyanın kavranılması için bir tutamak noktası oluşturduğuna inanmış ve dolayısıyla bilim, deney ve duyuları bilginin elde edilmesinin güvenilir yolları olarak gördüğü için, varolan dinin ve bu dine bağlı olarak gelişen skolastik metafiziğin doğru bilgiye varmak için engeller koyduğunu varsaymıştır (Çiğdem, 1997: 40-41).

Jean Meslier, bir köy papazı olan Meslier topluma doğru din anlayışını yerleştirmek için çabalamıştır. Meslier ortak çıkarları sebebiyle kilise ve yönetimin halkı ezdiğini, sömürdüğünü belirtir. Toplumda sınıf farklılıklarına yol açan “özel mülkiyet” kavramına karşı çıkar. O bir tarafta yoksul olup ezilen bir halkın diğer tarafta ise bolluk, zenginlik içerisinde yaşayan ezen bir sınıfın varlığında söz eder. Eğer ki bir devlette var olan kaynaklar eşit dağılım gösterirse ezilen kesim yoksulluk ve sefalet yaşamayacaktır. O egemen olan halka eziyet eden bir devletin varlığını kabul etmez, bu sebepten dolayı devletin devrilmesi gerektiğini savunur (Tanilli, 1999: 38-39).

Meslier, Tanrı'nın gereksiz olduğunu ve hiç düşünülmemesi gerektiğini savunur. Ayrıca sonsuz olan Tanrı ile ölümlü olan insan arasında bir ilişki olamayacağını eserinde şu cümlelerle belirtir: ‘Din insanı Tanrı ile birleştirir. Ya da Tanrı ile ilişkiye geçirir; bununla birlikte Tanrı sonsuzdur demiyor musunuz? Tanrı sonsuz ise, sonu olan hiçbir varlık onunla ne işlemde bulunur ne de ilişkide. İlişki olmayan yerde ne birleşme ne işlem ne de görev olabilir. Tanrı ile insan arasında görev ilişkisi yoksa insan için din hiç yoktur. Tanrı sonsuzdur demekle, sonu olan insan için her dini hemen sürgün ediyorsunuz. Sonsuzluk fikri bizim için örneği olmayan, prototipsiz, konusuz bir fikirdir.’ (Meslier, 2012: 67).

Meslier'e göre tüm dini inançların kaynağında cahillik ve korku vardır. Din adamları insanları hurafeler, masallar, kehanetler, gizli olaylar ile etkisi altına alarak insanların kendi boyunduruklarında hareket etmelerini sağlamıştır. Meslier dinin insanlara ancak çocuk yaşta aşılabilceğini söyler. Çünkü bu dönemde çocuklar anlatılan tüm masallara inanırlar. Ancak ileriki yaşlarda insanlar bu saçmalıklara kanmaz. Din inancı babalardan çocuklarına geçerek, nesilden nesile aktarılmıştır (Meslier, 2012: 70-120).

Meslier öldüğünde Voltaire ona ait olan yazıların bir kısmında değişiklikler yaparak yazılarını halka dağıtmıştır. Meslier'in Tanrı inancını yok saydığını, tek ölümsüz ve sonsuzluk gerçeğinin Newtoncu uzay anlayışı olduğunu savunduğu bu görüşleri yazılarından çıkararak onun bir deist olduğunu halka söylemiştir (Armstrong, 1998: 426)

Paul Heinrich d'Holbach, 1723 yılında İsviçre' de doğmuştur. Hristiyanlığa yönelik eleştirileriyle tanınmıştır. O kendi evini filozofların tartışma ve toplantı mekânı haline getirmiştir. D'Holbach dinlerdeki boş inançların, hurafelerin, ön yargıların din adamları ve yönetim tarafından kullanılması ile bu devletlerde yaşayan insanlar acı ve mutsuzluk içinde yaşamaktadır. İnsanlar ne zaman ki bu hurafelerden, batıl inançlardan, ön yargılardan kurtulup aklın rehberliğini kabul ederlerse işte o zaman o devletlerin halkları mutlu, huzurlu bir biçimde yaşamlarını sürdürebilirler (Cevizci, 2015: 410).

Onun, “Doğa Sistemi ya da Ahlaki ve Fiziksel Dünyanın Yasaları” adlı eseri, ateist materyalizmin en önemli kitabıdır. İnsan bilgisizliğinden ve güçsüzlüğünden ötürü doğal nedenleri açıklayamamış tüm bunlara sebep olanın Tanrı olduğu kanaatine varmışlardır. O Tanrıları korku ve cehaletin yarattığını savunur. Holbach'a göre, bir Tanrı'ya inanmak, insan için onursuzluk ve insanın gerçek deneyimlerinin hiçe sayılmasıdır. İnsanların doğa hakkında yeterli bilgiye sahip olamaması sonucu insanlar Tanrıları doğurduysa öyle ki bilimin gelişmesiyle doğa hakkında bilgilere ulaşan insanların Tanrılara olan inancı kaybolur, der. Doğanın, yaratılmadığını kendi başına var olduğunu savunur (Armstrong, 1998: 429-430; Hampson, 1991: 72).

Holbach da Montesquieu'de olduğu gibi monarkın yönetimini kabul etmez. Egemen yönetimin yasalara tabi olması gerektiğini, hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerektiğini söyler. Yurttaşlarının hak ve özgürlüklerini koruma altına alabilmelidir. D'Holbach halkın temsilcilerini sadece mülkiyet sahibi olanların seçebileceğini belirtir. Ona göre sadece mülkiyet sahibi olanlar devletin iyiliğini düşünebilir. Ayrıca mülkiyeti olmayan insanların genel refah ve zenginlik hakkında bilgi sahibi olmamalarından dolayı yönetimde söyleyecek bir şeyleri olmadığını savunur (Cevizci, 2015: 412-413).

Aydınlanma düşüncesinin önderliği yapan Voltaire de kilisenin otoritesine karşı çıkmıştır. Din adamlarının insanları sömürdüğünü, dini kendi çıkarları için kullandıklarını öne sürer. Voltaire de diğer Aydınlanma düşünürlerinin çoğunluğu gibi deisttir. O Tanrı'nın varlığını kabul eder. Bir Yaratıcının varlığına inanmanın gerekliliğini vurgular. O Tanrı'nın her yerde var olduğunu küçük bir pirenin bile insana Tanrı'yı hatırlattığını söyler (Maurois, 2001: 74-75). O sadece Hristiyanlığın insanlığa sunduğu Tanrı anlayışına karşı çıkmıştır. Hristiyanlığın sunduğu Tanrı baskıcı ve zorbadır. İnsanları aldatarak onları sömürür, der. Bu yüzden Voltaire bir sözünde Tanrı'ya, "Seni daha çok sevebilmek için Hristiyan değilim!" der (Tanilli, 1994: 23-24).

Voltaire'e göre din ve devlet işleri asla birbirine karıştırılmamalıdır. Felsefe Sözlüğü' nün Papazlar (Prêtres) maddesinde şöyle söyler: Bir devlet içerisinde din adamları insanlara doğruyu, iyiyi, güzeli, dua etmeyi öğretmeli, örnek olmalıdırlar. Bunu da şöyle bir örnekle açıklar. Bir ailenin çocuklarının eğiticileri o çocukları en iyi şekilde eğitmekle yükümlüdürler. Evin sahibi üzerinde herhangi bir egemenlik hakkına sahip değildirler. Aynı şekilde devlet içindeki din adamları da böyledir. Otorite üzerinde egemenlik hakkı iddia edemezler. Bu durumda olması gereken şey, kilisenin ve din adamlarının devlet tarafından korunmasıdır (Voltaire, 2004: 362-363).

Aydınlanma düşünürleri bir yandan kilisenin doğurduğu bağnazlık, boş inançlar, ön yargılar ile savaşırken diğer yandan da otoriteyi kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Filozoflar tüm yaşanan olumsuzluklardan kiliseyi ve din adamlarını sorumlu tutmuşlardır. Din adamlarının iktidar hırsının siyasal otoriteyi tehdit ettiğini savunurlar. D'Holbach, "bağnazlık ve boş inançlar, monarkların tepesinde Demokles'in kılıcı gibi sallanıyordu" diyerek din adamlarını sürekli olarak iktidarı hedeflediklerini bu sebeple de dönem dönem isyanlar çıkardıklarını söyler (Cevizci, 2015: 543).

Dinin devlet yönetiminde sekülerleşmesini sağlayan Aydınlanma düşünürleri Hristiyanlığın ortaya koyduğu yaratılmış evren düşüncesine karşı çıkmalarına rağmen kendi kendine işleyen bir evren fikrine karşı çıkmamışlardır. Kilise ve İncil'in otoritesine karşı çıkan Aydınlanmacılar aklın ve bilimin otoritesini kabul etmişlerdir.

Buradan da anlaşılacağı üzere Aydınlanmacılar “otorite karşıtı” değillerdir (Çiğdem, 1997: 18-19). Buna göre tüm Aydınlanma düşünürleri papazlara, kiliseye, Hristiyanlığın topluma sunduğu Tanrı’ya ve İncil’e karşı savaş açmışlardır.

Kilise ve dinin yönetim içerisindeki etkinliğinin ortadan kalkması için çaba gösteren Aydınlanmacılar verdikleri bu savaş ülkelerinde Katolik Kilisesinin gücünü azaltmaya çalışan yönetimlerin çabalarına uygundu. Papalığın gücünü korumaya yeminli olan Cizvitlerin 1759-1771 yılları arasında tüm Katolik ülkelerden kovulması bunu destekler niteliktedir. II. Joseph gibi yöneticiler ilk olarak laik düzende okullar açarak, din adamı olmayanların da üniversitelerde öğretim görevliliği yapmalarına imkân sağlamışlardır. Ayrıca kiliselerin aşırı olan harcamalarına (çok fazla sayıda olan papazlar ve rahibelere yapılan harcamalar, ayinlerdeki ihtişam, aşırı taşkınlıklar) yasalarla kısıtlama getirilmiştir. Birçok dini merkez kapatılmıştır. Toplum yararına hizmet etmeyen tarikatlara yeni üyelerin kabulü yasaklanmıştır. Bunların yapılmasındaki en temel amaç, kilise ve din adamlarının sosyal ve ekonomik alanda güçlerinin azaltılmasıdır. Bu yapılan uygulamalarla Papa’ya olan bağımlılık, krala olan bağımlılığa dönüşecektir (Outram, 2007: 57-58). Kilisenin devlet kaynaklarını sömürmesine ilişkin olan görüşlerden dolayı II. Joseph gibi İspanya kralı III. Carlos ve birçok Katolik kral kiliseye saldırmaya başlamıştır (Outrom, 2007: 152). Buradan da anlaşılıyor ki yöneticiler de Aydınlanmacıların ortaya koyduğu görüşleri akıllarıyla temellendirerek yapılan yanlışların farkına varmaya başlamışlardır.

Aydınlanma dönemi düşünürlerinin görüşleri günümüz din, devlet, toplum ilişkilerinin şekillenmesine etki etmiştir. Günümüz özgürlükçü düşünce ve kurumların temellerini bu dönemde atılmıştır. Bugün çağdaş devletlerin birçoğu ülke yönetimlerinin laik veya seküler olduğunu vurgulamaktadırlar. Aydınlanma Dönemi ile birlikte şekil alan siyasal iktidar anlayışı günümüzdeki siyasal iktidarların şekillenmesini sağlamıştır (Çelik, 2005: 107).

Sonuç olarak bakıldığında Aydınlanma öncesi dönemde devlet ve din kavramları iç içe geçmiş durumdadır. Dinin koyduğu kurallarla şekillenen bir devlet yönetimi mevcuttur. Kilise ve yönetim toplumu kendi çıkarlarına göre yönetmektedir. Bu karmaşıklığın önüne geçmek için Aydınlanma düşünürleri dine ve kiliseye karşı

bir savaş başlatmışlardır. Bu dışünürler dinin devlet yönetimine etki etmemesi gerektiği görüşündedirler. Onlara göre din ve devlet işleri kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır. Devlet sınırları içerisindeki bireylerin hak ve özgürlüklerini korumalı, güvence altına alarak insanlara mutlu, huzurlu, refah bir toplum yapısı sunmalıdır. Ayrıca devlet bireylerin dini inançlarına karışmamalı farklı inançlara sahip bireylere karışı hoşgörülü olmalıdır. Buna istinaden devlet yönetimi kilise ve din adamlarını da koruması altına almalı, kilise ve din adamlarının aşırılıklarını önlemek amacıyla da yasalar çıkarmalıdır. Din kurumu da kendisine inanan insanları mutlu kılmalı, vicdanlarını rahat ettirmelidir. Bu dışünürler bu gereklerin yerine getirilmesiyle birlikte daha mutlu, birbirlerine saygılı, özgür, hoşgörülü bir toplumun oluşacağı kanaatini taşımaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR AYDINLANMA DÜŞÜNÜRÜ OLARAK VOLTAIRE

2.1.HAYATI

Gerçek adı François Maire Arouet olan Voltaire'in doğum yeri ve tarihi hakkında tartışmalar söz konusudur. Condorcet'e göre Chatnâil'de 20 Şubat 1694 yılında doğmuş ve 22 Kasım tarihinde vaftiz edilmiştir. Bakıldığında o dönemdeki geleneklere göre bir çocuğun doğduktan sonra resmi kayıtlara geçebilmesi için vaftiz edilmesi gerekmektedir (Fuad, 2003:13).

Aradan dokuz ay geçmesi ve hala vaftiz edilmemesi de Voltaire'in cılız ve çelimsiz bir çocuk olarak doğması, yaşayacağından ümidin kesilmesinden ötürüdür. Diğer bir görüş ise kilise kayıtlarında Voltaire'in 22 Kasım 1694 yılında vaftiz edildiği, bu tarihten bir gün önce yani 21 Kasım günü doğduğu yer almaktadır. Eğer ki vaftiz ertelenmiş olsaydı bu kilise kayıtlarında ertelenmesinin nedenlerinin yazılmış olması gerekmektedir. Voltaire'in özel kâtibine kendi hakkında yazdırdığı bilgilerde de doğum tarihini 21 Şubat 1694 olarak belirtmiştir Voltaire'in babası Mösyö Arouet noter, annesi Marguerite Daumard ise soylu bir aileye mensuptu (Fuad, 2003: 13).

Voltaire doğuştan sıksa ve çelimsiz bir çocuk olmasına rağmen ruhu ve bedeni ile şaşkınlık verecek derecede canlı ve hareketliydi. Üç yaşındayken vaftiz babası olan Chateaunneuf ona La Fontaine'in masalları ile tüm dinleri eleştiren "la Moisade" şiirini ezberletmişti. O hocasından şiir yazmayı ve bağınaz kimselerden nefret etmeyi öğrenmişti. Aslında onun bu yaşlarda din adamlarına duyduğu kin abisinin koyu bir Janseniste olmasından kaynaklanıyordu (Maurois, 2001: 11). On yaşına geldiğinde Cizvitlerin kolejine gönderilir. Büyük hanedanların çocukları bu koleje gönderilirdi (Fuad, 2003: 14).

Voltaire kolejden mezun olduktan sonra babası onun hâkim ya da avukat olmasını istiyordu oysa Voltaire şiirlerinin beğenilmesi ve ilgi görmesi ile babasına karşı çıkararak ben edebiyatçı olacağım der. Babasına göre hukuk ilmine sahip olan insanlar saygı değer insanlardır (Maurois, 2001: 13). Voltaire, “Yazar olmak aklıktan ölmeyi arzulamaktır” diyen ve onu evlatlıktan reddeden babasına rağmen kendini yazarlığa vermiştir (www.ismailhakkialtuntas.com/Voltaire). Gerçi üç yıl kadar bir süre babasının bu isteğine boyun eğmiş ancak daha sonra kafasını kendisi için gereksiz bilgilerle doldurmak yerine kendi bildiği bu yolda ilerlemeye devam etmiştir (Tanilli, 1994: 17).

Yirmili yaşlarındayken ilk olarak rahip Chateuneuf’un desteği daha sonra kendi kıvrak zekâsı ile büyük senyörleri etkiliyor, onlarla birlikte yiyip içiyordu. Zamanının büyük bir kısmını edebiyatla ilgilenecek geçiriyordu (Maurois, 2001: 13). Voltaire’in zamanını zevk ve eğlenceyle geçirmesi babasını oldukça kızdırmıyordu. Bunun üzerine babası onu diplomat olması için Fransa’nın La Haye elçisinin yanına gönderir. Burada bir kıza âşık olur. Geceleri gizli gizli bu kıza buluşur. Bir gün kızı kaçırmaya kalkması üzerine annesi bu durumu öğrenir ve Voltaire’i şikâyet eder. Bunun üzerine elçi Baba Arouet’e oğlunun diplomasi erkânı olmak için uygun olmadığını yazar ve Voltaire’i geri gönderir (Tanilli, 1994: 18). Voltaire bu dönemde edebiyatla ilgileniyordu. Şiir yazıyor, zamanın edebiyatla uğraşan hanımlarının şiirlerini okuyarak düzeltmelerini yapıyordu (Maurois, 2001: 13).

1715 yılında Kral Louis XIV. ölür. Bu dönem halk için felaketler içinde geçmişti. Hazine boşalmış, halk içinde savaşlar yaşanmış, mezhep çatışmaları söz konusu olmuştu. Bu yüzden halk kralın ölmesine ağlamamış. Paris’in artık hür olacağı inancı söz konusuydu herkeste. Ağır vergiler kaldırılacak, halk artık ezilmeyecekti (Maurois, 2001: 17). XIV. Louis’in yerine oğlu XV. Louis geçti. Fakat beş yaşında olduğu için yönetime bir naip gelir (Tanilli, 1994: 19).

Hür olma inancı taşınılan bu günlerde herkes bir şeyler yazıyordu. Voltaire de bu dönemde XIV. Siecle de Louis (On Dördüncü Louis Yüzyılı) adlı eserini yazar ve polis bu hicviye sebebiyle Voltaire’i tutuklayıp 16 Mayıs 1717 yılında Bastille’e hapseder (Fuad, 2003: 16). Voltaire takma adını da burada almıştır (Tanilli, 1994: 21).

Bastille’de de rahat durmayarak Dördüncü Henri’yi övdüğü ve aynı zamanda yapılan baskı ve zulmü anlattığı Henriade şiirini yazar. Bastille’ de tam olarak on sekiz ay kalır ve serbest bırakılır (Maurois, 2001: 18). Dördüncü Henri’nin şöhretinin iadesi ve adının hayırla anılmasına tek başına Henriade yetmişti. Henriade, Oedip, Marianne bu üç eseri ilerleyen zamanlarda onun şan ve şöhret yaşayacağına açık göstergeleriydi ancak bu dönemde başına uğursuz bir olay gelir. Soyluların birinin evinde yemek yediği sırada bir şövalye ile tartışması sonucu önce Bastille’e atılır daha sonra koşullu salıverilir ve Fransa’yı terk etmesi istenir (Fuad, 2003: 20-21). Bu olay Voltaire için oldukça önemlidir. Onun kesin olarak muhalefet cephesine geçmesine sebep olmuştur (Maurois, 2001: 23).

1726 yılının mayıs ayında gemiye biner ve özgürlükler ülkesi olarak gördüğü İngiltere’de üç yıla yakın kalır (Tanilli, 1994: 26). İngiltere’de yere ayak basar basmaz toprağı öper. Bu ülke hakkında o kadar övgü dolu cümleler duymuştu ki burada gerçek özgürlüğün bulunduğunu, insanların düşüncelerinden ötürü yargılanmadıklarını, Bastille gibi berbat bir yer bulunmadığını, baskıcı bir yönetimin olmadığını İngiltere’de burjuvaların önemli konumlara geldiğini, özgürlükçü otoritenin var olduğunu, insanların diledikleri gibi düşünüp düşüncelerini özgürce dile getirebildiklerini, din adamlarının felsefeye olan hoşgörüsünü gören Voltaire, burada fikrinsel bir değişim geçirir. İnsanların istedikleri şeyi özgürce yazabiliyor olmaları Voltaire’de şaşkınlık yaratmıştı (Tanilli, 1994: 22). Ayrıca bu ülkede insanları diledikleri gibi yargılayıp, özgürlüklerini kısıtlayıcı o berbat yer olan Bastille yoktu. Tek bir din değil otuz çeşit din vardı (Hampson, 1991: 55).

İngiltere’deki bu hoşgörü ortamı onu o çok etkilemişti. Bu tarihten sonra hayatını bağnazlıkların ve hurafelerin yıkılmasına adayacağına söz vermişti ve gerçekten de böyle olmuştur tüm ömrü boyunca da bunların yıkılması için savaşımıştır (Fuad, 2003: 22).

Voltaire’in İngiltere’deki ilk hedefi İngilizceyi öğrenmek oldu. Bu sayede İngiliz edebi eserlerini kolaylıkla inceleyebilecekti ve bir yılın sonunda en iyi şekilde İngilizceyi öğrenmişti (Tanilli, 1994: 28).

Edebi eserleri incelerken dikkatini daha çok bilim ve felsefe alanındaki gelişmeler çekmiştir. Özellikle Newton ile ilgilenir. Newton' un gözlem ve deneye dayanan teorileri onun dikkatini çeker. Bu sayede gözlem ve deneye dayanmayan teorileri kolaylıkla fark ederek ve insanlık için ne kadar tehlikeli olduklarının farkına varır. Eserleri üzerine derin çalışmalarda bulunur. Newton'un evren ve ışık öğretisi hakkındaki görüşlerini yaymak için Elements (Unsurlar) adlı eseri oluşturmuştur. Fransa' da ve Akademide bu dönemde Descartes öğretisi geçerli idi. Oysa sadece birkaç matematik ilimleri öğrencileri bu öğretiyi terk etmeye cesaret edebilmişti. Bu eser aslında Voltaire'in İngiltere'de gerçekleştirmiş keşiflerle ilgili Fransa'yı bilgilendirdiği büyük bir hizmettir (Fuad, 2003: 28).

İngiltere hakkında okudukları ve gördüklerinin etkisiyle Voltaire "Uranie'ye Mektuplar" adlı eserinde Hristiyanlığı tartışır. Ona göre Hristiyanlığın sunduğu Tanrı zorba, baskıcı, despottur. Buradan da anlaşılacağı üzere Voltaire, Tanrı inancına sahiptir ancak onun reddettiği Hristiyanlığın sunduğu Tanrı inancıdır. Hatta eserin bir yerinde Tanrı'ya şöyle seslenir: "Seni daha iyi sevmek için Hristiyan değilim!" der (Tanilli, 1994: 23-24).

Tanilli'nin deyişiyle, İngiltere Voltaire'i yaratmadı; onu aydınlatıp donattı. Voltaire İngiltere'de kaldığı süreçte İngiliz kurumlarını iyice tanımıştı. İngiltere'nin gücünün ticaretten geldiğini, her geçen dönem daha da güçlendiğini dile getirmiş, Fransa'nın ise hala boş inançlarla, hurafelerle uğraşp durduğunu, ilerleme kabiliyetinden yoksun bir ülke olduğunu vurgulamıştır (Tanilli, 1994: 34). İngiltere'deki ortamdan oldukça etkilenen Voltaire daha ileriki dönemde kendi milletini de İngiliz Mektupları adlı eserini yazarak bu özgürlükçü ortamdan haberdar etmiştir.

Voltaire her şeye rağmen doğduğu, kendini ait hissettiği ülkeye Fransa'ya dönmek istiyordu. Onun için Fransa vazgeçilmezdi. Voltaire, Fransa'ya gitmek için çoğu kez izin istiyordu ve sonunda izin verildi ancak Fransa'ya döndüğünde kırk gün Paris'e gitmeme şartı söz konusuydu (Tanilli, 1994: 35).

Voltaire üç yıl aradan sonra Paris'e dönmüştür. Döndükten sonra ilk düşündüğü şey ise yazabilme özgürlüğünü güvence altına alabilmektir. Peki, bunu nasıl

sağlayabilirdi? İlk olarak eserlerinin yazımı ve basımı sırasında gizlilik esas olacak, ikinci olarak da maddi güvence altına almalıydı kendini, kazancını arttırmalıydı. Fransa'ya döndükten sonra her geçen gün Voltaire eserlerini ortaya koymaya devam ediyordu. 1732 yılında Zaire, 1734 de Adelaide du Gueclin, 1735'te Sezar'ın Ölümü, 1736 da Alzira adlı eserlerini sahneye koymuştur. Bu eserlerin içinde en büyük başarıyı Zaire ile sağlamıştır (Tanilli, 1994: 38).

1717 yılında kaleme aldığı İngilizler Üzerine Mektuplar adlı eseri ile Voltaire Fransa'ya yeni anlayışlar kazandırmıştır. Newton'un mekanist doğa anlayışını, Locke'un deneyci felsefesini ve İngiliz deizmini de bu mektuplarla tanıtmıştır (Gökberk, 2016: 315). Newton ve Locke Voltaire'i etkileyen iki önemli düşünürdür.

1734 yılında eserin halkı kışkırtmaya, günaha itmeye, dine, Tanrı'ya, gelenek göreneklere, inanışlara, yönetime karşı çıktığı gerekçesiyle tüm halkın gözleri önünde eserin yakılması emredilmişti. Buradan da Voltaire şunu anlayacaktı ki Braille'nin önü açılmıştı. Dostlarının uyarıları ile Voltaire Paris'ten yola çıkar (Tanilli, 1994: 51). Fransa içerisinde sürekli olarak yer değiştirir. Sonrasında Cirey'e gider. Eserlerinin büyük bir bölümünü burada yazmıştır. Bu süreler içerisinde Voltaire Potsdam, Almanya ve son olarak İsviçre gibi yerlerde bulunmuştur. İsviçre'de kiliseye, din adamlarına, Fransız yönetimine, bağınazlığa, despotluğa karşı savaşı; baskı ve zulüm karşısında halkın yanında olması onu tüm Avrupa'nın sahiplenip sevmesini sağladı (Gökberk, 2016: 316).

84 yaşına geldiğinde Paris'e dönmüştü. Paris'e geldiğinde halk onu sevgi gösterileriyle karşıladı. Fransız Akademisinde birkaç ay içinde boşalacak olan reisliğe Voltaire'i oturtular. Halk dışarda "Yaşasın Voltaire! Yaşasın Hanriad!" Diyerek tüm eserlerini söyleyerek Voltaire'e evine kadar eşlik ettiler. Bu manzara karşısında Voltaire çok sevinmiş ve çok duygulanmıştı. Bu kadar çalışma, şehir şehir dolaşmak zorunda kalması artık Voltaire'i bitkin düşürmüştü. Hastalığı gün geçtikçe ilerliyordu. Öksürüğü giderek artmış ve ağzından kan gelmeye başlamıştı (Fuad,2003:61-62).

30 Mayıs 1778 yılında Voltaire yaşama veda etti. XVI. Louis Voltaire'in ölüm haberinin basına verilmesini yasaklar. Akademi ayin düzenlenmesini istemesine

rağmen izin verilmedi (Tanilli,1994:229). İzin verilmemesinin sebebine gelince de ölümü sırasında papazlar gelerek Hz. İsa'nın İlahlığına onay almak isterler ancak Voltaire onlara: *“Tanrı aşkına bana bir insanın ilahlığından bahsetmeyin! Beni bırakın da rahat öleyim.”* cevabını verir (Fuad, 2003: 64). Voltaire'in Paris'e gömülmesine izin verilmeyeceğini anlayan yeğeni Abbé Mignot dayısını yüz yetmiş beş kilometre uzaklıktaki Scellières manastırına götürdü. Burada tören düzenleyerek Voltaire kilisenin mezarlığına gömüldü. Düşünceleriyle, yaptıklarıyla tüm Avrupa'yı aydınlatan bu adama hak ettiği saygı ölümünden on yıl sonra verilmişti. Cesedi kilisenin mezarlığından alınıp Paris'e getirilerek, görkemli bir törenle Sainte-Geneviève Kilisesi'ne bırakıldı (Tanilli, 1994: 229-230).

2.2. ETKİLENDİĞİ DÜŞÜNÜRLER

Voltaire'in yaşamı boyunca en çok etkilendiği iki düşünür: Newton ve Locke'tur. Fransa'da düşüncelerinden ötürü İngiltere'ye sürgün edilmesiyle birlikte Voltaire İngiltere'de Newton ve Locke'u okumuş, düşüncelerinden etkilenmiştir. Tanilli, bu etkiyi şu sözlerle vurgulamaktadır:

“... Tanımak gerekiyordu Newton'u, Locke'u ve İngiliz yaradancılarını; o da gelip kendi yurtlarında tanıdı bu bilgin ve düşünürleri.” (Tanilli, 1994: 34).

Voltaire, çantasında bu düşünürlerin eserleri ile Fransa'ya dönecektir. Tanıtacaktır Fransa'ya Newton ve Locke'u, bağnazlığa, hoşgörüsüzlüğe karşı açtığı savaşta bu düşünürlerin görüşleri yardımcı olacaktır ona.

2.2.1. Isaac Newton

Isaac Newton, 4 Ocak 1643 yılında İngiltere'nin Woolsthorpe kasabasında dünyaya gelmiştir. Profesyonel eğitimine 1661 yılında Cambridge Trinity College'a girmesi ile başlamıştır. Burada eğitimi sırasında cebir, geometri, trigonometri dersleri almış, Latince ve Antik Yunanca'yı öğrenerek Galileo ve Kepler'in eserlerine erişme fırsatını sağlamıştır. Bu düşünürlerin eserlerinden etkilenmiştir. Düşüncelerini yazdığı *Quaestiones Quaedam Philosophicae* (Bazı Felsefi Sorular) adlı defterinin başına

Latince “Plato arkadaşım, Aristoteles arkadaşım, ama en iyi arkadaşım gerçek.” şeklinde bir not düştüğü bilinmektedir (www.makaleler.com/isaac-newtonun-hayati).

Yaşamı boyunca dinsel çatışmaların içinde büyüyen Newton, bu durumdan hoşnut değildir. Bu hoşnutsuzluk onu, hoşgörüyü yöneltmiştir. Hoşgörüyü savunduğu için de her türlü aşırılığın karşısındadır. Ne dinsel bağnazlığı ne panteizmi ne de bunlar kadar zararlı olduğuna inandığı ateizmi kabul eder. Tanrı inancının oluşmasında en önemli rolü oynayan Newton’un deneysel fiziğinden etkilenen Voltaire, bunu Felsefe Sözlüğü’nde şöyle açıklar:

“Biz insanlar akıllı varlıklarız; akıllı varlıklar da kaba, kör, duygusuz bir varlık tarafından yaratılmış olamazlar: Newton’un düşünceleriyle katır tezeği arasında herhalde bir fark olmalı. Demek ki Newton’un akli başka bir akıldan geliyordu. Güzel bir makine gördüğümüz zaman, güzel bir mekanist var, bu mekanistin de güzel bir anlığı var diyoruz. Şu dünya herhalde hayran olunacak bir makine; demek ki dünyada, neresinde olursa olsun, hayran olunacak bir akıl var. Bu kanıt eskidir, kanıtların en kötüsü değildir. Bütün canlı varlıklar, mekanik kanunlarına göre hareket eden manivelâlardan, makaralardan, hidrostatik kanunlarının hiç durmadan dolaştırdığı sıvılardan ibarettir; bütün bu varlıkların, örgenleşmeleriyle hiç ilgisi olmayan duyguları olduğunu düşününce insan şaşkınlık içinde kalır.” (Voltaire, 2014: 177).

Özgürlükler ülkesi olarak adlandırdığı İngiltere, Voltaire’in hayatında önemli bir yere sahiptir. İngiltere’de Voltaire bu düşünürleri yakından inceleme fırsatı bulmuştur. İngiltere’ye gidene kadar bilim Voltaire’in kafasını karıştırmamıştı, gerçekte. Voltaire aklın temel eserini ve en etkili silahını bilimde görür. Newton geleneksel araştırma yöntemlerinin reddedilmesi gerektiğini yeni bilimsel düşünce yollarının kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Newton’un bu düşünceleri İngiltere’de coşkuyla karşılanmıştır. Pope, Newton için şunları söyler: “Doğa ve doğanın kanunları gecenin karanlığı içindeydiler. Tanrı buyurdu: Newton olsun ve ışık oldu!” Newton’u inceleyen Voltaire onun bu yenilikçi düşüncelerini benimser, araştırmalarında bu düşünceleri kullanır. Voltaire, İngiltere’ye vardıktan bir süre sonra Newton ölür ve Voltaire’de cenaze törenine katılır. İngiltere’de ülke çapında Newton’a gösterilen saygıya da hayran kalmıştır, Voltaire (Tanilli, 1994: 30). O dönemde Voltaire’in de katıldığı seçkin bir toplulukta sıradan bir sorun tartışılırken, İskender, Caesar, Timurlenk veya Cromwell’den hangisinin daha büyük olduğu sorulmuş ve tartışmacılardan birisi kuşkusuz, Isaac Newton diye cevap vermiş. Voltaire’e de göre

bu böyle olmalıydı. “Aklımızı, zorbalığa dayanıp boyunduruk altına alanlara değil, gerçeğin gücüne dayanıp onu egemen kılanlara saygı duymalıyız.” diyordu (Demir, 1999: 22).

Newton’da Tanrı inancına bakıldığında, Tanrı’nın aktif bir güç olarak Dünya’ya müdahale etmesinin yanında, çeşitli zamanlarda peygamberler aracılığı ile Dünya’ya dinler indirdiğine inanır. Ona göre Hıristiyanlık da özünde bu dinlerden biridir, ancak zamanla bozulmuş, değiştirilerek kirletilmiştir. Newton’a göre Hıristiyanlığa verilen en büyük zarar ona üçleme olarak bilinen doktrinin sokulmasıdır. Üçleme bugün neredeyse bütün Hıristiyan mezheplerinin kabul ettiği, Hıristiyanlığın temel inançlarından biridir. Buna göre Tanrı’nın üç ayrı kişiliği vardır: Baba, Oğul (İsa) ve Kutsal Ruh. Dolayısıyla İsa, Tanrı’nın bu üç yüzünden biridir ve Tanrı’nın beden bulmuş halidir. Newton bu görüşe şiddetle karşı çıkmıştır, ona göre Tanrı tek bir kişiliktir ve İsa, Tanrı’nın vücut bulmuş hali olamaz. Ona göre üçleme Hıristiyanlığı doğru yoldan saptırılmış, gerçek Hıristiyanlık dininin bozulmasına yol açmıştır (Doko, 2011: 20-21). Newton ve Voltaire’in Tanrı inancı konusunda görüşleri benzerdir. Ancak Newton İsa peygamber ve tebliğlerini kabul ederken, Voltaire bunları kabul etmez.

Newton’un bilimsel yöntemleri kullanarak yaptığı açıklamalar Voltaire’in ilgisini çekmiştir. Metafizik ve doğaüstü olayları kabul eden düşünürleri eleştirirken Newton’un olayları bilimsel yöntemlerle açıklaması Voltaire’de hayranlık uyandırmıştır. Remzi Demir bu konuda şu yorumlarda bulunur:

“(…) Newton’un çalışmaları, Voltaire üzerinde ve onunla aşağı yukarı aynı düşünceleri paylaşan diğer düşünürler üzerinde çok farklı etkilerde bulunmuştur. Yükselmeye başlayan yeni bir dini düşünce dalgası, Newton’un göksel makineyi açıklamaktaki başarısından ve benzer mekanik ilkelerin bilimin diğer alanlarına da uygulanabilme olasılığının belirmesinden ötürü güçlü bir desteğe kavuşmuştu; hatta aşırıya gidilmiş ve büyük Fransız matematikçisi, astronomu ve fizikçisi Pierre- Simon Laplace’ta olduğu gibi, mevcut bütün kütleler ve hızlar belirlendiğinde, doğadaki sonsuz oluşumun öngörülebileceği bile düşünölmeye başlanmıştı; fakat bu görüşe biraz kuşkuyla yaklaşan Voltaire, Bütün doğanın, bütün gezegenlerin ebedi ve ezeli yasalara boyun eğmesi ve beş kadem boyundaki küçük bir hayvanın(yani insanın), bu yasalara rağmen, yalnızca kendi kaprislerine göre dilediği biçimde davranabilmesi çok tuhaf değil midir? diye sormuş ve böylece aslında „akıllı

bir hayvan" olan insanın yasalara sığmazlığına dikkat çekmişti." (Demir, 1999: 22).

Voltaire, Newton'un öğretisi ve felsefesini öğrendikten sonra deney ve gözleme dayanmayan olayların kolaylıkla farkına varabilmeyi öğrenmiş. Deney ve gözlem metodunu kendi felsefesine yerleştirmiştir. Newton'un felsefesini Fransa'ya getirerek halkının da bu felsefeyi benimsemesini sağlamıştır.

2.2.2. John Locke

John Locke, 26 Ağustos 1632 yılında İngiltere'de Bristol yakınlarında Wrington'da dünyaya gelmiştir. Yüksek öğrenimini Oxford Üniversitesi'nde doğa bilimleri ve tıp okumuştur. Locke İngiliz Aydınlanmasını dolayısıyla Avrupa'da Aydınlanmayı başlatan düşünürdür. Locke bireyin özgür olması gerektiğini savunur. Akıl bireye kılavuzluk yapmalıdır. Kültürün her alanında -bilimde, dinde, devlette ve eğitimde- gelenek ve otoritenin her türüsünden uzak durulmalıdır, der (Gökberk, 2016: 293).

Locke da Newton kadar Voltaire'i etkileyen düşünürlerden biridir. Aydınlanmanın temelini atan en önemli düşünürdür. Onun modern devlet ve din konusundaki düşünceleri bugün halen geçerliliğini korumaktadır. Bu düşünceleriyle Voltaire gibi birçok düşünürde de ön ayak olmuştur.

Locke, Yönetim Üzerine İnceleme adlı eserinde iktidarın sınıflandırılması gerektiği görüşünü ortaya koymuş. Devletin kapsamı, sınırlar ve amacını belirterek bunları sosyal sözleşme teorisi kapsamında açıklamaya çalışmıştır. Bu eserde doğa durumundaki insanın geçtiği aşamaları anlatmış, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sözleşme ile siyasal toplumu kurduğunu ve siyasal toplumun belli yetkileri siyasal iktidara devrettiğini belirtmiştir. Locke bu durumda hem siyasal topluma hem de siyasal iktidara belli hak ve yükümlülükler sosyal sözleşme ile yüklenmiştir. Locke'da sözleşme siyasal iktidarı sınırlamak için gereklidir (Yıldız, 2016: 378-379).

Locke, doğuştan bilgilerin var olmadığını ancak deneyimlerle bilgilere ulaşılacağını savunur. Tanrı'nın varlığına da insanların deneyimleriyle ulaşabileceğini

söyler. Locke'da Tanrı inancı söz konusudur. O bir toplumda dinin var olması gerektiğine inanır. Bağnazlıkları, ön yargıları, hoşgörüsüzlüğü eleştirir. Ona göre kilise bozulmuş durumdadır ve insanların manevi açıdan ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Dinin baskıcılık, zorbacılık ve iki yüzlülük oluşturmak yerine toplumun mutluluğunu ve erdemliliğini sağlamalıdır. O Tanrı'nın varlığını eserinde şöyle kanıtlar:

“Zira göğün kesintisiz bir ekseninde dönmesi, dünyanın düzenli olarak durması ve yıldızların parlaması O'nun emriyledir ve yine, azgın denizi boyunduruğu altında tutan ve her türlü bitkinin filizlenme ve büyümesinin şekil ve zamanlarını tayin eden O'dur.” (Locke, 1999: 12).

Locke her zaman din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Ona göre insanların çıkarları ile ilgili olarak din adamları ile devletin çıkarlarını koruyan din adamları arasın sürekli bir anlaşmazlık söz konusudur. Ayrıca Locke toplumda hoşgörü anlayışını benimseyen düşünürlerdendir. O dini inançlarından ötürü kimsenin suçlanamayacağına vurgu yapar. Herkes istediği inanca tapmakta özgürdür. Devlet insanların inançlarına hoşgörü ile yaklaşmalıdır. Ne zaman ki farklı inançlara sahip kimseler devlet düzenini bozmaya kalkarsa işte o zaman devlet o kimselere zor kullanabilir. Bakıldığında Locke'un Voltaire'i etkilediği apaçık ortadadır. Tanrı inancı, din, devlet görüşleri, hoşgörü anlayışı Voltaire'de de Locke'da olduğu gibidir.

2.3.ESERLERİ VE GENEL OLARAK DÜŞÜNCELERİ

Voltaire'in başlıca eserleri şunlardır:

- Oedipe. (Oedipus) 1718.
- Poème de la Ligue 1723.
- La Henriade (Henri Destanı) 1728
- Brutus 1730.
- Histoire de Charles XII. (XII. Charles Tarihi) 1731.
- Zaire 1732.

- Epitre a Uranie (Uranüs'e Mektup) 1733.
- Le Temple du Gout (Zevk Tapınağı) 1733.
- Adélaide du Guesclin 1734.
- Letters philosophiques sur l'Angleterre ou Lettres Anglaises. (İngiltere Üzerine Felsefî Mektuplar veya İngiltere Mektupları) 1734
- La mort de César (Sezar'ın Ölümü) 1735.
- Alzira 1736.
- L'Enfant prodigue (Yaramaz Çocuk) 1736.
- Epître sur Newton. (Newton Hakkında Mektup) 1736.
- Mondain. (Dünyevi) 1736.
- Elements de la philosophie de Newton. (Newton Felsefesinin Öğeleri) 1738.
- Essai sur la nature du feu. (Ateşin Doğası Üzerine Deneme) 1738.
- Discours sur l'Homme. (İnsan Üstüne Konuşmalar)1738.
- La métaphysique de Newton ou parallèle des sentiments de Newton et de Leibniz. (Newton Metafiziği veya Newton'ın ve Leibniz'in Duygularının Benzerliği) 1740.
- La Fanatisme ou Mahomet le Prophète. (Fanatizm veya Muhammed Peygamber)1741.
- Zadig ou la Destinée. (Zadig veya Kader) 1747,
- Le Siècle de Lous XIV. (14. Louis Çağı) 1751
- Migromegas 1752
- Poème sur la Loi Naturelle. (Doğa Kanunu Üzerine Şiir) 1752.
- La Pucelle. (Jeanne d'Arc) 1755.
- l'Orphelin de la Chine. (Çin Yetimi)1755.
- Essai sur lesmoeurs et l'esprit des nations. (Ahlak ve Adetler Üzerine Denemeler) 1756.
- Poème sur le désastre de Lisbonne. (Lizbon Felaketi Üzerine Şiir) 1756.
- Candide ou sur l'optimisme. (Candide veya İyimserlik Üstüne) 1759.
- Tancrède 1760.
- Jeannot et Colin (Jeannot ve Colin) 1764.
- Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler

- Traité sur la tolérance. (Hoşgörü Üzerine)1763.
- Dictionnaire Philosophique. (Felsefe Sözlüğü) 1764.
- Le philosophe ignorant. (Bilgisiz Filozof) 1767.
- Irène 1778 (Demir,1999:14-15).

Voltaire'in bu önemli eserleri hayatının ve düşüncelerinin birer yansımasıdır. O verilebilecek en güzel cevapları kalemiyle vermiştir.

1718 yılında oynanan Oedipe adlı trajedisi Fransa'da önemli bir etki bırakır. Paris'te gişe rekorları kırar. Oyun Oidipus ile kızı Jocaste'nin ilişkisini konu edinmektedir. Piyas saray tiyatrosunda da oynanır. Yazar Oedipe' den yüksek bir gelir elde eder (Tanilli, 1994: 21-22). Voltaire bu trajedinin sonunda şu beyiti söyler;

“Nos prêtres ne sont pas ce qu'un vain peuple pense;

Notre crédulité fait toute leur science” *

1728 yılında kaleme aldığı La Henriade adlı eseri yıllar boyunca din adına işlenmiş cinayetleri konu edinir. Şiir IV. Henri'ye yardım ettiği için İngiltere kraliçesini över. Ivry savaşını ve Henri'nin iyiliklerini yazar. Eserin Hollanda'da basılan bir kısmı Fransa'ya sokulduktan sonra polis tarafından yasaklanır. Yedi dile çevrilen bu eser İngiltere'de de geniş etkilerde bulunur. IV. Henri saygınlığını yeniden kazanır. Yapıt Fransızların din savaşlarından öğrenmesini ve insanları savaşmak zorunda bırakan din adamlarını eleştirmelerini sağlar. Bu eserle birlikte Voltaire'in ünü artmaya başlamıştır (Fuad, 2003: 16).

Zaire, Voltaire'in en başarılı trajedisidir. Haçlılar döneminde çocukken Müslümanlar tarafından alıkonarak İslam inancı ile yetiştirilen Hristiyan bir kızın

*Bizim papazlarımız boş fikirli halkın zannettiği gibi değildir; bütün ilimler saflığımızdan ibarettir (Fuad, 2003:17-18).

öyküsüdür. Zaire Kudüs'te Orosmane'in sarayında yaşar ve sultan bu güzellik abidesi kızı âşık olur. Sultan tutuklu on Hristiyan'ın belli bir servet mukabilinde serbest bırakılacağını vaat eder ve Zaire'yi ödüllendirmek için yüz kişiyi salıverir. Zaire ile birlikte büyüyen Meresten salınanlar arasında Kudüs'ün Hristiyan kralı olan Lusignan ve Zaire'nin olmadığını görür. Zaire Orosmane'den Lusignan'ın salınmasını ister ve Sultan da kabul eder. Yaşlı kral sonradan Nérestan ve Zaire'nin kendi çocukları olduğunu fark eder. Zaire Sultan'ın bu fedakârlıklarından ötürü ona âşık olur. Ancak babası Zaire'yi Orosmane ve İslam'ı terk etmeye zorlar. Kardeşi öldürmeyi aklından geçirir sonra vazgeçer ve vaftiz olması konusunda diretir. Nérestan Zaire'ye vaftiz töreninin yeri ve saati konusunda bir çağrı yollar. Orosmane kardeş olduklarını bilmediğinden bu çağrıyı aşk mektubu sanır ve Zaire'yi öldürür. Daha sonradan gerçeği öğrendiğinde kendi canına da kıyar. Voltaire bu eserinde Zaire'nin diliyle kendi düşüncelerini vurgulamıştır. Dinsel farklılıklarda coğrafyanın belirleyici olduğunu, Paris'te Hristiyan olanın Kudüs'te Müslüman olduğunu vurgular. Piyesin çok beğenilmesi Voltaire'in şanını arttırır. O dönemin en büyük şairi olarak anılır. Bu durum o dönemde sürgünde bulunan Fransız şair Rousseau'nun hoşuna gitmez. Zaire hakkında acıma ile inançları reddeden bir oyun olduğunu söyler. Bunun üzerine Voltaire 1733 yılında "Zevk Tapınağı" adlı denemeyi yazarak Rousseau'yu eleştirir (Tanilli, 1994: 39-40).

Voltaire'in Zadig, Candide ya da İyimsizlik ve Micromegas adlı eserleri felsefi öykünün ilk örneklerindedir. Zadig'de Voltaire kader ile ilgili görüşlerini ortaya koyar. Eserin kahramanı olan Zadig, Babilli zengin, zeki, alçak gönüllü, doğanın fizik yasalarını ve metafiziği bilen sevimli bir gençtir. Güzel, soylu, zengin olan Babilli Sémire ile evlenecektir. Samire'yi delice seven Orcan ve yardımcıları tarafından iki genç saldırıya uğrar ve Sémire hafif yaralanırken Zadig'in sol gözü yaralanır ve iyileştirilemez. Ancak daha sonra sol gözdeki çıbanın patlamasıyla gözü iyileşir. Şöyle bir şey vardır ki hekim Hermes gözün iyileşmemesi gerektiğini kanıtlayan kitap yazar ancak Zadig bunu okumadan dışarı çıkar. İlk aklına gelen sevdiği kadın olur ve yanına gitmek ister ancak öğrenir ki Sémira düşmanı Orcan ile evlenmiştir. Daha sonra halktan biriyle evlenir. Bir süre sonra eşine katlanamayan Zadig eşini boşar. Daha sonra kral ve kraliçe Zadig'in sivri zekâsına hayran kalır ve onu saraya kabul eder.

Kralın baş veziri olur. Daha sonra kraliçenin kendisine âşık olduğunu anlayan Zadig oradan kaçar. Başına bu gibi birçok olay gelir. Eserdeki asıl düşünce her nereye gidersen git şehir şehir, ülke ülke dolaş yazgın alnına yazılmıştır, kaçamazsın. Nerede olursan ol alnına yazılan başına gelecektir. Bu eserinde Voltaire kaderci yaklaşımı benimsemiştir (Voltaire, 2011: 156 vd.). Voltaire bu hikâyeden de anlaşılacağı üzere alın yazısına inanmaktadır. O bu inancını “Felsefe Sözlüğü”nün “alinyazısı” kısmında da doğrulamıştır. O alinyazısının hiçbir zaman değişmeyeceğini söyler.

Voltaire’in önemli öykülerinde biri de Candide’dir. Öykünün ortaya çıkış sebebi 1755 yılında Lizbon’da yaşanan büyük depremi ve sonrasında yaşananlardır. Tanilli eserinde bu depremi şöyle anlatıyor:

“Lizbon’da ve Kuzey Afrika’da korkunç bir deprem olmuş ve sadece Lizbon’da, dünyanın bu en güzel başkentlerinden birinde, altı dakika içinde, otuz kilise ve binlerce ev yıkılmış, on beş bin kişi ölmüş, on beş bin kişi de ağır yaralanmıştı. Felaket 1 Kasım’daki Toussaint günü yani bütün ermişler adına yapılan Kilise yortusunda, sabah 9 sularında gelip kapıyı çalmıştır: kiliseler o gün vesilesiyle inananlarla tıklım tıklımdı ve ölüm, düşmanlarını sıra sıra taburlar halinde yakalayıp acımasızca biçmişti.” (Tanilli, 1994: 130).

Deprem sonrasında bir kısım insanlar buna Tanrı’nın sebebiyet verdiğini söyler. Voltaire bu düşünceye karşı çıkmıştır. O Tanrı’nın varlığına inanır. Tanrı’nın suçlu olduğunu söyleyenlere şöyle cevap verir: “Kurtlar koyunları yiyor ve örümcekler sinekleri yakalıyor diye, Tanrı’nın varoluşu konusunda aklın bizi götürdüğü sonuçların inkâr edilemez.” (Copleston, 2004: 38). Bu deyişten anlaşılacağı üzere Voltaire’e göre evrende Tanrı’nın koyduğu yasalar vardır ve bu yasalar hiçbir zaman değişmez, Tanrı gerektiğinde bu yasaları uygular.

Bu yaşanan deprem felaketi bazı kişi ve kurumlara göre Tanrı’nın insanları cezalandırma biçimidir. Portekizli bir Cizvite göre bu felaket Lizbon’daki ahlak bozukluğundan ötürü Tanrı’nın bir cezasıdır. John Wesley’e göre ise depremin doğal nedenleri ne olursa olsun, manevi sebebi günahdır, Âdem ile Havva’nın işledikleri günahın lanetinin yeryüzüne bu şekilde zuhur ettiğini söyler (Tanilli, 1994: 131). Tüm bu düşüncelerden hareketle Voltaire bu depremi Tanrı’nın bir cezası olarak görmemektedir. Ona göre bu deprem evrende yaşanan bir doğa olayıdır. Gerçekte bu deprem felaketi dini kullananlar için büyük bir fırsat doğurmuştur. Aklını

kullanamayan insanlar bu söylenenlere kanmaya devam edeceklerdir. Voltaire kabul etmediği düşüncelere karşı cevabını Candide adlı eseri ile vermiştir.

Candide'in kelime anlamı saf, temiz demektir. Candide her şeye inanan ve her şeyi ilgiyle dinleyen bir tiptir. Candide, Vestfelya'da bir şatoda yaşar. İyiyi kötüden ancak ayırabilen bir çocuk olan Candide'i şatodaki Pangloss eğitmektedir. Candide, Pangloss'tan birçok alan hakkında dersler almaktadır. Öyküde Pangloss iyimser düşüncenin savunucusudur. Baron'un kızı olan Mademoiselle Cunegonde'u çok beğenmesine rağmen söyleyemezdi. Cunegonde ile yakınlaşmasını gören Baron Thunder-ten Tronckh, Candide'yi şatodan kovar. Aç karnına yatarak, soğuktan donarak, ayaklarını yorgunluktan sürüyerek komşu şehre varır. Candide yolculuğu boyunca Bulgarlarla savaşa girer, tüm Avrupa'yı türlü çilelerle dolaşır, Amerika kıtasına uzanır. Dayaklardan, işkencelerden harap düşer, fakirliğin dibine vurur. Ama arada hayat yüzüne güler; ordulara komutan olur, zengin de olur. Hikâye İstanbul'a kadar varır. Bir yolculukta Candide'in karşısına çıkan yaşlı bilge Martin ise, kötü ve karamsar düşüncenin savunucusudur. Martin yeryüzünde var olan kötülüklerden, kıskançlıklardan, zorluklardan, belalardan bir bir bahseder. Voltaire bu öyküsüyle de dünya üzerinde felaketlerin, savaşların, kötülüklerin olduğunu bunları biraz olsun kendi çabalarımızla düzeltebileceğimizi söyler (Voltaire, 2002: 27 vd.).

Bir diğer önemli öykü Micromegas'tır. Micromegas Yunancada küçük büyük anlamına gelmektedir. Voltaire'in mikroplar ve büyük varlıklar üzerine bilimkurgusudur. Hikâye kahramanımız Siriuslu Micromegas'tır. Sekiz fersah boyundadır. Micromegas bulunduğu gezegende çok sıkılmıştı ve gezegen gezegen dolaşarak ruhunu ve kafasını geliştirmek istiyordu. İlk olarak Satürne ulaşır buradakiler Siriuslulardan kısadır. Bir Satürnlü ile yolculuğuna devam eder Mars, Jüpiter ve son olarak Dünyaya ulaşırlar. Dünyadakilerin karşısında kendilerini dev gibi görüp diğer varlıkları cüce olarak nitelerler. Dünyadaki bu varlıkların bir küçük toprak parçası için birbirlerini öldürdüklerini görüp onları adımlarıyla ezmek isterler. Voltaire bu eseriyle matematiğin, fiziğin, geometrinin bilgelik için önemini vurgulamıştır (Voltaire, 2011: 51-76). Bu eseriyle Voltaire bize "görelilik kuramını" hatırlatır. Sadece küçük büyük gibi nitelik ve nicelikler değil insanların yetenekleri de görelî ve

sınırlıdır. Voltaire savaşa, şiddete karşı duruşunu bu eserinde de göstermiştir (Demir, 1999: 114).

Voltaire, “Ahlak ve Adetler Üzerine Denemeler” adlı eserinde ilk kez Çin ve Arap milletlerini konu edinmiştir. Ayrıca o döneme kadar yasaklanmış dinlerinde mukayesesini bu eserinde yapmıştır. Ancak eserde tarihi bilgiler konusunda birçok yanlışlıklar söz konusudur. Hatta Montesquieu bu eseri Voltaire’in kendi din hakkındaki görüşlerini doğru göstermek için yazdığını vurgular. Eser Voltaire’in kendi dini ile ilgili söylemlerle doludur (Maurois, 2001: 44).

İngiltere’deki hoşgörü ortamından oldukça etkilenen Voltaire kendi milletinin de İngiltere’deki bu ortamdan haberdar olabilmesi için 1733 yılında Les letters sur les Anglais (İngilizler Hakkında Mektuplar) adlı eserini yayımladı. Bu eser gösteriyordu ki o dönem Fransa’ında yeni bir çağ başlatacaktı. Fransa’da herkes de İngiltere hayranlığı oluşmaya başlamıştı. İngilizlerin adetlerini, yönetimini, özgür düşünce ortamını daha iyi bir biçimde inceleyebilmek için çoğu kişi İngilizce öğrenme isteğine sahip olmuştu (Fuad, 2003: 24).

İngilizler Hakkında Mektuplar adlı eserinin içeriğine bakıldığında, eser bölüm bölüm mektuplardan oluşmaktadır. Eserin ilk dört mektubu bir tarikat olan İngiliz Quakerler hakkındadır. Voltaire onların geleneklerini ve inançlarını anlatır. İlk başlarında onların Tanrıdan esinlenmeleri ve saçmalıklarıyla alay eder ancak aslında Voltaire bu tarikatı sevecen bulmaktadır. Onların alçakgönüllü, dürüst ve hoşgörülü olmalarından dolayı onları sever. Quakerlerin arasında ne dinsel bir hiyerarşi ne de rahipleri vardır. Bu tarikat Yaradancılık görüşüne yakın olduğu için Voltaire’in hoşuna gider. V. ve VI. Mektuplarda Anglikanlar ve Presbiteryenleri eleştirir. Bunlar dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanırlar. Diğer cemaatlerin görüşlerine saygı duymazlar, onları boyundurukları altına almaya çalışırlar. Voltaire toplumda birçok farklı dini inanç bulunabilir, asıl olması gereken tüm inanç sahiplerinin birbirlerine hoşgörülü davranmasıdır. VII. mektupta Socinienler gibi Yaradancı inanca sahip inançlardan söz eder. Voltaire dinde Yaradancı ve hoşgörü anlayışını öngörür. VII. Mektupta İngilizlerin siyasal yaşamı hakkında konuşur. Yurttaşlarına özgürlük hakkını tanıyan İngiliz rejimini över. Ülkede dinsel hoşgörünün varlığını, toplumdaki

bireylerin birbirlerinin düşüncelerine saygı duyduğunu, düşüncelerin özgürce sunulup savunulduğunu söyler. IX. Mektupta Fransa'yı eleştirerek İngiltere'de toprak sahiplerinin ayrıcalıklarının bulunmadığını, vergide eşitlik olduğunu, herkesin gelirin göre vergi ödediğinden bahseder. X. Mektupta İngiltere' de bu ortamın oluşmasında önemli etkiye sahip olan ticaretten söz eder. XI. Mektuptan sonrası felsefi konulardadır. Bu mektupta üç büyük İngiliz filozofunu anlatır. Bacon, Locke ve Newton. XVIII. den XXIV. mektuba kadar İngiliz edebiyatını konu edinir (Tanilli, 1994: 45-49). Özetle Voltaire bu mektuplarla hayran kaldığı İngiltere' yi över. Oradaki yönetime, düşünce özgürlüğüne, hakların yasalarla korunmasına, hoşgörü anlayışına hayranlık duyar. Fransız toplumunun da bu özgürlükçü ortamdan haberdar olabilmesi için elinden geleni yapar.

Bu önemli eserin yayınlanmasından sonra Fransız Parlamentosu eseri tehlikeli bulur. 1734 yılında bu eserin toplumu kötülüğe sürükleyeceğini, dine ve örfelere karşı geldiğini, iktidarı yok saydığını gerekçe göstererek halkın önünde eserin yakılması emredilmiştir (Tanilli, 1994: 51).

1731 yılında kaleme aldığı *Histoire de Charles XII.* (XII. Charles Tarihi) adlı eseri nesir türündeki ilk eseridir. Bu döneme kadar şair olarak anılan Voltaire için önemli bir değişikliktir bu eser. İsveç kralı XII. Charles' in yaşamını konu edinir. Eserde iki büyük insanı karşılaştırır. Biri askeri deha olan XII. Charles diğeri yeni bir Rusya yaratmak için çaba harcayan Büyük Petro. Petro'nun reformlarla yeniliklerle dolu bir ülke yaratmak için emek harcamasını anlatır. Özetle şunu vurgular: Büyük adamlar savaşçılık yetenekleriyle değil de uygarlığa olan katkılarıyla ön planda tutulurlar (Tanilli, 1994: 41).

“Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler” adlı eserinde Voltaire, İslam dini, Muhammet peygamber ve Türkler hakkında geniş bilgilere yer vermiştir. Eserde yeri geldiğinde Türkler ve Müslümanları överken yeri geldiğinde de eleştirmiştir. Türklerin batıda bilindiği gibi gaddar, merhametsiz, hoşgörüsüz bir toplum olmadığını tam aksine egemenliği altına giren milletlerin örf, adet, gelenek göreneklerine saygı duyduklarından bahseder. Bir yandan Muhammet peygamberin şair kişilikli olduğundan bahsederken diğeri yandan Kur'an vahyini yüceltir. Batının uydurmuş

olduğu birtakım düşüncelere karşı Kur'an-ı Kerim'den ayetler de paylaşmıştır. Eserde Müslümanların ve Türklerin diğer milletlerle olan ilişkilerine, yapılan savaflara da değinilmiştir (Voltaire, 2015: 9 vd.).

Diderot ve d'Alembert'in önemli eseri olan "Ansiklopedi" tasarlanıp ilk cildi yayımlandığında Voltaire henüz Berlin'deydi. Bu eser boş inançları ve hurafeleri yıkmak için yazıldığında Voltaire buna çok önem veriyordu. Kendisi de edebiyat ve felsefe konusunda birçok yazı yazmış ve göndermiştir. Yazılarında adının gizli kalmasını rica etmiştir. O dönemde bu eser oldukça fazla tepki almıştır. Cizvitler ve bunların düşmanı olan Jansenistler kendi çıkarlarına zarar verdiği gerekçesiyle Ansiklopedi aleyhine ittifak oluşturmuşlardır. Ansiklopedi yasaklandı ve Ansiklopedi'yi yazarlar ve sevenleri baskı ve saldırılara uğradılar. Bunun üzerine bunlar da ittifak oluşturmaya karar verdiler. Voltaire hem yaşı hem ünü hem de çalışma azminden ötürü bu grubun reisi olur. Bu dönemde bu gruba karşı alaycı, hakaret eden oyunlar oynanır. Bunun üzerine Voltaire de aynı şekilde karşılık verir ve bu insanları oynanan trajedilerde bozguncu, iftiracı, rüşvetçi olarak canlandırır. Bu kişiler rezilliklerine daha fazla dayanamayarak şehri terk ederler (Fuad, 2003: 45-46).

Dictionnaire Philosophique. (Felsefe Sözlüğü) Voltaire'in kaleme aldığı en önemli yapıtlarından biridir. Fransız Aydınlanmasının temellerini atan en önemli yapıttır. Sözlük ilk olarak 1764'te Londra'da "Portatif Felsefe Sözlüğü" adıyla yayımlanmıştır. 1772 yılına gelindiğinde eser düzenlenip eklemeler yapılarak yayımlanır (Tanilli, 1994: 145).

Sözlüğün Önsöz'ünde Voltaire şunları söyler:

"En faydalı kitaplar, yarı yarıya okuyucunun meydana getirdiği kitaplardır. Okuyucu kendisine tohumu sunulan düşünceyi genişletir; kendince bozuk gördüğünü, zayıf bulduğunu düşünceleriyle güçlendirir. Hatta bu kitap, yalnız aydın kişiler tarafında okunabilir; ayak takımı bu gibi bilgiler için yaratılmamıştır; felsefe hiçbir zaman onun nasibi olamayacaktır. Halktan saklanması gereken doğrular vardır, diyenler hiç telaş etmesinler; halk bir şey okumaz, haftanın altı günü çalışır, yedinci günü de meyhaneye gider. Sözün kısası, felsefe yapıtları, yalnız filozoflar için yazılmıştır, her akli başında adam da filozof olmaya çalışmalı, ama filozofluk satmaya kalkmadan." (Voltaire, 2014: 35).

Sözlükteki maddelerin büyük kısmı din ile ilgilidir. Peygamberler, Tanrıtanımazlık, Vaftiz, Tanrı, Din, Put, İnan gibi maddeler... Maddelerin bir kısmı diyaloglar halindedir. Bu diyaloglarda genelde tartışanlardan biri bilgili diğeri ise cahil kişiliklerdir. “Çinlinin Din ve Ahlak İlkeleri”, “Köy Papazının Din ve Ahlak İlkeleri”, “Japonların Din ve Ahlak İlkeleri” bu maddelerden bir kaçıdır. Sözlükte siyasetle ilgili maddelere de yer vermiştir. Bunlar; “Özgürlük”, “Yasalar”, “Savaş” (Voltaire, 2014: 3 vd.).

Voltaire, tarih kitapları, piyesler, yergiler, diyaloglar, öyküler, mektuplar ve din, kilise konusunda eleştiriler yazarak düşüncelerini halka yaymayı amaç edinmiştir. İnsanlar kolaylıkla anlaşılabilir Voltaire'in bu kitapçıklarına “küçük çörek” adı verdi. Voltaire'e göre kalın ciltli kitaplar devrime yol açamaz, ucuza satılan küçük cep kitaplarının halk arasında daha etkili olduğunu savunur. Bunu da şu örnekle açıklar: “İncil daha pahalı satılsaydı Hristiyan dini bu kadar yayılamazdı.” Der (Tanilli, 1994: 190).

Voltaire, tüm yaşamı boyunca batıl inançlarla, hurafelerle, yönetimin despotluğuyla, kilisenin boş yasalarıyla savaşmıştır. Yazdığı bunca eserle halkın Aydınlanmasını amaç edinmiş, kendi düşünceleriyle hareket eden, özgür, istediğini söyleyip yazabilen bir toplum; toplumun haklarını, mallarını, özgürlüklerini hukuka uygun yasalarla güvence altına alan bir yönetim; insanların düşüncelerine, söylemlerine, yazdıklarına karşı çıkmayan, batılı ve hurafeleri reddeden bir ülke hayal etmiş ve bu ülkenin yaratılması için canla başla uğraşmıştır. Geç de olsa bu amacına ulaşabilmiş ve insanlığın önünde gerek kişiliğiyle gerekse eserleriyle bir aydınlık olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VOLTAIRE'İN ESERLERİ VE DÜŞÜNCELERİ BAĞLAMINDA

DİN VE DEVLET İLİŞKİSİ

3.1.VOLTAIRE'E GÖRE TANRI VE DİN OLGUSU

Voltaire, Aydınlanma düşünürleri içerisinde kilise ve din adamlarını en çok eleştiren filozoflardan biri olmuştur. Ancak bu eleştirileri onun Tanrı inancını kabul etmediği anlamına gelmemektedir. Onun eleştirileri dini kendi çıkarları için kullanan kilise ve din adamlarınadır. Onun amacı kilise ve din adamlarını ortaya çıkardığı batıl inançlar, hurafeler ve ön yargıların ortadan kalkmasını sağlamaktır. Çünkü din adamlarının yaydığı hurafeler, insan aklını geri plana atarak, onu sorgulamadan kabul eden bir varlık olmasını istiyordu ki bu onun kendi çıkarlarına hizmet etmesini de sağlıyordu. Ancak Voltaire, aydınlanmaya verdiği önemi insan aklıyla bağdaştırmış ve insanın dinin basmakalıp düşüncelerinden uzaklaşarak dünyasını sorgulamasını istemiştir.

Voltaire dinin rahiplerin bir icadı olduğu fikrini reddetmektedir. O Felsefe Sözlüğü'nün "Tanrı" maddesinde;

"Nereden gelmiştir peki bu düşünce (bir Tanrı fikri)? Duygudan ve en sıradan insanlarda yaşla gelişen o doğal mantıktan! Doğanın şaşırtıcı etkileri, hasatlarla kıtlıklar, sakın günler ve fırtınalar, iyilikler ve afetler görülmüştür ve (doğüstü) bir efendi hissedilmiştir... İlk hükümdarlar da iktidarlarını perçinlemek için bu kavramları kullanmışlardır."

Bu maddeden hareketle her boy diğer bir boyun gücünden ve Tanrı'sından korunabileceği umuduyla doğüstü güçlerden herhangi birini kendisine Tanrı olarak seçmiş ve ona tapmaya başlamıştır. Rahipler bu yorumlarla ortaya çıkmışlardır ve

zamanla yapılan ayinlere başkanlık etmeye başlamışlardır. Daha sonralarda rahipler kendi güçlerini arttırabilmek amacıyla insanların korkularından yararlanarak hurafeler yaratmışlardır. Voltaire bu durum karşısında bir mektubunda şöyle der: “Nefret ettim rahiplerden, tiksindim onlardan ve son hüküm gününe değin de tiksineceğim.” (Tanilli, 1994: 196-197).

Voltaire’de Tanrı inancı söz konusudur ancak o Hz. İsa ve onun vahiy anlayışına karşı çıkar. Bunların din adamlarının hurafeleri olduğunu söyler. Voltaire evreni yaratan ve yaratırken sadece bir kez müdahalede bulunan daha sonrasında evreni kendi haline bırakan Tanrı anlayışını içeren deizm inancına sahiptir (Çiğdem, 1993: 50).

Voltaire’e göre Tanrı’yı tanımak kadar doğal bir şey yoktur. Evrendeki varlıkların tümüne bakıldığında bunların büyük bir ustalıkla oluşturulduğundan kimse şüphe edemez. Yıldızların güneş etrafındaki dönüşü, hayvanlar, bitkiler, madenler evrendeki her şey öyle düzenli ve ölçülüdür ki hayran kalmamak elde değildir. Böyle hayran olunması bir evreni yaratana nasıl olur da inanmaktan mahrum kalabilir, insan. Ona göre, insanlar bağınazlık edenlerin tavırları yüzünden Tanrı’ya inanmaktan vazgeçmektedirler. Voltaire, tabiatı yaratan ve evrenin sahibi olan Tanrı dururken, kendi icat ettiği tanrılara tapanların acınacak halde olduğunu söyler. Voltaire, okunması gereken gerçek İncil’in, tabiatın büyük kitabı olduğunu düşünmektedir. “Bir tek Tanrı’ya inanmaktan başka yol yoktur. Tek din, Tanrı’ya inanmak ve namuslu yaşamaktır. Böyle saf bir dinin insanlara kötülük getirmesi düşünülemez “şeklindeki deyişimiyle Voltaire’in ahlakının, hümanist bir anlayışa dayandığı belirtilmektedir. Ayrıca, Voltaire: “Ben Tanrı için çalışıyorum, çünkü vatanımı severim, çünkü her Pazar kiliseye gider, dua ederim, çünkü okullar ve bir hastane yaptırдыm, benim yanımda fakir yoktur. Ben Tanrı’ya inanıyorum ve ona hizmet ediyorum.” Demektedir. Buradan hareketle, Voltaire’in inançta Tanrı’nın varlığını kabul eden, amelde ise hümanist olduğunu görmekteyiz. O ahlak kurallarının toplum için gerekliliğine vurgu yapmıştır. Nasıl ki Tanrı her yerde hazır ve nazır olduğuna göre tabiatla ahlak da vardır diye vurgular (Maurois, 2001: 73-75).

Voltaire için din ve ahlak iç içe geçmiş kavramlardır çünkü iyi bir insan olmak Tanrı'ya inanmayı da gerektiriyordu. Söylediği gibi namuslu yaşayan bir insan olarak kiliseye gidip dua etmek kadar okul yaptırıp topluma hizmet etmek de aynı derecede önem arz etmekteydi.

Voltaire Felsefe Sözlüğü'nde "din" maddesinde şunları belirtir.

"Zamanın en derin metafizikçilerinden biri çoktanrıçılığın insanların ilk dini olduğunu akıl bir tek varlığı kabul edecek kadar Aydınlanmadan önce, birçok tanrıların varlığına inanmakla işe başladığını kanıtlamak için güçlü nedenler gösteriyor, der. Voltaire ise bunun tam tersini düşünmektedir. İnsanlar ilk olarak tek Tanrı'ya inanmakla işe başlamıştır ne zaman ki insanlığın zayıf yönleri ortaya çıkmaya başladı o zaman insanlar birçok Tanrı'ya inanmaya başlamışlardır. Ancak Voltaire'e göre insanlığın ilk zamanlarında tek Tanrı inancını benimsemeleri onların akli olarak erginleştiği anlamına gelmemektedir. Eğer erginleşmiş olsalardı her bir köyün Tanrısına değil tüm evrenin Tanrısına inanırlardı, der. O insanların Tanrı'ya ulaşmalarını şu şekilde açıklar: "Büyük kentler kurulmadan önce küçük köyler vardı. Gök gürültüsünden korkan, ekinlerinin ziyan olacağına üzülen, komşu köyden kötü davranış gören, her gün zayıflığını hisseden, her yanda görünmez bir güç sezen bu köyün belli bir süre sonra, "Bize iyilik ve kötülük veren, bizden üstün bir varlık var" demesi çok doğaldır. Voltaire'e göre bu köyün "iki güç" var demesi olanaksızdır" (Voltaire, 2014:368-369).

Voltaire, "İnsanların ilk önce yardımına sığındıkları bu varlık nedir? Güneş mi? Ay mı? Sanmam" der. Çünkü ona göre insanlar güneş, ay, deniz, göl, orman gibi varlıklara alışmışlardır. İnsanlar alıştıkları varlıklara değil korktukları varlıklara taparlar. O sebeptendir ki kendilerini korkutan bu varlığı yatıştırmak, sakinleştirmek için ona bir ad vermenin gerekliliğine inanmışlardır. Akla gelen ilk ad şef, efendi, bey oldu. İlk Mısırlıların tanrılarına **Knef**; Suriyelilerin **Adonai**, İskitlerin **Pape** adını vermişlerdir. Ne zamanki insanların hayal gücü kızışıp, kafaları belli belirsiz bilgiler edinince, çok geçmeden tanrılarını çoğaltmış; denizlere, ırmaklara, ormanlara tapmaya başlamışlardır (Voltaire, 2014: 369-370). Kısacası Tanrıların çok olması, insanların kavram kargaşalarına kapılıp kendilerini eksik hissettikleri alanlara bir teselli bulmalarının ürününden başka bir şey olmamıştır. Kimi köylerde kıt ürün alınan yıllarda yağın yağmur Tanrıyken, kimi köylerde ekinlerin çabuk olmasını sağlayan güneş bir Tanrı olmaktaydı.

Voltaire evreni muntazam bir biçimde çalışan bir makine olarak görmektedir. Hiç şüphesiz ki bu makineyi çalıştıran bir güç de vardır. Ancak bu evren her zaman mükemmel bir biçimde hareket etmiyor. Haksızlığa uğrayan zavallı insanlar, hastalıklar, salgınlar, su baskınları, volkanlar facialar, savaş alanlarındaki ceset ve kemik yığınları, diri diri yakılan masum insanlar... Peki, evreni yaratan insanların babasının bu zavallı canlılara böyle işkenceler yapabileceği düşünülebilir mi? Voltaire bu soruya şöyle yanıt verir: “Tanrı dünyayı genel kanunlarıyla yaratmıştır fakat her canlının kaderiyle meşgul olmaz.” (Maurois, 2001: 116-117).

Evrendeki her şey düzenli ve birbiriyle bağlantılı bir haldedir. Tanrı evreni kendi yüce yasalarına göre yaratmıştır. Bu yasalar kesindir ve değiştirilemez. Mesela armut ağacı hiçbir zaman ananas vermez veya Tanrı insanı yaratırken ona belli sayıda dişler, saçlar ve düşünceler sunmuştur ancak belli bir zaman sonra insanoğlu bu sunulanları kaybeder. Buradan hareketle doğada değişmez yasalar mevcuttur. Eğer bir sineğin kaderini değiştirmek mümkün olsaydı, tüm canlıların kaderini de değiştirmek mümkün olurdu. Voltaire, doktor teyzemi ölümcül bir hastalıktan kurtardı, onu yaşayacağından on yıl daha fazla yaşattı diyen kimi aptalları da eleştirir. O der ki; doktor teyzemi kurtardı diyor, doktor doğanın düzenine aykırı bir iş görmedi, olması gerekeni yerine getirdi. Kadın o şehirde doğmuştur, kaçınılmaz bir hastalığa yakalanmıştır ve doktor da aynı şehirdedir. Doktor görevini icra ederek hastayı muayene eder ve ona uygun bir tedavi uygular. Kadın da tedavi sonucunda iyileşir (Voltaire, 2014: 168-170). Voltaire evrende değişmez yasaların varlığını kabul etmiştir. İnsanın kaderine yazılanlar hiçbir zaman değişmez. İnsanın yaşayacağı, göreceği her ne varsa vakti saati geldiğinde gerçekleşecektir. Bu durum değiştirilemez ve engellenemez. Voltaire bu sebepten dolayı “İnsanlar kaderin birer kuklalarıdır” deyimini söylemiştir.

Tanrı'nın koyduğu yasaların mucize bir şekilde bazı insanların lehine değiştirilip değiştirilemeyeceği sorusu Voltaire'e sorulmuştur. Voltaire konulan yasaların değiştirilemeyeceğini, yasaların Tanrı'nın iradesi ve hikmetinin bir sonucu olduğunu söyler. Yasalar sürekli değiştirilecek olsa Tanrı'nın tutarlılığı sorgulanır, der. Bu durumda şöyle bir sorunsal ortaya çıkar. Yasalar değişmeyecekse duanın

durumu nedir? Tanrı'ya yakarış boşuna mıdır? Voltaire her şeyin Tanrı iradesiyle gerçekleştiği için duanın gereksiz olduğunu düşünür. Voltaire, “Tanrı sizin ne övmenizle ne de dileklerinize meşgul olur. Bir kimse zayıf, boş olduğu için övülür ve böylelikle onun fikir değiştirmesi arzu edilir. Biz Tanrı'ya karşı görevlerimizi eksiksiz yerine getirelim. Doğru olalım. İşte size en güzel ve gerçek dua.” demektedir (Voltaire, 2001a: 28). Onun felsefesine göre insanın Tanrı'ya yalvarmasının hiçbir faydası yoktur. Bu sebeple hiç kimse var olan kaderi değiştiremez. Her canlı kendi kaderini yaşar. Bu yüzden de o kaderi değiştirecek herhangi bir söz bulunmamaktadır ancak Tanrı'ya olan minnetimizi gösterebileceğimiz eylemlerimiz mevcuttur.

Voltaire Felsefe Sözlüğü'nde Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için Çin Prensi ile Konfüçyüs'un bir öğrencisini konuşturur. Çin Prensi sorar: “Göğe tapmak, göğe yükselmek, göğe layık olmak kelimeleri ne anlamlara gelir?” Buna cevap olarak öğrenci, tüm bunların saçmalık olduğunu, gök diye bir şey olmadığını, her gezegenin aynı yumurta kabuğu kendi atmosferiyle çevrili ve uzayda kendi güneşinin çevresinde döner, der. Ne aşağı ne yukarı çıkış ve iniş söz konusudur. Ayda yaşayanlar çıkıp da dünyaya layık olmalı gibi cümleler kullansalardı saçmalamış olurlardı O halde biz göğe layık olmalıyız diyerek de saçmalamış olmuyor muyuz? diye söylenir. Diyalogun devamında, “Varlıkların ilksiz Yaradanına tapmalıyız!” sonucuna varılır (Voltaire, 2014: 72-73).

Voltaire, yapılan iyiliklerin ödüllendiricisi, kötülüklerin cezalandırıcısı olan Tanrı'ya inanmak insanlık için en faydalı inançtır. İktidar ve otoriteyi tek başına elinde bulunduranlar için frendir, ustalıkla cinayet işleyenler için frendir. Bu duruma örnek olarak İtalya'yı gösterir. XV. yüzyılda İtalya'da dinsizler çoğalmıştı. Bir kimsenin dostunu öldürmesi ona sarılması kadar doğal hale gelmeye başlamıştı. Burada Voltaire dinsizliğin bir toplumun başına gelebilecek en tehlikeli şey olduğuna vurgu yapar. O hem halk için hem de yönetim için yüce bir varlık fikrinin zihinlerde yer etmesini gerekli görmüştür. O halde bu evreni yaratan ve ahlak kurallarına uymamızı emreden üstün bir gücün varlığına inanılmalıdır. “Tanrı'nın nasıl olduğu sorusuna: “Benden bunu bilmemi nasıl istersiniz?” diye cevap verir. Her toplumun kendi inancına göre Tanrıları vardır. Bu duruma ise Voltaire şöyle bir karşılık verir. “Tanrı'ya inanacağız

ama bu Tanrı dinlerin Tanrısı olmayacak!” der (Maurois,2001: 117-118). Dini inanışları ahlaklı bir insan olmayla bağdaştıran Voltaire’e göre zaten bu durumun aksi düşünülemezdi çünkü iyi bir insan olmanın temel koşullarından biri de inançtı ve inançlı insan toplumsal düzeni bozacak herhangi bir davranışta kolaylıkla bulunmayacaktır. Tanrı belli bir inanışın değil tüm iyiliğin ve insanlığın Tanrı’sıdır.

Voltaire, ruhun varlığı ve ölümsüzlüğü konusuna da sözlükte yer vermiştir. O yüce bir ruh denen varlığın gücüne inanmaktadır. Ancak ruhun ölümsüzlüğü fikrini reddetmektedir. Ona göre Tanrı’nın gözdesi olan ulus yasalarında (On Emir, Levililer, Yaratılış) ruhun ölümsüzlüğüne dair herhangi bir sözcük mevcut değildir. Ayrıca Musa da hiçbir yerde Yahudilere diğer bir hayat için ödüller, cezalar vermemekte, ruhların ölümsüzlüğünden de bahsetmemektedir. İnsanları cennetle ödüllendirip cehennemle korkutmadığı ortadadır (Voltaire, 2014: 10-15).

Voltaire için önemli olan bir diğer şey, inançta ön yargıların ortadan kalkmasıdır. Ön yargı akıl yürütmeden kabul edilmiş bir inançtır. Bu sebeptendir ki dünyanın her yerinde çocuklar akıl çağına gelmeden onlara tüm inançlar aşılabilir. Bu ön yargıların tüm insanlık için genel olanları da söz konusudur. Bunlar; anne babaya saygı göstermek, ahlaklı olmak, erdem sahibi olmak gibi. Zararlı olan ön yargılar ise batıl inançlar ve hurafelerle ilgilidir. Smmonokodom’un gelip bir orman biçmesi, Muhammed’in veya başka birinin göğe yükselmesi, Frankların kralı olan Klovis’in yağlanarak kutsanması için gerekli olan yağ şişesini bir güvercinin gagasında getirmesi tüm bunlar akıllara çocukluktan itibaren kazınan boş inançlardır. Bu inançlara karşı çıkılması durumunda dinsizlikle suçlanılır hatta bu kişiler yargılanır (Voltaire, 2014: 359-361). Bu da Voltaire için aydınlanmanın önündeki en büyük engeldir ve insanların dinden uzaklaşmasına sebebiyet vermekten başka bir işe yaramayacaktır. Oysa sorgulayan bir insan daha önyargısız bir şekilde inanmayı yeğleyecek ve bundan muhtemelen hoşnut olacaktır.

Voltaire’e göre, insanların tanrıtanıamaz olması, dini gerçek şekliyle değil, kendi istedikleri bir şekilde insanlara tanıtan, zulmeden din adamları yüzündendir (Voltaire, 2014: 46). Dini baskı ve zorlama aracı kullanarak insanları sömüren ve sonucunda da kendi tiranlığını yaratmaya çalışan bu din adamları sadece insanları

dinden soğutmakla kalmaz aynı zamanda Aydınlanma önünde de en büyük engeli teşkil ederler (Kuznetsov, 2002: 35).

Voltaire, tanrıtanımazları iyi düşünemeyen, evrenin yaratılışına, günahın kaynağına ve diğer zorluklara akıl erdiremeyen cesaretli ve yolunu şaşırılmış bilginler olarak görür. Ona göre, medeni bir şehirde kötü de olsa bir dinin bulunması hiç olmamasında daha faydalıdır (Voltaire, 2014: 45). Bu yüzden insanları Tanrı'ya inanmaktan alıkoyacak olan tüm engellere karşı çıkmaktadır ve asıl eleştirdiği de din değil tam da bu noktada din adamlarının yanlış tavırlarıdır.

Voltaire Tanrı'ya inanmakta ve onun var olduğuna kanıtlar getirmektedir. Ancak o farklı dinlerin varlığını ve bu dinlerdeki akla, mantığa sığmayan mucizeleri de eleştirmektedir (Voltaire, 1949: 192 vd.). Voltaire doğup büyüdüğü kıtada egemen olan din haricinde diğer dinler hakkında da görüşler belirtmiştir ve eserlerinde de bu görüşlerine yer vermiştir. Voltaire dönemindeki birçok düşünür gibi Hristiyan kültürü içerisinde büyümüş ve Hristiyanlıkla ilgili konularda bilgi sahibi olmuştur. Ancak döneminde yaşadığı sıkıntılardan ötürü Hristiyanlıkla ilgili konularda doğrudan tartışma içerisine girmemiştir.

Öyle ki, Voltaire'e göre, Hristiyanlık, farklı dini inançlara saygı duyabilen bu hoşgörülü bakış açısı sayesinde gelişmiştir ve aynı şekilde gelişimini kısıtlayan şey yine hoşgörüsüz tavırlar sonucu ortaya çıkan kilisenin baskıcı ve tehditkâr tavırlarıdır. Bu davranışlar, bireyleri dinden uzaklaştırmakla sonuçlanmıştır (Voltaire, 2014: 287).

O en iyi tek dinin Hristiyanlık olduğunu belirtmesine rağmen;

“Kötünün iyisi hangisidir? Sorusunu sorarak, cevabı şöyle verir; En sadesi değil mi? Çok ahlâk, pek az da dogma öğreteni, insanları saçmalamaya sürüklemekten doğru olmaya yönelteni, olanaksız, birbirine zıt, Tanrı'yi küçük düşüren, insanlara da zarar veren şeylere inanmayı emretmeyeni, sağduyusu olan herhangi bir kimseyi sonsuz cezalarla korkutmaya yeltenmeyeni değil mi? Güvenini cellâtlarla desteklemeyeni, anlaşılmaz safsatalar için yeryüzünü kana boğmayı; bir anlam belirsizliğinden, bir sözcük oyunundan, varsayılan iki üç antlaşmadan yararlanarak çokluk zina eden, adam zehirleyen ana baba katili bir papazı bir hükümdar ve bir Tanrı katına çıkarmayani, kralları bu papazın buyruğu altına koymayani; ancak bir tek Tanrı'ya, adalete, hoşgörüye ve insanlığa tapmayı öğreten değil mi?” (Voltaire, 2014: 373-74).

Ona göre din adamları baskı ve zor kullanarak değil tam tersi insanlara yardım etmeyi kendisine amaç edinerek dini yaymaya çalışmalı ve dinin gereklerini insanlara hoşgörü ve ılımlı yöntemler uygulayarak öğretmelidirler. Baskı politikaları insanlar üzerinde ters bir tepki uyandırarak insanların dinden soğumasına ve ona karşı yabancılaşmasına yol açacaktır (Goldman, 1989: 96).

Hz. İsa hakkındaki düşüncelerinde de kararsızdır, Voltaire. Hz. İsa'da ki Mesih inancının insanların umutlanması için Yahudiler tarafından uydurulduğunu düşünür. Hikâyesinde bu konudaki karışık düşüncelerini kahramanının ağzıyla, “Hz. İsa bir Tanrı idiyse neden insanları farklı farklı düşüncelere yönlendirerek, günahattan arındırmak için geldiği halde, herkesi günah içerisinde bıraktı? Veya o bir Tanrı idiyse neden öldü?” söyler (Voltaire, 1949: 182).

O Hz. İsa hakkında konuşanın kilise olduğu görüşünü savunur. Kilise inananlara emirler vererek, bunlar İsa'nın söylemleridir; inanılması, uyulması zorunludur, der. Burada Voltaire, bunlar madem İsa'nın söylemleri ise neden kilise bunlara uymuyor, diyerek kiliseyi ve bu buyruklarla çelişen din adamlarını eleştirir. Voltaire bu görüşünü şöyle savunur: “İsa din adamları arasındaki eşitsizliğe karşı çıkar ancak baktığımızda din adamları arasında bir hiyerarşi söz konusudur. İsa zenginliklerin peşinden koşmayın” der. Oysa ki Papa ve büyük rahipler zenginlik içinde yaşar ve servetlerini de her geçen gün arttırmanın peşinde koşarlar. Kilise hoşgörüyü öngördüğü halde binlerce insan kilise ile aynı görüşlere sahip olmadığı için yok edildi. Voltaire, tüm bu buyruklar kilisenin uydurmasıdır, halkı kandırmak amacıyla kullandığı bir yöntemdir (Cresson, 1962: 31-32).

Voltaire İslamiyet hakkında da yorumlarda bulunmuştur. Çoğu zaman İslamiyeti ve Müslümanları eleştirmesiyle karşımıza çıkar. Muhammet Peygamber veya Fanatizm adlı eserinde şu temayı işler: Arap halkının yöneticisi ve peygamberi olan Muhammet Mekke'yi ele geçirmek ister. O sırada Mekke Şeyh Zafir adındaki birinin elindedir. Muhammet kinci, öfkeli, bağnaz fikirlerle dolu bir kişiliktir. Şeyhin yanında da Muhammet'in kızı gibi büyüttüğü Palmir vardır. Şeyhle anlaşmak için iki taraftan da kişiler Mekke'ye gider. Muhammet'in gönderdiği elçi esir olarak alınır. Bunun üzerine Muhammet öcünü almak için Şeyh Zafir'in öldürülmesine karar verir.

Bu arada Palmir Zafir'in elçisi olan Seyyid'e âşıktır. Aynı zamanda Muhammet de Palmir'e âşıktır. Muhammet Seyyid'e seni Palmir ile evlendireceğim Zafir'i öldürürsen der Buna karşılık Seyyid Zafir'i öldürür ancak daha sonra anlar ki öldürdüğü kendi öz babası ve âşık olduğu kişi ise kız kardeşidir. Muhammet de Seyyid'i zehirleyerek öldürür. En sonunda Palmir de kardeşinin kılıcı ile kendi canına kıyar. Voltaire bu eserini dinsel bağnazlığı eleştirmek için kaleme almıştır. Bu eserin yazılmasındaki asıl amaç ne direk olarak İslamı eleştirmek ne de Muhammet peygamberi. Amaç dinsel bağnazlığın açtığı sonuçları gözler önüne sermektir. Diğer bir açıdan da Voltaire bulunduğu yerden dolayı bu olayı direk olarak Hristiyanlığa veya onun peygamberine atfedemezdi, bu tehlikeli sonuçlar doğururdu (Tanilli, 1994: 244-45).

Diğer bir yandan ise Voltaire yeri geldiğinde İslam'ı ve Müslümanları övmüştür. Papazların İslamiyetin şehvani bir din olduğuna dair deyimlerine karşılık şunları söyler:

“Size yine diyorum, cahiller, ahmaklar ki, diğer cahillerin sözüne kapılarak din-i Muhammedi'nin şehvani olduğunu zannediyorsunuz, bu zannınız batıldır; diğer birçok noktalarda olduğu gibi bu noktada da sizi aldatmıştır. Rahipler, kesişler, papazlar perhiz Temmuz rastladığında sabahtan akşama kadar on sekiz saat hiçbir şey yiyip içmemeye mecbur ede bir şeriat hükmüne uymaya sizi mecbur etseler; sizi kumardan men edip bu emre muhalefette bulunanların cehennemlik olacağını ihtar etseler, aynı ceza ile şaraptan mahrum edilseniz; ateş gibi yanmakta olan sahralarda hac etmek mecburiyetinde bulunsanız; gelirinizi en az yüzde iki buçuğunu fukaraya zekât olarak vermek boynunuza farz olsa, insaflica söyleyin, böyle bir dine şehvani demeye cesaret eder miydiniz?” (Fuad, 2003: 77-78).

Voltaire'in bu söylemleri üzerine anlaşılmaktadır ki o doğu dinleri hakkında özellikle de İslamiyet hakkında oldukça geniş bilgiler edinmiş. Edindiği bu bilgiler neticesinde Hristiyan din adamlarının farklı dinler hakkındaki söylemlerinin gerçek dışı olduğunu, halkı aldatmak için söylenen yalanlar olduğunu belirtmiştir.

Diğer bir kutsal din olan Yahudiliği ve kitabı Tevrat'ı da eleştirmiştir. Tevrat'ta çelişkili ifadelerin olduğuna yer verir. Tevrat'ın çölde yazıldığına olanak tanımaz. Çünkü o dönemde Mısırlılar kâğıt kullanmıyorlardı. Bu durumda mermer ve tahta üzerine kazıyarak yazmaları gerekirdi ki bu da oldukça uzun bir zaman alırdı.

Kunduracı ve terziye bile sahip olmayan Yahudilerde nasıl oldu da bu eseri mermer veya tahta üzerine kazıyabilecek kişiler ortaya çıktı. O dönemde kralları olmamasına rağmen krallarla ilgili kurallar oluşturmaları, insanın aklıyla kavrayamayacağı mucizelere yer vermeleri tüm bu çelişkilerden dolayı Yahudiliği ve Tevrat'ı eleştirir (Voltaire, 2014: 326-330).

Voltaire Hristiyanlığın kabul edilmesinde on iki kişinin (havariler) yeterli olduğunu yıkılmasında ise tek kişinin yeterli olacağını söyler. Ancak onun yıkmak istediği din değil kilisenin bağınazlığıdır. O eserlerinde sürekli olarak “kötünün ezilmesi” temasını işler. Ona göre kötü ne kilise ne de dindir. Asıl ezilmesi gereken bağınazlık, boş inançlar ve hurafelerdir (Durant, 1973: 187).

Voltaire'in deyiimiyle, “Ateşli hastalıkta sayıklama, öfkede kudurma ne ise, boş inanç da bağınazlık odur.” Ona göre bağınazlığın en kötüsü Katolik ayine gitmeyen kimseleri öldürmek, boğazlamaktır. Kendi gibi düşünmeyenleri başka hiçbir suçları olmamasına karşın ölüme mahkûm eden yargıçlar da bağınazlığın en kötüsünü yapmıştır. İnsanların bu salgın hastalıktan kurtulabilmesi için tek çare felsefedir. Din ve yasalar bu hastalığın daha da yayılmasına sebep olur. Voltaire'e göre dünyada bağınazlıkla lekelenmemiş tek bir din vardır: Çin ediplerinin dini. Filozofların oluşturduğu tarikatlardır. Felsefe ile ruha dirilik ve canlılık katmışlardır (Voltaire, 2014: 203-204).

Tüm yaşamı boyunca bağınazlıkla savaştan Voltaire, bu konudaki en büyük çabayı Calas ailesi davasında göstermiştir. Calas ailesi Toulouse kentinde yaşayan Protestan bir ailedir. Tüm olaylar bir akşam vakti evin büyük oğlunun kendini asarak intihar etmesiyle başlar. Bu intiharın ardından halk arasında dedikodular yayılır. Dedikodular daha çok mezhep çatışması üzerinedir. Katolik olmak isteyen büyük oğlunun bu isteğine karşı çıkan baba tarafından öldürüldüğü saçmalığı ortalığa yayılır ve mahkeme ihtiyar babanın katil olduğuna hükmeder. Bunun üzerine Calas ailesi zor duruma düşer ve yardım istemek için Cenova'ya giderler. O dönemde orada bulunana Voltaire bu olayı duyar ve dava ile ilgilenir. Olayları inceleyen Voltaire ihtiyarın suçsuz olduğu kanaatine vararak hükmü feshettirir. İhtiyar hürriyetine kavuşur, mahkeme Calas ailesine tazminat ödemek zorunda bırakılır (Fuad, 2003: 46-49).

Voltaire, bu olayda olduğu gibi bağnazlığın ne kadar tehlikeli bir Şey olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır. İnsanların hurafeleri, ön yargıları bir aileyi dağıtmaya, yıkmaya yetiyordu. Onun da söylediği gibi bağnazlığın önüne geçilmezse salgın bir hastalık gibi tüm insanları etkisi altına alarak ulaştığı her yere kötölük bırakacaktır.

Voltaire'e göre evrende töreler deđiŐse bile ahlak kuralları aynı kalır. Evrendeki yasalar birbiriyle bağlantılı ve deđiŐmezlerdir. Bir papazın her dediğini yapan kişi zavallıdır. Birçok kötölük yapmasına karşın boynuna bir haç takarak kiliseye giden kişi iyidir yorumunda bulunulur. Ancak biri çıkıp; papazların her dediğini yapmayın, onların dediklerine kanmayın; aklınızı kullanın, kiliseye gitmeden de Tanrı'ya yalvarmak mümkündür, derse, o kişi dinsiz olarak ilan edilir. Oysaki olması gereken peşin hüküm vermeden önce Tanrı'ya inanmak ve farklı olan tüm inançlara hoşgörü ile yaklaŐmaktır (Voltaire, 1949: 31-33).

O insanların vicdanına göre inanıp yaşamasını ve tüm dinlere eşit bir biçimde yaklaŐarak inancı ne olursa olsun saygı duyulmasını ister.

Son olarak, Voltaire Ferney'de bir kilise yaptırmıŐtır ve kilisenin kapısına "Voltaire Tanrı için yaptırdı. (Deo erexit Voltaire)" yazdırmıŐtır. Ayrıca ölmeden önce yarısı kilise sınırlarında yarısı da mezarlıkta olan bir mezar yaptırmıŐtır. Őakacı kimselerin onun için ne kilisenin içinde ne de dışında yorumunda bulunacaklarını söylemiştir (Maurois, 2001: 68-69).

3.2.VOLTAIRE'İN DÜŞÜNCELERİNDE DEVLETİN YERİ

Devlet kavramı insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamasıyla birlikte toplum oluşturduğu kuralları uygulayacak, düzenlenmesini sağlayacak egemen bir güce ihtiyaç duymuŐtur. Bu egemen güce devlet adını vermişlerdir.

Devletin günümüzde en yaygın Şekilde kullanılan tanımını 1900'lü George Jellinek "Genel Devlet Teorisi" adlı eserinde yapmıştır. Tanıma göre devlet; Egemenlik gücüyle aslen donatılmıŐ, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik bir

millet birliğidir.” (Gözler, 2007: 4). Bu tanımdan anlayacağımız üzere devleti oluşturan üç unsur karşımıza çıkmaktadır. Millet, toprak parçası ve egemen bir güç. Bu üç unsur bir devletin olmazsa olmaz parçalarıdır.

Önemli düşünürlerin devlet kavramının ortaya çıkışı ve yönetim biçimleri hakkında düşüncelerine değinilmesi gereklidir.

Hobbes 1651 yılında yayınladığı “*Laviathan*” adlı eserinde şunları söyler: "İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilenlerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmelidir. Bu onaylamak veya rıza göstermekten ileri bir şeydir; herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılmak şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir sözleşme yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir devlet, Latince Civitas, olarak adlandırılır. İşte o ejderhanın veya daha saygılı konuşursak, ölümsüz Tanrı'nın altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü Tanrı'nın doğuşu böyle olur” (Hobbes, 2010:136).

İnsanlar doğa durumundaki çatışmalardan kurtulabilmek, hak ve özgürlüklerini güvence altına alabilmek, mallarını ve canlarının güvenliğini sağlayabilmek için egemen bir güce ihtiyaç duymuşlardır. Bu güç Hobbes'un deyişiyle “*Laviathan*” dır. Yapılan bir sözleşme ile insanlar hak ve özgürlüklerini bu güce devretmişlerdir.

Hobbes'a göre en iyi yönetim biçimi mutlak monarşidir. O mutlak egemenliği savunur. Ona göre, “İnsan insanın kurdudur.” Devletin en önemli amacı toplumun güvenliğini sağlamaktır ki bu doğal yasalarla mümkün olamaz. Bu yüzden egemen gücün mutlaklığına ihtiyaç vardır. Toplumda huzurun sağlanabilmesi için korkulacak bir güç gereklidir. Hobbes egemen olan bu gücün sınırlandırılmaması gerektiğini

belirtir. Çünkü ideal olan yönetim biçimi monarşidir ve bu da ancak ve ancak mutlak egemenlikle sağlanabilir (Hobbes, 2010: 133).

John Locke, Hobbes'un bu görüşüne karşın mutlak egemenliğin sınırlandırılması gerektiğini düşünen önemli bir düşünürdür. Ona göre devlet aracı bir kurumdur. Onun kurulmasındaki amaç toplumun güvenliğini, hak ve özgürlüklerini sağlamaktır. O devletin mutlak yönetimini reddeder. Eğer ki bu mutlak yönetim yurttaşlarının zararına faaliyetlerde bulunursa toplumun çoğunluğu bu duruma karşı çıkabilir. O doğa kanunu teorisinin güçlü savunucusudur. Egemenliğin sınırlarının da bu doğal kanunlar tarafından belirlendiğini söyler. Onun felsefesine göre devlette üç kuvvet olmalıdır. "Yasama, yürütme ve federatif" (www.academia.edu).

Rousseau'ya göre doğa durumunda özgürlük ve eşitlik hüküm sürer. İnsanların sadece yeme, içme, barınma gibi fiziksel ihtiyaçları söz konusudur. Doğa durumundayken insan bundan fazlasına ihtiyaç duymaz. Ancak insanların aile kurmasıyla birlikte genişlemesi sonucu insanlar aklını kullanmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda da farklı ihtiyaçlar zuhur etmiştir. İş bölümü ve özel mülkiyet kavramları toplumsal yaşamın oluşturulmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Doğa durumundan çıkıldıktan sonra insanlar arasında çatışmalar doğmaya başlamış ve bu durumda insanların can ve mallarının korunabilmesi için oluşturulan sözleşme "genel irade" kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Rousseau her daim halkın iradesinin üstünlüğünü savunmuştur. Onun için önemli olan "genel yarar" ın sağlanmasıdır.

Voltaire, İngiltere'de karşılaştığı anayasal monarşiye hayranlık beslemiştir. Fakat Fransa' ya döndüğünde mutlakiyetçiliğin despotizme doğru yöneldiğini görünce mutlak monarşinin savunuculuğunu yapmıştır. Voltaire için bir devlette olması gereken özgürlük ve hoşgörü ortamı, adil yargılanma, kilise iktidarının yıkılması, batıl inanç ve hurafelerin ortadan kaldırılması gibi aklın öngördüğü şeyler. Voltaire, Fransa monarşisinin tüm bunları gerçekleştirebileceği inancını taşımaktadır. O kral ile halk arasında hiçbir sınıfın girmemesi gerektiğini savunur. Voltaire'in idealindeki yönetim biçimi aydınlanmış monarşidir (Cevizci, 2015: 400).

Voltaire sözlükte, “bir devletin kuralı akıl olmalıdır” der. Bu zamana kadar birçok akıllı, uslu, devlet işlerini yönetmeye layık inşalar Fransa’da, İspanya’da İngiltere’de birçok eserler kaleme almıştır. Bu kitaplar bugün resmi görevlerde bulunanlar için bir fayda sağlamaz, onların düzelmesi, değişmesi beklenemez. Bu eserler gelecek dönemlerde yönetimde yerini alacak olan gençler ve prensleri güzel bir biçimde yetiştirebilir. Voltaire, dünya üzerinde yalnızca birkaç tane cumhuriyet yönetimi olması gerektiğini düşünür. İnsanlar kendi kendilerini yönetmeye nadir olarak layıktırlar. Bu mutluluğa yalnızca adalar da ya da dağlar arkasında kalmış küçük toplulukların sahip olması gerekir ki artık ona göre bu da imkânsızdır. Çünkü insanoğlu artık bu alanlara da ulaşmış, yok etmiştir (Voltaire, 2014: 190).

Voltaire’in devlet hakkındaki düşüncelerine baktığımızda Montesquieu’den etkilendiği apaçık ortadadır. Montesquieu yönetim biçimlerini monarşi, despotluk ve cumhuriyet olmak üzere üçe ayırmıştır. O cumhuriyet yönetiminde halkın tümü egemenlik hakkını kullanabiliyorsa bu demokrasidir. Eğer egemen güç halkın bir kısmının elindeyse bu aristokrasidir. Montesquieu’ye göre demokrasi yönetimi artık eski çağlarda kalmıştır. Sadece küçük devletlere uygulanabilir ki artık küçük devletler de kalmamıştır. Monarşilerde ise monark ile halk arasında belli tabakaların olması gerekliliğini, monarkın egemenliğinin sınırlanması için öngörmüştür. Despotluk ise monarşinin bozulmuş şeklidir. İktidarın halkı korku saçarak yönettiği bir yönetim biçimidir.

Voltaire, Berlin ve Cenevre’de bulunduğu zamanlarda monarşiyi de demokrasiyi de yakından inceleme fırsatına sahip olmuştur. O II. Friedrich, III. Petro, II. Katerine gibi birçok yöneticinin yeniliklere açık olduğunu görmüştür. Rusya’da ise henüz düşünemeyecek kadar yorgun durumda olan halka kendi kendini yönetme hakkını vermek saçmalık olur. Filozoflara göre Fransa’da, Almanya’da ve Rusya’da monarşist yönetimlere dayanarak batıl inançlara, bağnazlığa, yobazlığa ve kilisenin baskısına karşı dur diyebileceklerine inanıyorlardı. O aynı zamanda İsviçre ve Hollanda Cumhuriyetlerine olan hayranlıklarını da dile getirmiş ancak cumhuriyet yönetimlerinin monarşilerden daha erdemli olmadığı kanısına varmıştır (Tanilli, 1994:

161). Voltaire monarşi yönetimi sayesinde Aydınlanmanın sağlanabileceğine kanaat getirmiştir.

Montesquieu devletin yalnızca kralın otoritesi altında başka hiçbir sınıfa yer olmadan merkezi bir biçimde yapılanmasını savunur. Aracı konumda bulunan yerel otoritelerin, aristokratların, ruhban sınıfının ya ortadan kaldırılması gerektiğini ya da bütünüyle kralın denetimi altına alınması gerektiğini düşünür. Voltaire de aynı bu şekilde devletle halk arasında yer alan aracı kurumlara karşı çıkmıştı. Ona göre bu kurumlar halkı ve devleti sömürmekte ve kendi çıkarları için kullanmaktadır.

Voltaire'in devlet görüşünde devlet bireylerin hak ve özgürlüklerini kabul etmelidir. Onun arzu ettiği yönetim biçimi demokrasi değil de filozoflar gibi aydınlanmış kişilerin ışığında ülkeyi seven bir monarkın yönetimidir. Eğer ki kilise ve din adamlarının hurafeleri, boş inançları Aydınlanma ile ortadan kaldırılırsa Fransa' da bu yönetim biçimi uygulanabilirdi (Copleston, 2004: 42).

Voltaire siyasal yapılanma açısından İngiltere'ye olan hayranlığını gerek söylemlerinde gerekse eserlerinde sürekli olarak dile getirmiştir. İngiltere' deki düşünce özgürlüğü, hoşgörü anlayışı, iktidarın kilise ve din adamları üzerindeki egemenliği, sınıflar arası geçişin mümkün olması ve anayasal monarşi ile yönetilmesi Voltaire'in hayranlık duymasının sebepleridir (Mourois, 2001: 124).

Bunun yanı sıra Voltaire İngiltere'deki yasalardan da bahseder. İngiltere'de kişi hak ve özgürlükleri, düşünce özgürlüğü, mülkiyet hakkı, adil yargılanma gibi haklar anayasal güvence altına alınmıştır (Voltaire, 2014: 190). Ancak Fransa'da çok fazla yasa olmasına rağmen uygulamada hiçbiri problemlere cevap verememektedir. Yasaların birbirine sınır iki kentte bile uygulanışı farklıyken bu durum tüm ülkede karmaşık bir hal almıştır. Bir kentte yapılan bir davranış suç sayılırken diğer kentte ise suç sayılmıyor. Fransız yargısını yasaların uygulanışı açısından yetersiz görmektedir. İngiltere'de birden fazla din mevcutken tek bir yasa uygulanıyor. Fransa'da ise tek bir din varken birden çok yasa uygulanıyordu (Voltaire, 1949: 41-42). Voltaire İngiliz yasalarından övgüyle söz ederken aynı zamanda Fransız yasalarını da eleştirmiştir.

Fransız yasalarının toplumun ihtiyaçlarını karşılayamadığını ve değiştirilmesi veya düzenlenmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Voltaire'e göre bir devlette yurttaşlardan vergi alınması onların mutlu olmasını sağlayacaktır. nk devlet alınan vergilerle halka birtakım hizmetler sunabilecektir. Ancak devletin keyfi olarak vergi alması hem ahlaki hem de kanuni değildir. Bu yüzden devlet fakirlerden değil de zenginlerden vergi almalıdır (Voltaire, 2001a: 58).

Toplumsal sınıf farklılıklarına da değinen Voltaire'e göre toplumdaki sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması imkânsızdır. Toplum ezenler ve ezilenler olmak üzere iki farklı sınıfa ayrılmıştır. nk bir toplumda zenginlerin olduğu kadar yoksullarında olması gereklidir. Örneğin; toplumun tümünün zengin, toprak sahibi olduğu bir yerde bu toprakları kim işleyip sürecek veya herkesin ayağına giymesi için ayakkabıya ihtiyaı vardır, eğer ayakkabı üreten bir kesim olmazsa bu ayakkabıyı kim üretecek? (Mourois, 2001:124-125). Buradan da anlaşılacağı üzere bir toplumda mutlak eşitlikten söz etmek mümkün değildir. nk bir sınıf diğer bir sınıfa muhtaçtır. Yani toplum içerisinde en az iki farklı sınıfın bulunulması kaçınılmazdır. nemli olan iktidarın bu iki sınıfa karşı eşit davranabilmesidir. Toplumdaki tüm sınıflardan gelirleri oranında vergi alarak bu eşitliği sağlayabilir.

Eserde Voltaire'e sorulur: "Hangi devlette, hangi yönetim altında yaşamak istersin?" O bu soruya cevap olarak: "Yasalardan başka hiçbir Şeye boyun eğilmeyen bir devlette." "Peki, nerede o lke?" Diye tekrar sorulduğunda: "Aranmalı" diye cevap verir (Voltaire, 2014: 192).

3.3.VOLTAIRE'DE DİN VE DEVLET İLİŞKİSİ

Voltaire dinin bir vicdan meselesi olduğunu söyler. Ona göre din ve din adamları insanların iyi, güzel işler yapmalarını, birbirlerine karşı iyi davranışlarda bulunmalarını, birbirlerini zmeden mutlu, huzurlu ve refah içinde yaşamalarını ğtlemelidir.

Voltaire, din ve devlet işlerinin birbirine karışmasını tehlikeli bulmuştur. Ona göre din konusundaki tartışmalar devletlerin devamı ve sürekliliği için bir tehdit unsurudur. Basit ve küçül olan dinsel tartışmalar bile büyük imparatorlukların parçalanmasına yol açmıştır. Bu sebeptendir ki din ve devlet işlerinin tek bir elde tutulması aklın kabul edebileceği bir durum değildir (Voltaire, 2001b: 207).

Voltaire, din ve devlet ayrımını en akıllıca becerebilen millet Türklerdir. O Türklerin Mekke'ye gzmeye gittiğini ancak Mekke şerifinin padişahı aforoz etmesine izin vermediklerini söyler. Ayrıca Mekke'ye Ramazan'da oruç tutmamak veya kız kardeşlerinin kızlarıyla evlenmek için izin istemeye gitmezler. Mekke şerifinin atadığı yargıçlar tarafından yargılanmazlar, diye belirtir (Voltaire, 2011: 363).

Voltaire Sözlükteki "Papazlar" maddesinde bir devlet içindeki papazların nasıl olması ya da nasıl olmaması gerektiğini yazmıştır.

"Yurttaşların evlerinde lalalar ne ise, devlet içinde de papazlar hemen hemen odur, öğretmek, dua etmek, örnek olmak için yaratılmış insanlardır; evin efendileri üzerinde onların hiçbir egemenlik hakları olamaz, meğerki aylıkları verenin, aylık alana boyun eğmesi gerektiği tanıtılsın. Bütün dinler içinde, papazları en olumlu biçimde her türlü idari yetkinin dışında tutan din, hiç kuşkusuz İsa'nın dinidir: Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz. --Aranızda ne birinci ne de sonuncu olacaktır. --Benim hükümdarlığım bu dünyaya ait değildir."

Voltaire, papazların insanların ruhlarının doktoru olması gerektiğini savunur. Ona göre bir papaz "Tanrı'ya tapın, doğru, hoşgörülü olun" derse görevini iyi kullanmış olur ancak "Bana inanın, yoksa yakılacaksınız" derse cinayet işlemiş gibi olur. Voltaire, bir devletin görevi halka iyiyi, doğruyu öğreten din adamlarına saygı duymak ve onları koruyup kollamaktır. Ancak din adamları da kendisine verilen görevleri yerine getirmeli ve sınırlarının dışına çıkmamalıdır. Ona göre kilise ve devletin birleşmesi çok tehlikeli sonuçlar doğurur. Bu birleşme devletin otoritesinin kökten sarsılmasına sebep olur. Bu yüzden en iyi yapılması gereken, devletin kiliseyi kendi denetimi altında tutarak, koruyup gözetmesidir (Voltaire, 2014: 362-363).

Voltaire, papazların tümünün kötü olmadığını da belirtir. Bağımlılığı ortadan kaldırıp halkın haklarını tanıyan ve kötü davranışların cezalandırılmasını sağlayan

Papa III. Alexander hakkında iyi cümleler kurmuştur. Papaz II. Julius'un devletlerarasındaki savaflara dur diyerek, manevi bir egemenlik sağlamaya çalışmasını takdire şayan bulur (Tanilli, 1994: 115).

Voltaire Fransa'da Katolik Kilisesine karşı savaş açmıştır. Aslında Voltaire'in açtığı bu savaş ne kilisenin kendisine ne de Hristiyanlığadır. Onun savaşı halkı kandırıp, korkutarak, kendi çıkarları için kullanan din adamlarına ve onların hurafelerine, bağnazlıklarına karşı açılan savaştır.

Bir dinin ve bağnaz din adamlarının yönetime karışmasıyla birlikte bir devleti nasıl zayıflattığını şu cümlelerle belirtir: "Rahipler, bilgisiz ve saf halkın arasına –o aptalca- öğretilerini yayarak ve aklı boşluğa itmek ve bu yanlışları güçlendirmek için ayinlerin büyüleyici gücünü kullanarak, iktidarı ele geçirmişlerdir. Bugün sahte olduğu genellikle kabul edilen, örneğin; "Konstantinos'ın Bağışı" gibi birtakım belgelerle iktidarlarını güçlendirip servet yığmakla suçlar, Papaları." (Tanilli, 1994: 115-116).

Voltaire'in eleştirdiği diğer bir konu ise, Orta Çağ'da Papalık tarafından kurulan Katolik kilisesine karşı gelenlerin acımasız bir biçimde yargılandığı Engizisyon mahkemeleridir. Voltaire Sözlükte kilisenin adalet dağıttığı bu mahkemeleri "Engizisyon" başlığı altında inceler. Ona göre engizisyon, "...papa ile rahiplerin gücünü daha çok arttırmak, bütün bir ülkeyi ikiyüzlü etmek için bulunmuş, hayran olmaya değer, baştanbaşa Hristiyanca bir icat" tır (Voltaire, 2014: 258).

Voltaire, mahkemelerin nasıl kurulduğunu, tarihsel sürecini açıkladıktan sonra mahkemelerin nasıl işlediklerini anlatmıştır: "...bu mahkemenin insanları nasıl yargıladığını herkes az çok bilir; onun izlediği yöntemin dünyadaki bütün öteki mahkemelerin sahte adaletine, kör mantığına nasıl taban tabana zıt olduğu da bilinir. En bayağı insanların ihbar edivermesiyle insan hapse girer; bir oğul babasını, bir karı kocasını ihbar edebilir; hem insanı, kendisini suçlananlarla yüzleştirmezler de mal, mülk ne varsa hepsine yargıçların yararına el konulur: Engizisyon bugüne kadar bu yolda hareket etmiştir. Bütün bunlarda elbette tanrısal bir şey var; çünkü insanların bu boyunduruğa sabırla dayanmış olmaları anlaşılır şey değildir..." (Voltaire, 2014: 261)

Bu mahkemelerle birlikte kilise devlet içerisinde gücünü iyice arttırmıştır. Bunu Voltaire şu örnek ile belirtir. Portekiz kralı papanın kendisine bildirmeden *a latere* elçi göndermesi karşısında şaşırılmıştı. Kral bu durumun sebebini sorguladığında papalık krala böyle kutsal bir mahkemenin acil biçimde kurulması gerektiğini vakit kaybedilemeyeceğini, kutsal babanın isteği ile kurulduğunu belirtmiştir (Voltaire, 2014:260). Görüldüğü üzere papalık devlet içerisindeki iktidarını bu mahkemeler sayesinde giderek arttırmaktadır. İktidar sahibi olan kralın gücünü zayıflatmaya başlamışlardır. Bu mahkemeler birçok insanı diri diri yakmış, insanların mallarına el koymuş, yüz binlerce insanı idam etmiştir. Ünlü düşünür Galileo da düşünceleri sebebiyle bu mahkemeler tarafından idam edilen kişiler arasındadır.

Voltaire, 1670 yılından beri aynı olan Fransız yasalarının baştan sona gözden geçirilmesini önermiştir. Ona göre yapılan yasalar dönemin ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Bu sebepten dolayı Fransız yasalarının dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığını, yetersiz kaldığını savunur. O hayatının son zamanlarında yazdığı “*Adaletin ve İnsanlığın Pahası*” adlı eserinde kilisenin yargı alanına giren bazı konuların sivil yargılamaya tabii tutulmasını ister. Rahiplerin insanların onuruna, şerefine dokunan cezalar vermesinin ve tatil günlerinin çoğaltılarak halkın tembelliğinin önünün açılmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca kutsal şeylere saygısızlık yaptığı gerekçesiyle insanlara verilen cezaların hafifletilmesini, intihar gibi durumlarda kilisenin insanların mal varlığına el konulmamasını öngören kanunlara ihtiyaç duyulduğunu vurgular (Tanilli, 1994: 166).

Voltaire’e göre kanunlar yapılırken zamanın gereklerine uygun olarak yapılmalıdır. İşlenen suçlar ile verilen cezalar arasında orantı olması gerektiğini belirtir. Ayrıca kilisenin kanunları, devletin salt onayına tabi tutulmalıdır. Kilisenin yargılama alanındaki gücünün ortadan kaldırılması gerektiği görüşünü savunur.

Voltaire, “Yurttaşlık Yasalarıyla Kilise Yasaları” maddesinde, bir hukuk bilginine ait, önemli bulduğu notları aktarmıştır. Bu notlardan bazıları, hukuk düzeni içerisinde kilisenin durması gereken yerleri işaret etmektedir:

- *“Devletin salt onayı olmadan kilise yasalarından hiçbirinin, hiçbir zaman gücü olmamalıdır. Bu sayededir ki, Atina ile Roma’da din kavgaları olmadı. Bu kavgalar barbar ulusların yahut barbarlaşmış ulusların payıdır.*
- *Bayram günleri çalışmaya izin vermek yahut vermemek yalnız yargıca ait bir yetki olmalıdır, çünkü insanlara tarlalarını sürmeyi yasak etmek rahiplere düşmez.*
- *Evlenmelerine ait her şey yargıcın elinde olmalıdır, rahipler de bunları kutsamakla, o yüce işle yetinmelidirler.*
- *Bütün ruhaniler herhalde hükümete bağlı olmalıdırlar, çünkü devletin uyruğudurlar.*
- *Yurttaşların, yurttaşları olan bir rahibe verdikleri toprağın ilk yıla ait gelirini bir yabancı rahibe ödemek gibi yüz kızartıcı bir gülünçlüğe hiçbir zaman düşmemelidir.*
- *Hiçbir rahip bir yurttaşın, günah işledi diye, en küçük bir ayrıcalığını elinden almamalıdır, çünkü günahlı rahip günahluları yargılamamalı, onlar için dua etmelidir.*
- *Devletin giderlerini, yargıçlar da çiftçiler de rahipler de eşit olarak ödemelidirler, çünkü hepsi de eşit olarak devlete aittirler.*
- *Her yasa açık seçik ve kesin olmalıdır, bir yasayı yorumlamak, hemen her zaman onu bozmak demektir.”* (Voltaire, 2014: 296).

Tüm bu düşüncelerinin yanı sıra Voltaire, Tanrı’ya inanmanın insanlık için en faydalı bir inanç olduğuna dikkat çeker. Ona göre, iktidar ve otoriteyi elinde bulunduranlar için Tanrı inancı insanları frenleyen bir işlev görür. Ustalıkla cinayet işleyenler için de bir fren mekanizmasıdır. Voltaire bunu 15. yy. İtalya örneği ile anlatır. O dönemde İtalya’da dinsizlerin sayısı çoğalmıştı. Cinayetler artmış, toplumda huzursuzluk baş göstermişti. Bir kişinin dostunu sırtından bıçaklaması, ona sarılması kadar normal bir durumdu. O İtalya’nın bu duruma gelmesinin sebebini Tanrı inancının kaybolmasıyla açıklar. Bu sebepten dolayı hükümdarlara da yanlarında dinsiz bir yardımcı bulundurmamaları görüşünde bulunur. Hem iktidar için hem de toplum için dinin zaruri olduğu görüşündedir (Maurois, 2001: 117).

Voltaire, bir toplumda Tanrı inancının var olmasını gerekli görmüştür. Onun başkaldırışı ne dine ne de kilisedir. Onun bu başkaldırısının sebebi kilise ve din adamlarının insanları sömürmek amacıyla ortaya koydukları batıl inançlar, hurafeler, ön yargılar ve mistik kavramlara karşıdır. Voltaire, Hristiyanlığın insanlığa sunduğu Tanrı inancına karşı çıkmıştır. Ona göre din insanın vicdani bir meselesidir. İnsanlar herhangi bir dine inanmıyor veya karşı çıkıyorlar diye bu düşüncelerinde ötürü yargılanamazlar. Devlet ve kilise bu farklı inançlara saygı göstermek zorundadır. Bu

mesele insan ile Tanrı arasındaki meseledir. Kilise ve din adamları insanlara iyiyi, güzeli, doğruyu, dua etmeyi öğretmeli, insanın ruhunu huzura kavuşturmalıdır. Devlet ise tüm farklı inançlara karşı eşit yaklaşmalıdır. Kiliseyi kendi denetimi altına almalı, rahip sınıfını da kendisi yetiştirerek aylığını kendisi vermelidir. Devlet insanların bu dünyada mutlu yaşamalarını sağlamalıdır.

SONUÇ

17.yüzyıl sonlarından 18 yüzyıla doğru giderek büyüyen Avrupa’da bilim ve felsefe alanında önemli gelişmeleri ortaya çıkaran döneme Aydınlanma Dönemi denir. Aydınlanma 1688 İngiliz Devrimi ile başlayıp 1789 Fransız İhtilali ile zirveye ulaşmıştır. Bu dönem insanları boyunduruğu altına alan dinsel inanışların ve kilise dogmalarının karşısına aklın, bilimin ve deneyin çıkarılmasıdır. Bilim alanında yaşanan gelişmeler Aydınlanma Dönemine öncülük etmiştir. Kant’ın “*Sapare Aude!* (Aklını kullanma cesaretini göster!)” deyiimi Aydınlanma döneminin parolası haline gelmiştir. Akıl Aydınlanmanın gerçekleşebilmesi için en önemli araçtır. Aydınlanmanın ana düşüncesi akıl yoluyla doğru bilgilere ulaşarak bu ulaşılan bilgilerle toplumsal yaşamın düzenlenmesi gerekliliğidir.

Aydınlanma düşünürleri yaratılmış evren fikrini reddederek evreni kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca bu düşünürler insanları sömürdüğüne inanılan kilise ve din adamlarının otoritesini de reddetmişlerdir. Bu düşünürlerin birçoğu deist anlayışı benimsemişlerdir. Bu deist düşünürler Tanrı’nın varlığını kabul etmekte ancak İsa peygamber ve onun buyruklarını reddetmektedir.

Bu düşünürlerden en önemlisi Aydınlanmanın önderliğini üstlenen Voltaire’dir. Voltaire dönemin din, devlet, toplum anlayışlarını değiştirerek yeni bir din, devlet ve toplum anlayışı ortaya çıkarmıştır. Voltaire “karanlık çağ” olarak adlandırılan bu dönemde kilise, din adamları ve devlet otoritesini en çok eleştiren düşünür olmuştur. Ancak dine ve din adamlarına yaptığı eleştiriler onun dinsiz olduğu anlamına gelmemektedir. O evreni mükemmel bir biçimde yaratan bir Tanrı’nın varlığını kabul eden deist inanca sahiptir. Onun eleştirileri kilise ve din adamlarının kendi çıkarları için ortaya koydukları batıl inançlar, hurafeler, ön yargılar gibi gerçek dışı inanışlardır. Voltaire bu gerçek dışı inanışları Aydınlanmanın önünde engel olarak görür. Aydınlanmanın sağlanabilmesi için bu inanışlar ortadan kalkmalıdır. Bu yüzden Voltaire, bu inanışları ortadan kaldırmayı hayat felsefesi haline getirmiştir.

Voltaire, din ve devlet işlerinin nasıl olması gerektiğini de vurgulamıştır. O dinin insanla Tanrı arasındaki bir mesele olduğunu düşünür. Her insan istediği dini inanca sahip olma konusunda özgürdür. Devlet kendi tebaasında bulunan farklı inançlara sahip olan halkın inançlarına saygı duymalı ve hoşgörülü davranmalıdır. Bu farklı inanışlara sahip olan halk devlete bir zarar vermediği sürece devlet müdahalede bulunmamalıdır. Tüm din ve mezheplere eşit mesafede durmalıdır. Kilise ve din adamlarını da kendi denetimine alarak, onları koruyup gözetmelidir. Kilise ve devlet asla birleşmemelidir. Her zaman kilise, devletin otoritesi altında bulunmalı ve din adamları kendilerine düşen vazifeleri yerine getirmeli, yönetime karışmamalıdır.

Voltaire'in gerçekleşmesi için tüm ömrünü bu yolda harcadığı yenilikler Fransa devletinde gerçekleşebildi mi?

O dinsel konularda kovuşturmalara son verilmesini istiyordu ve 1787 yılından itibaren Fransa'da bu kovuşturmalara pek rastlanmadı. Farklı dinlerden olanlar arasındaki evliliklerin yasallaştırılmasını istiyordu, bu da oldu. Zorunlu mallar üzerindeki vergilere, iç ticaretteki sınırlamalara, köleliğe karşı çıkmıştır. Ayrıca Kilisenin yasa yapma yetkisinin devlet denetimine alınmasını, gençliğin eğitiminin kilise tarafından verilmemesi gerektiği konusundaki görüşlerini de devlete sunmuştu. Bunlardan anlaşılıyor ki Voltaire'in bu önerilerinin yaşanan gelişmeler üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Ayrıca o vergilerin toplumdaki sınıflara, gelirlerinin ölçüsünde dağıtılmasını istemişti. Onun bu isteği de 1789 Fransız İhtilali ile gerçekleştirildi. Medeni hukuk yasalarının ihtiyaçlara cevap vermediğini, yenilenmesi gerektiğini savunuyordu; bu da 1807'de Fransız Medeni Yasası ile gerçekleşti. Böylece devlet adamları ve filozofların örgütlenmesi ile birlikte uzun ömürlü yenilikler yapılabileceğini tüm dünya devletlerine göstermiş oldu, Fransa (Tanilli, 1994:168-169).

Voltaire'in görüşleri ile şekillenen eşitlik, özgürlük, hoşgörü kavramları sosyal devlet anlayışının oluşmasını, insan hakları, ulusal egemenlik kavramlarının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Onun din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiği görüşü bugünkü seküler dünya anlayışının temelini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları M. Ali, Köker Levent, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Yayınları, Ankara, 2009.

Ağaoğulları, M. Ali. **Aydınlanma: Düşünceler Yumağı Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Alatlı, Alev, **Batı'ya Yön veren Metinler III**, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları, Nevşehir, 2010.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Kabileden Küreselleşmeye**, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Armstrong, Karen, **Tanrı'nın Tarihi**, (Çeviren: Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998.

Atabay, Mithat, **Aydınlanma Çağı ve Avrupa**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015.

Aydın, Mehmet. **Din Felsefesi**. Selçuk Yayınları, Ankara, 1998.

Başçı, Vahdettin, **Rasyonel Din Anlayışları ve Deizm**, Atatürk Üni. S.B.E Yayınları, Erzurum, 2002.

Baykan, Fehmi, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000.

Capra, Fritjof, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, (Çeviren: Mustafa Armağan), İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.

Cevizci, Ahmet, **Aydınlanma Felsefesi Tarihi**, Asa Kitabevi, Bursa 2008.

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Copleston, Frederick, **Felsefe Tarihi-Aydınlanma**, İdea Yayınevi, İstanbul, 2004.

Cresson, André, **Voltaire**, (Çeviren: Suat Enginer), Ataç Kitabevi, İstanbul, 1962.

Cresson, André, **Diderot**, (Çeviren: Asım Bezirci), De Yayınevi, İstanbul, 1984.

Çelik, Fikret, “Bir Aydınlanma Düşüncesi Olarak Laiklik”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 37, s.95-107, Ankara, 2005.

Çiğdem, Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

Çiğdem, Ahmet, **Aydınlanma Felsefesi**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.

Çüçen, A. Kadir, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, Muğla Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83.Yılı Özel Sayısı, s. 25-34, Muğla 2006.

Dellaloğlu, Besim F., “Habermas’ın Postmodern Muhafazakarlığı Eleştirisi”, **Toplumbilim**, Sayı 7, s. 105-113, Ekim 1997.

Demir, Remzi, **Türk Aydınlanması ve Voltaire**, Doruk Yayınları, Ankara,1999.

Demir, Ömer, **Bilim Felsefesi**, İstanbul, Vadi Yayınları, İstanbul 2000.

Doko, Enis, **Dâhi ve Dindar: Isaac Newton Din ve Bilim İlişkisinde Konuşma Sırası Newton’da**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2011.

Durant, Will, **Felsefe Kılavuzu**, (Çeviren: Ender Gürol), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.

Erdem, Hüsametdin, Deizm, **TDV İslam Ansiklopedisi**. C.9. İstanbul, 1994.

Ewald, Oskar, **Fransız Aydınlanma Felsefesi**, (Çeviren: Gürsel Aytaç), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013.

Fuad, Beşir, **Voltaire**, (Çeviren: Erdoğan Erbay-Ali Utku), Babil Yayınları, Erzurum, 2003.

Goldmann, Lucien, **Aydınlanma Felsefesi**, Doruk Yayıncılık, İstanbul,1999.

Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitapevi, Ankara, 2016.

Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2008.

Güneş, Fatime, **Klasik Sosyoloji Tarihi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013

Hampson, Norman, **Aydınlanma Çağı**, (Çeviren: Jale Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Hilav, Selahattin, **100 Soruda Felsefe El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, (Çeviren: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Horkheimer, Max, Adorno W. Theodor, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar I**, (Çeviren: Oğuz Özügül), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

İmamoğlu, Tuncay, **Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Kant, Immanuel, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, **Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı**, Sayı: 11, (Çeviren: Nejat Bozkurt), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

Kant, Immanuel, **Seçilmiş Yazılar (Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt)**, (Çeviren: Nejat Bozkurt), Remzi Yayınevi, İstanbul, 1984.

Kuznetsov, Vitaly, **Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı**, (Çeviren: Hüsen Portakal), Cem Yayınları, İstanbul, 2002.

Locke, John, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, III.-IV**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1999.

Locke, John, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, (Çeviren: Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara, 1998.

Maurois, Andre, **Voltaire**, (Çeviren: Cenap Yazansoy), Kastaş Yayınları, İstanbul, 2001

Meslier, Jean, **Sağduyu Tanrısızlığın İlmihali**, (Çeviren: Abdullah Cevdet), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Montesquieu, **Kanunların Ruhü Üzerine**, (Çeviren: Fehmi Baldaş), Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2015.

Outram, Dorinda, **Aydınlanma**, (Çeviren: Sevda- Hamit Çalışkan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Önder Tuncay, **Ekoloji, Toplum ve Siyaset**, Odak Yayınları, Ankara, 2003.

Rousseau, Jean Jack, **Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev**, (Çeviren: Sabahattin Eyüpoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Rousseau, Jean Jack, **Toplum Sözleşmesi**, (Çeviren: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.

Russ, Jacqueline, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, (Çeviren: Özcan Doğan), Doğubatı Yayınları, Ankara, 2014.

Sarıca, Murat, **100 Soruda Fransız İhtilali**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970

Şekerci, Ahmet E., **Aydınlanma ve Din: İngiliz Aydınlanma Geleneğinde Din Algısı**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016.

Şenel, Alaaddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.

Tanilli, Server, **Dünyayı Değiştiren On Yıl**, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.

Tanilli, Server, **Voltaire ve Aydınlanma**, Adam Yayınları, İstanbul, 2003.

Taşkın, Ali, **İskoç Aydınlanması**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Timuçin, Afşar, “Aydınlanma Düşüncesi”, **Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı**, Bağlam Yayınları, Sayı: 11, İstanbul, 2000.

Voltaire, **Feylesofça Konuşmalar ve Fıkralar I, II**, (Çeviren: Fehmi Baldaş), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1949.

Voltaire, **Felsefe Sözlüğü**, (Çeviren: Lütü Ay), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2014.

Voltaire, **Hikâyeler-I**, (Çeviren: Fehmi Baldaş), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001.

Voltaire, **Hikâyeler-II**, (Çeviren: Fehmi Baldaş), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001.

Voltaire, **Micromegas ve diğer Hikâyeler**, (Çeviren: Hasan Fehmi Nemli), Helikopter Yayınevi, İstanbul, 2012.

Voltaire, **Candide Ya da İyimserlik**, (Çeviren: Server Tanilli), Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

Voltaire, **Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler**, (Çeviren: Egenur Ay), Zepros Yayınları, 2015.

<https://sarkac.org/2017/04/iki-dunya-sistemi-hakkinda-diyaloglar-galileo-galilei/>
E.T.:10.02.209

<https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/tag/diderot/> E.T.:04.02.2019

https://www.academia.edu/779183/JOHN_LOCKEUN_DEVLET_TEOR%C4%B0%C4%B0
E.T.:15.03.2019

<http://www.ismailhakkialtuntas.com/Voltaire> E.T.:05.11.2015

<https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/3233-aydinlanma-ve-bilim-bilimsel-zihnin-yeniden-insasi-ve-donusumu> E.T.: 06.03.2019

www.makaleler.com/isaac-newtonun-hayati E.T.:10.06.2019

<http://www.uralakbulut.com.tr/wpcontent/uploads/2016/07/AYDINLANMA-%C3%87A%C4%9EIB%C4%B0L%C4%B0M%C4%B0NGEL%C4%B0%C5%9E MES%C4%B0N%C4%B0-HIZLANDIRDI-12-TEMMUZ-2016.pdf> E.T.:15.04.2019